

**Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego
„Apeiron” w Krakowie**

**Studenckie Koło Administracji Autonomicznym
Systemem Bezpieczeństwa**

SECURITY, ECONOMY & LAW

SEL

Redakcja

Juliusz Piwowarski
Artur Fronczyk
Zbigniew Kuźniar

Nr 1/2018 (XVIII)
Kraków
styczeń – marzec 2018

REDAKTORZY TOMU ■ EDITORIAL COMMITTEE:

dr hab. Juliusz Piwowarski, prof. WSBPI (Polska, Poland)

dr Artur Fronczyk (Polska, Poland)

por. dr Zbigniew Kuźniar (Polska, Poland)

REDAKCJA I KOREKTA ■ COPYEDITING AND PROOFREADING

Radosława Rodasik, Ewelina Brodziak

SKŁAD ■ TYPESETTING

Jarosław Dziubiński

Copyright © by Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego
i Indywidualnego „Apeiron” w Krakowie, Kraków 2018

Studenckie Koło Systemów Bezpieczeństwa Apeiron WSBPI

Czasopismo jest kwartalnikiem ■ The three-monthly journal

ISSN 2353-0669

Nakład: 100 szt. ■ Circulation: 100 cop. paper version

Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego „Apeiron”
w Krakowie, ul. Krupnicza 3, 31-123 Kraków

Tel. (12) 422 30 68; Fax. (12) 421 67 25

e-mail: science2@apeiron.edu.pl

www.www.security-economy-law.pl

Wersja elektroniczna czasopisma jest wersją pierwotną

Electronic version constitutes a primary version of the journal

KWARTALNIK „SECURITY, ECONOMY & LAW” INDEKSOWANY JEST W BAZACH:

Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego: 5 pkt.

Index Copernicus: ICV 59,36 pkt.

THE QUARTELY JOURNAL IS INDEX IN THE FOLLOWING DATABASES:

Ministry of Science and Higher Education: 5 points

Index Copernicus: ICV 59,36 points

RADA NAUKOWA:

LtCol Assoc. Prof. Nevena Atanasova-Krasteva, Ph.D., (Bułgaria)	Irena Malinowska, Ph.D., (Poland)
Prof. Gerhard Banse, Ph.D., (Niemcy)	dr. h.c. Prof. Ing. Marián Mesároš DrSc. MBA LL.M., (Słowacja)
Jacek Bil, Ph.D., (Polska)	Assoc. Prof. Juliusz Piwowski, Ph.D., (Polska)
Prof. Wojciech Cynarski, Ph.D., (Polska)	Tadeusz Ratusiński, Ph.D., (Polska)
Paweł Dziekański, Ph.D., (Polska)	Doc. JUDr. Karel Schelle, CSc., (Czechy)
Ing. Štefan Galla, Ph.D., (Słowacja)	Witold M. Sokołowski, Ph.D., (USA)
Assoc. Prof. Janusz Gierszewski, Ph.D., (Polska)	Urszula Soler, Ph.D., (Polska)
Ing. Peter Havaj, Ph.D., (Słowacja)	Prof. Lyubomyr Ivanovych Sopilnyk, (Ukraina)
Wojciech M. Hrynicky, Ph.D., (Polska)	Lucyna Stanek, Ph.D., (Polska)
Rastislav Kazanský, Ph.D., (Słowacja)	Andrzej Wawrzusiszyn, Ph.D., (Polska)
Prof. Ing. Igor Kosir, CSc., (Słowacja)	Assoc. Prof. Jolanta Wąs-Gubała, Ph.D., (Polska)
Doc. PhDr. Branislav Kovacik Ph.D., (Słowacja)	

RECENZENCI:

Prof. Vania Banabakova, Ph.D., (Bułgaria)	Assoc. Prof. Juliusz Piwowski, Ph.D., (Polska)
Prof. Wojciech Cynarski, Ph.D., (Poland)	Doc. Ing. Jozef Sabol, DrSc., (Czechy)
Wojciech Czajkowski, Ph.D., (Polska)	Rostyslav Sopylnik, Ph.D., (Ukraina)
Agnieszka Filipek, Ph.D., (Polska)	Prof. Svilen Stefanov, Ph.D., (Bułgaria)
Krzysztof Kaganek, Ph.D., (Polska)	Krzysztof Tomaszycy, Ph.D., (Polska)
Zbigniew Kuźniar, Ph.D., (Polska)	Doc. Inga Uriadnikowa, Ph.D., (Ukraina)
Prof. Ing. Pavel Nečas, Ph.D., MBA (Słowacja)	Doc. Vasyl Zaplatynskyi, Ph.D., (Ukraina)
Prof. Jerzy Ochmann, Ph.D., (Polska)	

REDAKTORZY TEMATYCZNI:

1. Bezpieczeństwo, grupy mundurowe:

Prof. Kuba Jałoszyński, Ph.D., (Polska)
Doc. Štefan Kočan, Ph.D., (Słowacja)
Assoc. Prof. Antoni Olak, Ph.D., (Polska)
Assoc. Prof. Juliusz Piwowski, Ph.D., (Polska)

2. Ekonomia:

Paweł Dziekański, Ph.D., (Polska)

3. Prawo:

Prof. Yuriy Boshytskyi, (Ukraina)
JUDr Wojciech M. Hrynicky, Ph.D., (Polska)
prof. JUDr. Ing. Viktor Porada, DrSc.,
dr h. c. mult., (Czechy)
Doc. JUDr. Karel Schelle, CSc., (Czechy)

SCIENTIFIC BOARD:

LtCol Assoc. Prof. Nevena Atanasova-Krasteva, Ph.D., (Bulgaria)
Prof. Gerhard Banse, Ph.D., (Germany)
Jacek Bil, Ph.D., (Poland)
Prof. Wojciech Cynarski, Ph.D., (Poland)
Paweł Dziekański, Ph.D., (Poland)
Ing. Štefan Galla, Ph.D., (Slovakia)
Assoc. Prof. Janusz Gierszewski, Ph.D., (Poland)
Ing. Peter Havaj, Ph.D., (Slovakia)
Wojciech M. Hrynicky, Ph.D., (Poland)
Rastislav Kazanský, Ph.D., (Slovakia)
Prof. Ing. Igor Kosir, CSc., (Slovakia)
Doc. PhDr. Branislav Kovacik, Ph.D., (Slovakia)
Irena Malinowska, Ph.D., (Poland)
dr. h.c. prof. Ing. Marián Mesároš DrSc. MBA LL.M., (Slovakia)
Assoc. Prof. Juliusz Piwowarski, Ph.D., (Poland)
Tadeusz Ratusiński, Ph.D., (Poland)
Doc. JUDr. Karel Schelle, CSc., (Czech Republic)
Witold M. Sokołowski, Ph.D., (USA)
Urszula Soler, Ph.D., (Poland)
Prof. Lyubomyr Ivanovych Sopilnyk, (Ukraine)
Lucyna Stanek, Ph.D., (Poland)
Andrzej Wawrzusiszyn, Ph.D., (Poland)
Assoc. Prof. Jolanta Wąs-Gubała, Ph.D., (Poland)

BOARD OF REVIEWERS:

Prof. Vania Banabakova, Ph.D., (Bulgaria)
Prof. Wojciech Cynarski, Ph.D., (Poland)
Wojciech Czajkowski, Ph.D., (Poland)
Agnieszka Filipek, Ph.D., (Poland)
Krzysztof Kaganek, Ph.D., (Poland)
Zbigniew Kuźniar, Ph.D. (Poland)
Prof. Ing. Pavel Nečas, PhD. MBA, (Slovakia)
Prof. Jerzy Ochmann, Ph.D., (Poland)
Assoc. Prof. Juliusz Piwowarski, Ph.D., (Poland)
Doc. Ing. Jozef Sabol, DrSc., (Czech Republic)
Rostyslav Sopylnik, Ph.D., (Ukraine)
Prof. Svilen Stefanov, Ph.D. (Bulgaria)
Krzysztof Tomaszycycki, Ph.D., (Polska)
Doc. Inga Uriadnikowa, Ph.D., (Ukraine)
Doc. Vasyl Zaplatynskyi, Ph.D., (Ukraine)

SUBJECT EDITORS:

1. Security, Uniformed Services:

Prof. Kuba Jałoszyński, Ph.D., (Poland)
Doc. Štefan Kočan, Ph.D., (Slovakia)
Assoc. Prof. Antoni Olak, Ph.D., (Poland)
Assoc. Prof. Juliusz Piwowarski, Ph.D., (Poland)

2. Economy:

Paweł Dziekański, Ph.D., (Poland)

3. Law:

Prof. Yuriy Boshytskyi, (Ukraine)
JUDr. Wojciech M. Hrynicky, Ph.D., (Poland)
prof. JUDr. Ing. Viktor Porada, DrSc.,
dr h. c. mult. (Czech Republic)
Doc. JUDr. Karel Schelle, CSc.,
(Czech Republic)

JULIUSZ PIWOWARSKI

Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego
„Apeiron” w Krakowie

TRZY FILARY KULTURY BEZPIECZEŃSTWA*

THREE PILLARS OF SECURITY CULTURE

ABSTRACT

The article presents a proposal for multidisciplinary scientific platform, as a basis for security studies. It includes not only the military but mostly non-military aspects of security. An emphasis is put on security culture, the main pivot of the “Security Culture” as a scientific journal, with the three pillars of the security culture concept: mental and spiritual (individual dimension), legal and organizational (social dimension), material.

KEY WORDS: Security culture, security studies, multidisciplinary, pillars

* Artykuł stanowi przedruk artykułu J. Piwowarski, *Trzy filary kultury bezpieczeństwa*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka-Praktyka-Refleksje”, Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego „Apeiron” w Krakowie, Kraków 2015, nr 19, s. 21 – 33., ISSN 2299-4033, DOI 10.24356/KB/19/1.

ABSTRAKT

Artykuł prezentuje propozycję interdyscyplinarnej platformy naukowej, jako podstawy dla nauk o bezpieczeństwie. Zawierają się w niej nie tylko militarne, ale głównie niemilitarne aspekty bezpieczeństwa. Nacisk został położony na kulturę bezpieczeństwa, główną oś naukową czasopisma naukowego „Kultura Bezpieczeństwa”, wraz z koncepcją trzech filarów kultury bezpieczeństwa: mentalno-duchowy, prawno-organizacyjny, materialny.

SŁOWA KLUCZOWE:

kultura bezpieczeństwa, nauki o bezpieczeństwie, interdyscyplinarność, filary

Artykuł ten stanowi propozycję programową, która jest ofertą wspólnego konstruowania interdyscyplinarnej platformy naukowej. Chodzi o taki rodzaj porozumienia, które pozwala na uzyskanie określonej spójności, wzajemnego korespondowania ze sobą przedstawianych efektów *badania bezpieczeństwa*, w transdyscyplinarnej ofercie redagowanego przeze mnie periodyku „Kultura Bezpieczeństwa”, ukształtowanej zgodnie z mottem *e pluribus unum*.

Proponowaną platformą ma być kategoria naukowa określana jako *kultura bezpieczeństwa*, wraz z jej trzema filarami: indywidualnym, społecznym i materialnym, nawiązującymi do naukowych idei takich postaci, jak Alfred Louis Kroeber, czy Marian Cieślarczyk.

Rozwojowi człowieka oraz codziennemu funkcjonowaniu tworzonych przez niego zbiorowości społecznych – rodzin, społeczności lokalnych, w tym też i grup zawodowych – towarzyszy bezustannie wznoszenie gmachu *kultury*. **Fenomen kultury to ogół materialnych i pozamaterialnych elementów składających się na utrwalony dorobek człowieka.**

Już w 1871 roku angielski antropolog Edward Tylor sformułował definicję pojęcia kultura¹. Według Tylora *kultura* obejmuje wiedzę, wierzenia, sztukę, moralność, prawo, obyczaje i inne zdolności zdobyte przez człowieka jako członka społeczeństwa. Amerykański antropolog kulturowy Alfred Louis Kroeber (1876–1960) zaprezentował koncepcję kultury, sta-

¹ E. B. Tylor, *Primitive Culture*, Vol. 1, Vol. 2, John Murray, London 1871.

nowiącą inspirację dla idei *filarów kultury bezpieczeństwa*. Trzema składowymi kultury w idei Kroebera są *rzeczywistość materialna*, *kultura społeczna* i *kultura etyczna* oraz związany z nią system wartości, czemu Kroeber dał wyraz w dziele zatytułowanym *The Nature of Culture* (1952)².

Angielski filozof i socjolog, Roger Vernon Scruton, jest apologetą *kultury Zachodu* i z namaszczeniem podkreśla – „kultura jest ważna”. Stwierdzenie to, w czasach globalizacji, wcale jednak nie rozbrzmiewa wokół nas na tyle mocno, by nie trzeba go było za Scrutonem coraz silniej powtarzać i potwierdzać w konkretnym działaniu³. Chcąc z podniesionym czołem twierdzić wobec innych, iż „kultura jest ważna”, należy zatem najpierw zacząć od siebie. Współcześnie bardzo często spotykane są fałszywe interpretacje wolności, pozbawiające nas kultury, której wzory rzutują na zachowania zgodne z określonymi normami i zasadami. Interpretacje zwalniające nas od obowiązków, czy odpowiedzialności moralnej, tworzą aberracje w subobszarze kultury określanym jako *kultura bezpieczeństwa*. Pojawiło się zagrożenie, że nasza kultura może zostać zdewaluowana, a moralność zostanie wyeliminowana, ze szkodą dla *bezpieczeństwa człowieka*.

Fenomen *kultury bezpieczeństwa* jest częścią szeroko odczytywanej kultury. „Jako wyraźnie zarysowująca się domena kultury towarzyszy człowiekowi od jego zarania. Jak zauważa wielu antropologów, z Malinowskim na czele, zapewnienie *bezpieczeństwa* leżało u podstaw humanizacji i stanowiło *conditio sine qua non* nie tylko przetrwania gatunku ludzkiego, ale także rozwoju innych płaszczyzn ludzkiej kultury”⁴.

² A. L. Kroeber, *The Nature of Culture*, University of Chicago Press, Chicago 1952; Idem, *Configurations of Culture Growth*, University of California Press, Berkeley 1944.

³ *Działanie* w socjologii to taki rodzaj ludzkiego postępowania, z którym podmioty będące ich autorami wiążą pewne znaczenie (*sens*); Takie ujęcie kategorii *działanie* rozposzechniło się dzięki socjologii Maxa Webera – dziś uznawane jest za elementarne pojęcie socjologiczne: „*Działanie* oznacza ludzkie zachowanie (zewnątrzny lub wewnętrzny czyn, zaniechanie lub znoszenie), jeśli i o ile [*podmiot*] działający, bądź wielu działających, wiąże z nim pewien subiektywny sens”, definiuje Max Weber w dziele *Gospodarka i społeczeństwo. Zarys socjologii rozumiejącej*, (*Wirtschaft und Gesellschaft*, Tübingen 1922), Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 2002, s. 6.

⁴ S. Jarmoszko, *Nowe wzory kultury bezpieczeństwa a procesy deterioracji więzi społecznej*, [w:] *Jedność i różnorodność. Kultura vs. kultury*, E. Reklajtis, R. Wiśniewski, J. Zdanowski (red.), Aspra-JR, Warszawa 2010; B. Malinowski, *Naukowa teoria kultury*, [w:] *Szkice z teorii kultury*, Książka i Wiedza, Warszawa 1958, s. 101.

Można odkryć, że zjawiska społeczne *kultura* i *bezpieczeństwo*, funkcjonują w bardzo zbliżony sposób:

1. Zarówno dla bezpieczeństwa, jak i dla kultury – paralelnie – znaczenie mają dwa jednocześnie występujące parametry: *przestrzeń* oraz *czas*.
2. Fizyczna przestrzeń daje przykładowo możliwość powstania „regionów bezpieczeństwa” (czy „regionów zagrożeń”), a jednocześnie – pozwala, by dorobek kultury mógł się rozszerzać obejmując coraz to większe terytorium.
3. Z kolei parametr czasu stanowi układ odniesienia, w którym trwa na danym terytorium proces budowania kultury, tożsamy z procesem rozwoju jednostek ludzkich, małych, średnich i wielkich grup społecznych oraz całych społeczeństw-narodów – rozwój ten decyduje o poziomie ich bezpieczeństwa.
4. Proces rozwoju jest, zgodnie z definicją oraz ze zdrowym rozsądkiem, mechanizmem przeciwdziałającym wszelkim zagrożeniom a nawet – zgodnie z definicją *bezpieczeństwa* – może być uznany za analogon fenomenowi bezpieczeństwa.
5. Kultura jest w danej cywilizacji nie tylko pewną „wartością dodaną”, lecz stanowi ona autonomiczny potencjał samobronności należących do tej cywilizacji *podmiotów* – na polu militarnym, politycznym, kulturowym, ekonomicznym, ekologicznym, czy wreszcie w takich sferach aktywności, jak prawn organizacyjna, technogenna lub cybernetyczna.
6. Kultura w odniesieniu do różnych *podmiotów* funkcjonujących w obszarze jej oddziaływania, poczynawszy od skali personalnej aż po skalę globalną, stanowi taki mechanizm, który może znacząco wpływać na postawy i zachowanie tych *podmiotów* w określonych sytuacjach, procesach, czy „czasopunktowych” zdarzeniach niosących z sobą rozmaite wyzwania szanse, ryzyka i zagrożenia.
7. Kultura może stanowić również model teoretyczny, posiadający moc eksplanacyjną mającą zastosowanie w *naukach o bezpieczeństwie*.

The cultural turn (zwrot kulturowy), upowszechniła praca stanowiąca zbiór esejów amerykańskiego filozofa i socjologa Fredrica Jamesona *The Cultural*

Turn⁵. Postmodernizm wskazał na *kulturę*, jako pierwszoplanowy element dyskursów dotyczących *spraw społecznych*. Jeżeli *kultura* stanowi „całość kształt materialnego i duchowego dorobku ludzkości gromadzony, utrwalany i wzbogacany w ciągu jej dziejów, przekazywany z pokolenia na pokolenie (...)”⁶, a jej składowymi są redukujące zagrożenia *principia* społecznego współżycia, wzory kulturowe i założenia moralne właściwych dla danej *zbiorowości społecznej* zachowań, to w konsekwencji, wpływa ona na powstawanie *faktów społecznych* oraz *artefaktów* należących do tego obszaru *kultury*, którym jest *kultura bezpieczeństwa*. Na początku XXI wieku spełniło się również miarodajne i prestiżowe zinstytucjonalizowanie *kulturowego zwrotu w naukach społecznych*, bowiem na Uniwersytecie w Yale zostało w 2001 r. utworzone Centrum Socjologii Kulturowej.

Efekty działalności badawczej dotyczącej problemów *nauk o bezpieczeństwie* (*security studies*), należące do pozamaterialnych zasobów utrwalanego dorobku człowieka, stanowią ważny fragment *kultury bezpieczeństwa*, niegdyś będący tylko subdyscypliną *international relations*. Z czasem ten kierunek badań naukowych uzyskiwał coraz większe znaczenie i autonomię. Dziś jego nurty, *realizm* czy *idealizm*, dzięki *konstruktywistycznemu przełomowi* jaki nastąpił w latach 80. w *naukach o bezpieczeństwie*, można stosować do badań każdej skali *podmiotów bezpieczeństwa*, nie tylko w państwowo-centrycznej perspektywie badawczej. Są stosowane już począwszy od skali *indywidualnych podmiotów bezpieczeństwa*, poprzez skalę *podmiotów grupowych*, aż po *społeczeństwa-narody* i ich *państwa*. Zwięzła definicja pojęcia *kultura bezpieczeństwa*, którą proponuje autor niniejszego artykułu, jest sformułowana następująco:

Kultura bezpieczeństwa to ogół materialnych i pozamaterialnych elementów utrwalonego dorobku człowieka, służących kultywowaniu,

⁵ F. Jameson, *The Cultural Turn: Selected Writings on the Postmodern 1983–1998*, Verso Books Publ., London – New York 1998; Idem: *Globalization and Political Strategy*, [w:] „New Left Review”, 4 (July–August, 2000); Idem: *Postmodernism and Cultural Theories. Lectures in China (Houxiandai zhuyi he Wenhualilun)*, Shanxi Teacher’s University, Xi’an 1987; Idem: *Postmodernism, or, The Cultural Logic of Late Capitalism*, Duke University Press, Durham 1991; Por. G. Steinmetz, *State/Culture: State-Formation after the Cultural Turn*, Ithaca, Cornell University Press, New York 1999; M. Jacobs, L. Spillman, *Cultural sociology at the crossroads of the discipline*, [w:] „Poetics. Journal of Empirical Research on Culture, the Media and the Arts” 2005, 33, s. 1–14; V. E. Bonnell, L. Hunt, *Beyond the Cultural Turn*, University of California Press, Berkeley 1999.

⁶ Hasło „Kultura”, *Mała Encyklopedia PWN*, Warszawa 1996, s. 445.

odzyskiwaniu (gdy utracono) i podnoszeniu poziomu bezpieczeństwa określonych podmiotów. Można rozpatrywać ją w wymiarze indywidualnym – mentalno-duchowym, wymiarze społecznym oraz wymiarze fizycznym (materialnym).

Rozbudowaną, tak zwaną spektralną wersję definicji *kultury bezpieczeństwa*, ukazującą wagę, jaką dla przedmiotowej problematyki ma świadomość *podmiotu bezpieczeństwa*⁷, przytoczono poniżej. Jest ona efektem polsko-ukraińskiej współpracy, jako wynik wymiany poglądów naukowych (2013–2014 r.), mającej miejsce w *Cracow Research Institute for Security and Defence Skills APEIRON*. Autorami tej definicji są Juliusz Piwowarski (*CRISD APEIRON*, Polska) oraz Vasyl Zaplatyński (*National Aviation University in Kiev*, Ukraina).

***Kultura bezpieczeństwa*⁸ jest to ogół utrwalonego, materialnego i pozamaterialnego dorobku człowieka służącego mu militarnie i pozamilitarnie – czyli szeroko rozumianej autonomicznej obronności określonych indywidualnych oraz grupowych podmiotów. Fenomen ten stanowi trychotomię, którą współtworzą trzy przenikające się wymiary:**

- wymiar mentalno-duchowy, (wymiar indywidualny),
- wymiar organizacyjno-prawny (wymiar społeczny),
- wymiar materialny.

***Kultura bezpieczeństwa* służy człowiekowi do realizacji następujących celów i potrzeb:**

1. Skuteczna kontrola nad pojawiającymi się zagrożeniami, zmierzająca do uzyskania stanu o satysfakcjonująco niskim poziomie zagrożeń.
2. Odzyskiwanie *bezpieczeństwa* w sytuacji, gdy zostało ono utracone.
3. Optymalizacja, dla określonego podmiotu, poziomu wielosektorowo pojmowanego bezpieczeństwa.
4. Pobudzanie w społecznej i personalnej skali świadomości człowieka przekonań o potrzebie samodoskonalenia i trychotomicznego (mentalny/społeczny/materialny) rozwoju wraz z uaktywnianiem motywacji i postaw skutkujących indywidualnymi i zespołowymi

⁷ Zob. A. Zduniak, N. Majchrzak, Świadomość emocjonalna jako dystraktor w procesach badawczych bezpieczeństwa, [w:] *Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego*, t 3, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2012.

⁸ J. Piwowarski, *Ochrona VIP-a a czworokąt bushido. Studium japońskiej kultury bezpieczeństwa*, [w:] *Bezpieczeństwo osób podlegających ustawowo ochronie wobec zagrożeń XXI wieku*, P. Bogdalski, J. Cymerski, K. Jałoszyński (red.), Szczytno 2014, s. 451.

działaniami, powodującymi wszechstronny rozwój indywidualnych i grupowych podmiotów bezpieczeństwa, w tym ich autonomicznej obronności.

Prekursorem badań *kultury bezpieczeństwa i obronności* w Polsce jest Marian Cieślarczyk. Należy przy tym zauważyć, że obronność w tej koncepcji jest pojęciem znacznie wykraczającym poza schematyczne kojarzenie go wyłącznie ze sferą militarną. Obronność u Cieślarczyka jest to także potencjał o znaczeniu pozamilitarnym. Potencjał ten umożliwia skuteczne przeciwdziałanie i zapobieganie zaistnieniu zagrożeń oraz przeciwstawienie się zagrożeniom z chwilą ich realnego wystąpienia. Definicja kultury bezpieczeństwa autorstwa profesora Mariana Cieślarczyka brzmi następująco:

Kultura bezpieczeństwa i obronności stanowi rodzaj społecznej matrycy, to „wzór podstawowych założeń, wartości, norm, reguł, symboli i przekonań, wpływających na sposób postrzegania wyzwań, szans i (lub) zagrożeń, a także sposób odczuwania bezpieczeństwa i myślenia o nim oraz związany z tym sposób zachowania i działań (współdziałania) podmiotów [bezpieczeństwa], w różny sposób przez te podmioty »wyuczonych« i wyartykułowanych w procesach szeroko rozumianej edukacji, w tym również w naturalnych procesach wewnętrznej integracji i zewnętrznej adaptacji oraz w innych procesach organizacyjnych, a także w procesie umacniania szeroko (nie tylko militarnie) rozumianej obronności, służących w miarę harmonijnemu rozwojowi tych podmiotów i osiąganiu przez nie najszerzej rozumianego bezpieczeństwa, z pożytkiem dla siebie, ale i otoczenia”⁹.

Koncepcja Mariana Cieślarczyka pokazuje, iż *kultura bezpieczeństwa i obronności* manifestuje się w trzech następujących wymiarach:

1. Pierwszy wymiar – składają się nań określone idee, wartości i duchowość człowieka,
2. Drugi wymiar – odnosi się do oddziaływań społecznych organizacji i systemów prawa,
3. Trzeci wymiar – obejmuje on materialne aspekty egzystencji ludzkiej.

Powyższe składowe Marian Cieślarczyk nazywa „filarami kultury bezpieczeństwa”. Badacz ten kolejno określa je jako filar mentalno-duchowy, filar organizacyjno-prawny oraz filar materialny. Składowe tych filarów pomimo

⁹ M. Cieślarczyk, *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2010, s. 210.

swojej specyfiki, również przenikają się. Na przykład wiedza występująca jako składnik pierwszego filaru, jest w znacznym stopniu także elementem filaru drugiego, mającego charakter organizacyjno-prawny oraz innowacyjno-techniczny. Koncepcja *kultury bezpieczeństwa* umożliwia w wielu przypadkach ponowne zintegrowanie wyników wielodyscyplinarnych badań dotyczących skomplikowanej problematyki bezpieczeństwa i obronności. Koncepcja ta zawiera w sobie też emocjonalny i racjonalny ładunek neutralizujący pojmowanie bezpieczeństwa jako zdolności do generowania przeciwko zaistniałym zagrożeniom kontrolowanej (do czasu) uzasadnionej „agresji”. *Kultura bezpieczeństwa*, jej odpowiednio wysoki poziom, pozwala nam uniknąć pokusy agresywnego „wygrywania” na rzecz potrzeby wyższej, jaką jest potrzeba „bycia niezwykłym”.

Zwracając uwagę na definicję fenomenu *kultury bezpieczeństwa* widzimy, iż wskazuje ona na to, że opisywane zjawisko łączy w sobie przejawy wszystkich aspektów życia społecznego: duchowość, kompetencje społeczne, materialność i ich spójną, holistyczną realizację. Sprzyja ona bezpieczeństwu rozumianemu zarówno jako wartość (*I-szy filar kultury bezpieczeństwa*), jako pożądany stan (*I-szy, II-gi i III-ci filar kultury bezpieczeństwa*) oraz jako proces, którego celem jest wykorzystanie dziedzictwa pokoleń, odtwarzanego i wciąż na nowo ewoluującego w trzech sferach dotyczących jednostki ludzkiej, zbiorowości społecznej oraz materialnego wymiaru egzystencji ludzkiej – nieprzerwanie dzięki funkcjonowaniu intersubiektywnego zjawiska, które jest *międzypokoleniowym przekazem narodowym*¹⁰. *Bezpieczeństwo* realizowane jest poprzez funkcję obronności, także rozumianej bardzo szeroko – nie tylko pojmowanej jako kategoria rozważań militarnych.

¹⁰ *Pokolenie* – pojęcie to możemy rozpatrywać ze względu na następujące determinanty tego zjawiska społecznego: a) genealogiczne następstwo dzieci po rodzicach – występuje ono na przykład w zapisach Biblii, czy drzewach genealogicznych, b) paragenealogiczne – rozszerzenie poprzedniego ujęcia na całe *społeczeństwo*, c) ujęcie „metrykalne” (są to wszelkie grupy rówieśnicze) oraz d) ujęcie *kulturowe*; por. M. Wallis, *Koncepcje biologiczne w humanistyce*, [w:] „Fragmenty filozoficzne”, seria II, Tadeusz Kotarbiński (red.), Warszawa 1959; podobne rozróżnienie w definiowaniu pojęcia *pokolenie* przyjmuje M. Ossowska, *Koncepcja pokolenia*, [w:] „Studia Socjologiczne” 1963, 2, jednak, jej pierwsza typologia ogranicza się do typu rodowo-genealogicznego (relacja rodzice-dzieci) i kulturowo-genealogicznego (relacja nauczyciel-uczeń).

Jak pisze Cieślarczyk: „z moich badań wynika, że dziś, ale i w dającej się przewidzieć przyszłości, myślenie o obronności tylko w kategoriach militarnych jest niewystarczające”¹¹. Podobnie Emma Rothschild w artykule *Czym jest bezpieczeństwo?* z 1995 roku¹², uszczegóławia potrzebę redefinicji kategorii *bezpieczeństwo* w procesie *rozszerzania* jego koncepcji. Pojęcie obronności jako potencjał rozpatrywany w wymiarze indywidualnym i w wymiarze społecznym (kolektywnym) jest niemalże tożsame z pojęciem *kultury bezpieczeństwa*. Można tu mówić o istnieniu spójnej, choć wielowątkowej *kultury bezpieczeństwa*, dla poziomu której ogromne znaczenie mają między innymi wychowanie i nauczanie, tożsamość i więzy społeczne oraz podejmowanie wyzwań związanych ze świadomym wysiłkiem mającym za cel samodoskonalenie człowieka i na tej bazie, udoskonalanie tworzonych przez niego organizacji społecznych, na przykład w duchu wspólnotowym, tak jak to proponuje amerykański socjolog, komunitarysta, Amitai Etzioni¹³. Według Etzioniego „człowiek nie istnieje dopóki nie istnieje społecznie; to, czym jest, zależy od jego bytu społecznego, zaś jego użytek z tego społecznego bytu jest w sposób nieodwracalny związany z tym, kim się staje. Posiada zdolność do kontrolowania swego bytu wewnętrznego, zaś główna droga do *samokontroli* prowadzi do połączenia się z innymi, podobnymi do niego [*indywidualnymi podmiotami bezpieczeństwa*], w działaniach społecznych”¹⁴.

„W uniwersytetach amerykańskich i angielskich zawartość odpowiedzi dla *securitologii* ma pojęcie *kultura bezpieczeństwa*”¹⁵, jak zauważa Leszek Korzeniowski. Użycie kategorii *kultura bezpieczeństwa* odnotowuje się wśród sporej liczby badaczy transdyscyplinarnej oraz bardzo pojemnej problematyki, badanej przez współczesne nauki o bezpieczeństwie.

¹¹ M. Cieślarczyk, *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2010, p. 11.

¹² E. Rothschild, *What Is Security?*, „Daedalus”, Vol. 124, No. 3, Summer 1995, s. 53–98.

¹³ A. Etzioni, *Spirit Of Community: The Reinvention American Society*, Touchstone, New York 1994.

¹⁴ A. Etzioni, *Aktywne społeczeństwo*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2012, s. 22.

¹⁵ L. Korzeniowski, *Securitologia. Nauka o bezpieczeństwie człowieka i organizacji społecznych*, EAS, Kraków 2008, s. 39.

Przykładowo, do takich autorów należy, Nick Pidgeon¹⁶. Kwestia naukowej przydatności terminu *kultura bezpieczeństwa* dla badań prowadzonych przez sekuritologów, jak podaje Korzeniowski, potwierdza się „za sprawą Zohara”¹⁷. W Stanach Zjednoczonych Dove Zohar wprowadził do literatury przedmiotu własne pojęcie i odpowiadającą mu kategorię – ekwiwalent pojęcia *bezpieczeństwo* – chodzi o *klimat bezpieczeństwa*. Zespół naukowców z Uniwersytetu Stanowego Illinois, kierowany przez Hui Zhanga przebadał merytoryczny zakres stu siedmiu artykułów, w których zawarto sformułowania – albo *kultura bezpieczeństwa*, albo *klimat bezpieczeństwa*. Efektem analizy porównawczej było to, że zespół wykazał ekwiwalentność zakresów pojęciowych obu omawianych terminów, obwarowując wyniki tylko drobnym zastrzeżeniem. Zastrzeżenie to sprowadzono do stwierdzenia, że termin *klimat bezpieczeństwa* „w większym stopniu obejmuje aspekt psychologiczny aniżeli ma to miejsce w przypadku *kultury bezpieczeństwa*”¹⁸. Aby nie pozostawiać jednak dalszych wątpliwości, „dodać należy, że obydwa pojęcia w zakresie przedmiotu i metod badawczych wpisują się w *sekuritologię*, jako naukę o bezpieczeństwie” – konkluduje ostatecznie Korzeniowski¹⁹.

Można powiedzieć, że współczesne *nauki społeczne* postawiły *kulturę* na piedestale. Jak oświadcza Ulf Hannerz²⁰, „*kultura* jest wszędzie”, nato-

¹⁶ N. Pidgeon, *Safety culture and risk management in organizations*. (pol. *Kultura bezpieczeństwa i zarządzania ryzykiem w organizacjach*), „The Journal of Cross Cultural Psychology” Cardiff University: 1991, No 22, p. 129–140; Carroll, J. S., *Safety culture as an ongoing process: Culture surveys as opportunities for enquiry and change*. (pol. *Kultura bezpieczeństwa jako ciągły proces*), „Work & Stress” 1998, No 12, p. 272–284; Cooper, M. D., *Towards a model of safety culture*. (pol. *W kierunku modelu kultury bezpieczeństwa*), „Safety Science” 2000, No 36, p. 111–136.

¹⁷ D. Zohar: *Safety climate in industrial organizations: Theoretical and applied implications*. (pol. *Klimat bezpieczeństwa w organizacji przemysłowej: teoria i konsekwencje zastosowania*), „Journal of Applied Psychology”, 1980. No 65, s. 96–102.

¹⁸ H. Zhang, D.A Wiegmann, von T.L. Thaden, *Safety Culture: a concept in chaos?* (pol. *Kultura bezpieczeństwa: koncepcja w chaosie?*), Urbana Champaign: University of Illinois, http://www.humanfactors.uiuc.edu/Reports&PapersPDFs/humfac02/zhawie_gvonshamithf02.pdf, Odczyt 2008-12-25.

¹⁹ L. Korzeniowski, *Securitologia...*, op.cit. s. 39.

²⁰ U. Hannerz, *Cultural Complexity: Studies in the Social Organization of Meaning*, Columbia University Press, New York 1992; Idem: *Cosmopolitans and Locals in World Culture*, Columbia University Press, New York 1992,

miast Mahmood Mamdani²¹ dodaje, że „kultura jest sprawą życia i śmierci”. Na dodatek, z kulturą „trzeba się liczyć”, o czym wszystkim przypomina Samuel Huntington²². Jak wcześniej zaznaczono, kultura, jako całokształt materialnego i duchowego dorobku ludzkości gromadzony, utrwalany i wzbogacany w ciągu jej dziejów. Wpływa ona decydująco – choć często dzieje się to niepostrzeżenie – na badane przez człowieka tego rodzaju fakty społeczne i artefakty, które podzielone na ustalone filary określają sposoby przeciwdziałania zagrożeniom przez narody od zagrożeń politycznych i militarnych, aż po zagrożenia dla narodowej tożsamości. Filary te i ich potencjały będące utrwalonym dorobkiem społeczeństwa, łącznie tworzą narodową kulturę bezpieczeństwa.

W opinii wielu badaczy bezpieczeństwa, problematyka tego bardzo doniosłego społecznie fenomenu, badana we wszystkich skalach przeciwdziałania zagrożeniom człowieka – poczynwszy od skali personalnej poprzez narodową, międzynarodową aż po skalę globalną – jest zawsze w jakiś sposób zakorzeniona w trychotomicznym zjawisku kultury²³.

BIBLIOGRAFIA

1. Bonnell V. E., Hunt L., *Beyond the Cultural Turn*, University of California Press, Berkeley 1999.
2. Carroll J. S., *Safety culture as an ongoing process: Culture surveys as opportunities for enquiry and change*, „Work & Stress” 1998, No 12.
3. Cieślarczyk M., *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2010.
4. Cooper M. D., *Towards a model of safety culture*, „Safety Science” 2000, No 36.
5. Etzioni A., *Aktywne społeczeństwo*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2012.
6. Etzioni A., *Spirit Of Community: The Reinvention American Society*, Touchstone, New York 1994.
7. Hanerz U., *Cosmopolitans and Locals in World Culture*, Columbia University Press, New York 1992.

²¹ M. Mamdani, *Beyond Rights Talk and Culture Talk: Comparative Essays on the Politics and Rights and Culture*, Palgrave Macmillan, New York 2000.

²² S. Huntington, *The Clash of Civilizations*, Simon and Schuster, New York, 2007.

²³ Por. np. L.W. Zacher, *Jednostkowe i społeczne konteksty i wyzwania dla bezpieczeństwa*, [w:] *Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego*, t 3, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2012.

8. Hanerz U., *Cultural Complexity: Studies in the Social Organization of Meaning*, Columbia University Press, New York 1992.
9. Huntington S., *The Clash of Civilizations*, Simon and Schuster, New York, 2007.
10. Jacobs M., Spillman L., *Cultural sociology at the crossroads of the discipline*, „Poetics. Journal of Empirical Research on Culture, the Media and the Arts” 2005, 33.
11. Jameson F., *Globalization and Political Strategy*, „New Left Review”, 4 (July–August, 2000).
12. Jameson F., *Postmodernism and Cultural Theories. Lectures in China (Houxiandaizhuyi he Wenhualilun)*, Shanxi Teacher’s University, Xi’an 1987.
13. Jameson F., *Postmodernism, or, The Cultural Logic of Late Capitalism*, Duke University Press, Durham 1991.
14. Jameson F., *The Cultural Turn: Selected Writings on the Postmodern 1983–1998*, Verso Books Publ., London – New York 1998.
15. Jarmoszko S., *Nowe wzory kultury bezpieczeństwa a procesy deterioracji więzi społecznej*, [in:] *Jedność i różnorodność. Kultura vs. kultury*, E. Reklajtis, R. Wiśniewski, J. Zdanowski (red.), Aspra-JR, Warszawa 2010.
16. Korzeniowski L., *Securitologia. Nauka o bezpieczeństwie człowieka i organizacji społecznych*, EAS, Kraków 2008.
17. Kroeber A. L., *Configurations of Culture Growth*, University of California Press, Berkeley 1944.
18. Kroeber A. L., *The Nature of Culture*, University of Chicago Press, Chicago 1952.
19. Mała Encyklopedia PWN, Warszawa 1996.
20. Malinowski B., *Naukowa teoria kultury*, [in:] *Szkice z teorii kultury*, Książka i Wiedza, Warszawa 1958.
21. Mamdani M., *Beyond Rights Talk and Culture Talk: Comparative Essays on the Politics and Rights and Culture*, Palgrave Macmillan, New York 2000.
22. Ossowska M., *Koncepcja pokolenia*, „Studia Socjologiczne” 1963, 2.
23. Pidgeon N., *Safety culture and risk management in organizations*, “The Journal of Cross Cultural Psychology” Cardiff University 1991, No 22.

24. Piwowarski J., *Ochrona VIP-a a czworokąt bushido. Studium japońskiej kultury bezpieczeństwa*, [w:] *Bezpieczeństwo osób podlegających ustawowo ochronie wobec zagrożeń XXI wieku*, P. Bogdalski, J. Cymerski, K. Jałoszyński (red.), Szczytno 2014.
25. Rotschild E., *What Is Security?*, "Daedalus", Vol. 124, No. 3, Summer 1995, s. 53–98.
26. Steinmetz G., *State/Culture: State-Formation after the Cultural Turn*, Ithaca, Cornell University Press, New York 1999.
27. Tylor E. B., *Primitive Culture*, Vol. 1, Vol. 2, John Murray, London 1871.
28. Wallis M., *Koncepcje biologiczne w humanistyce*, [in:] „Fragmenty filozoficzne”, seria II, Tadeusz Kotarbiński (red.), Warszawa 1959.
29. Weber M., *Gospodarka i społeczeństwo. Zarys socjologii rozumiejącej*, (*Wirtschaft und Gesellschaft*, Tübingen 1922), Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 2002.
30. Zacher L. W., *Jednostkowe i społeczne konteksty i wyzwania dla bezpieczeństwa*, [in:] *Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego*, vol. 3, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2012.
31. Zduniak A., Majchrzak N., *Świadomość emocjonalna jako dystraktor w procesach badawczych bezpieczeństwa*, [in:] *Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego*, vol. 3, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2012.
32. Zhang H., Wiegmann D. A., von Thaden T. L., *Safety Culture: a concept in chaos?*, Urbana Champaign: University of Illinois, <http://www.humanfactors.uiuc.edu/Reports&PapersPDFs/humfac02/zhawiegvonshamithf02.pdf>, accessed 2008-12-25.
33. Zohar D., *Safety climate in industrial organizations: Theoretical and applied implications*, "Journal of Applied Psychology", 1980. No 65.

PRAWNE ASPEKTY WALKI
Z TERRORYZMEM

LEGAL ASPECTS OF FIGHTING TERRORISM

KRYSTIAN BARTOSZ
Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi

ABSTRACT

In this article author discusses issues connected with legal aspects of fighting against international terrorism. First section includes the discussion concerning steps taken by the European Union that is treaty resolutions, institutions and strategies which are components of a general notion of anti-terrorist system. Author indicates the most significant treaty regulations and institutions, furthermore their development and influence on the EU system of fighting against terrorism. In the following section the author aims to present activities proposed by the United Nations. 19 of the most important conventions and protocols accepted by the United Nations in order to eliminate terrorism threat are discussed. Author also describes the most important units created in terms of resolution, functioning for the purpose of fighting and preventing terroristic attacks. The very last section aims to illustrate Polish penal legal system in confrontation with terrorism. Author marks and specifies the most crucial aspects of Polish penal legal system which is one of the components of national anti-terrorist system.

Key words: terrorism, law, safety, international

ABSTRAKT

W artykule autor porusza kwestie związane z prawnymi aspektami walki z międzynarodowym terroryzmem. W pierwszej części omówione zostały działania Unii Europejskiej, tj. postanowienia traktatowe, instytucje, oraz strategie składające się na ogólnie pojęty unijny system antyterrorystyczny. Autor wskazuje najważniejsze regulacje prawa europejskiego oraz instytucje, ich rozwój i wpływ na unijny system zwalczania terroryzmu. Przedstawione zostają zalety oraz wady unijnego systemu antyterrorystycznego oraz omówione są dwie najważniejsze organizacje powołane przez UE, mające stać na straży bezpieczeństwa krajów członkowskich, tj. Europol oraz Frontex. W dalszej części poruszone zostają kwestie inicjatyw Organizacji Narodów Zjednoczonych. Wyszczególnionych i opracowanych zostaje 19 najważniejszych konwencji i protokołów przyjętych przez ONZ w celu eliminacji zagrożenia terrorystycznego. Autor przedstawia również najistotniejsze podmioty stworzone w ramach rezolucji, znajdujące się pod skrzydłami ONZ, których głównym celem jest zapobieganie skutkom ataków terrorystycznych i zwalczanie ich. Ostatnim elementem zaprezentowanym w artykule jest kwestia polskiego systemu prawnokarnego w konfrontacji z terroryzmem. Autor wskazuje i wymienia najważniejsze aspekty systemu prawnokarnego składającego się na narodowy system antyterrorystyczny. Przedstawione zostają rozwiązania prawne przyjęte w kodeksie karnym.

Słowa kluczowe: terroryzm, prawo, bezpieczeństwo, międzynarodowy

DZIAŁANIA UNII EUROPEJSKIEJ W ZWALCZANIU TERRORYZMU.

REGULACJE TRAKTATOWE

Zjawiska terrorystyczne na terenie Starego Kontynentu nie są niczym nowym. Od samego początku procesu integracji państwa Wspólnoty Europejskiej usilnie starały się walczyć z wszelkimi aktami terroryzmu. Świadomość państw europejskich odnośnie do rosnącego zagrożenia terrorystycznego dała impuls do zintensyfikowania działań pomiędzy różnymi podmiotami mającymi chronić obywateli przed różnymi formami terroryzmu. W wieloletnim procesie integracyjnym Wspólnota wypracowała wiele rozwiązań administracyjno-prawnych służących do walki z szeroko pojętym terroryzmem.

Traktat ustanawiający Unię Europejską ustalony został na szczycie w Maastricht w dniach 10 i 11 grudnia 1991 roku. Podpisano go natomiast 7 lutego 1992 roku. Wszedł w życie 1 listopada 1993 roku. Stworzył on fundamenty współpracy między państwami Wspólnoty w zakresie wymiaru sprawiedliwości i spraw wewnętrznych. Na mocy traktatu wprowadzono także szereg rozwiązań zapewniających obywatelom wysoki poziom bezpieczeństwa, wolności i sprawiedliwości w przestrzeni publicznej¹.

Do czasu wejścia w życie traktatu z Maastricht prawo wspólnotowe obejmowało przede wszystkim przepisy dotyczące gospodarki. Uznawało współpracę w sprawach karnych wyłącznie za suwerenny element polityki wewnętrznej kraju członkowskiego. Traktat ustalony w 1991 roku w Maastricht był niejako odpowiedzią na pogłębiający się problem przestępczości międzynarodowej, a także rosnącej siły organizacji terrorystycznych mogących realnie zagrozić bezpieczeństwu Europy.

Unia Europejska, jako nowa metoda współpracy międzynarodowej, oparta została na trzech filarach: pierwszy z nich objął Wspólnoty Europejskie, drugi – wspólną politykę bezpieczeństwa, trzeci zaś – dotyczył współpracy w obrębie spraw wewnętrznych i wymiaru sprawiedliwości. W art. 29 traktatu dokładnie sprecyzowano dziedziny współpracy państw w ramach III filaru. Obejmowały one:

- politykę imigracyjną wobec obywateli państw krajów trzecich,
- walkę z narkomanią,
- wspólną politykę azylową,
- zasady dotyczące przekraczania granic państw członkowskich,
- współpracę sądową w sprawach cywilnych i karnych,
- wspólną politykę walki z terroryzmem, międzynarodowymi grupami przestępczymi w związku z organizowaniem systemu wymiany informacji w ramach Biura Policji Europejskiej (Europol)².

Podstawą współpracy między państwami członkowskimi były konsultacje na forum Rady Unii Europejskiej. Zobowiązano się do przyjmowania wspólnych stanowisk oraz do silnej współpracy na arenie międzynarodowej. Traktat z Maastricht położył fundamenty w dziedzinie przeciwdziałania przestępczości oraz zwalczania terroryzmu na terytorium UE³.

¹ D. Szlachter, *Walka z terroryzmem w Unii Europejskiej – nowy impuls*, Toruń 2006, s. 101.

² Vide: http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/pl/displayFtu.html?ftuId=FTU_1.1.3.html (dostęp 14.02.2018).

³ H. Maroń, *Integracja europejska a prawo karne*, Toruń 2003, s. 20.

Drugim traktatem regulującym organizację UE był podpisany 2 października 1997 roku traktat w Amsterdamie, który dokonał wielu zmian w III filarze, wprowadzając do tytułu VI Traktatu o Unii Europejskiej nowe postanowienia. Za najbardziej istotne uznać można postanowienia odnośnie do katalogów środków używanych do współpracy karnej, kompetencji Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości w ramach III filaru oraz zacieśnienia współpracy w ramach tegoż filaru⁴. W odróżnieniu od traktatu z Maastricht poszerzono tu kompetencje policyjne o dorobek Schengen. Działania antyterrorystyczne potraktowano jako element walki z przestępczością zorganizowaną, a nie jako formę działań policyjnych. Po wejściu w życie traktatu amsterdamskiego tytuł VI TUE zyskał nazwę „Postanowienia współpracy policyjnej i sądowej w sprawach karnych”. Główne jego cele zostały napisane od początku w zmienionej formie. Od wejścia w życie traktatu, czyli od 1 maja 1999 roku, najważniejszym założeniem Wspólnoty stało się zapewnienie wysokiego bezpieczeństwa jej obywatelom poprzez zacieśnienie współpracy policyjnej i sądowej w sprawach karnych oraz zwalczanie wszelakich form terroryzmu⁵. Główne postanowienia traktatu amsterdamskiego wzmocniły również współpracę policyjną, celną oraz innych właściwych organów państw członkowskich w ramach struktury Europolu. Zacieśniono także współpracę na linii organów sprawiedliwości oraz innych właściwych organów państw członkowskich za pośrednictwem Europejskiej Jednostki Współpracy Sądowej (Eurojust). Organ ten do życia powołano 6 marca 2002 roku decyzją Rady UE⁶.

Istotne z punktu widzenia walki z terroryzmem okazały się konkluzje ze szczytu Rady Europejskiej w Tampere, w których odniesiono się do walki z przestępczością zorganizowaną oraz terroryzmem, wzmocnienia współpracy w ramach grupy Europol, walki z nadużyciami i wyłudzeniami finansowymi mogącymi być źródłem finansowania organizacji terrorystycznych, przeciwdziałania terroryzmowi internetowemu, oraz tworzenia Grupy Roboczej ds. Terroryzmu (Terrorism Working Part – TWP). Na szczycie w Tampere zapadło wiele kluczowych decyzji, które

⁴ Dz.U. 2004, nr 90, poz. 854, zał. nr 2, t. II, s. 553.

⁵ D. Pietrzyk-Reeves, *Idea społeczeństwa obywatelskiego. Współczesna debata i jej źródła*, Wrocław 2004, s. 17.

⁶ Decyzja Rady UE 2002/187/WSiSW z dnia 28 lutego 2002 r. ustanawiająca Eurojust w celu zintensyfikowania walki z poważną przestępczością.

dały możliwość skutecznego sposobu walki z terroryzmem⁷. Głównym zadaniem TWP była zewnętrzna walka z terroryzmem (z jęz. fr. „Coter”). Spotkania Grupy odbywały się 2–3 razy w trakcie prezydencji. Głównym celem powstania grupy była szeroka wymiana informacji między organizacjami odpowiedzialnymi za bezpieczeństwo krajów Wspólnoty, tworzenie wspólnych planów walki z zagrożeniami oraz przygotowywanie okresowych raportów o stanie bezpieczeństwa Wspólnoty⁸.

Trzecim traktatem, który regulował podstawy prawne walki z terroryzmem w UE, był dokument podpisany w 2001 roku w Nicei, który kolejny już raz modyfikował zasady III filaru. Tym razem zmianom uległy zagadnienia związane ze zwalczaniem i zapobieganiem przestępczości zorganizowanej. Zdecydowano zwiększyć kompetencje i zakres obowiązków Eurojustu poprzez:

- wprowadzenie możliwości koordynacji działań właściwych organów ścigania państw członkowskich przez Eurojust,
- wspomaganie dochodzeń krajowych w sprawach karnych poważnej przestępczości zorganizowanej i transgranicznej,
- ułatwienie współpracy między Europejską Siecią Sądową a Eurojustem w celu ułatwienia wniosków o ekstradycję⁹.

Całość współpracy w ramach trzech filarów zakończył podpisany 13 grudnia 2007 roku w Lizbonie traktat zmieniający Traktat o Unii Europejskiej oraz Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską. Jedną z najistotniejszych zmian podpisanego przez wszystkie 27 państw członkowskich dokumentu było zlikwidowanie podziału struktury Unii Europejskiej na trzy filary. Jeżeli chodzi o kwestie bezpieczeństwa, traktat częściowo ograniczał zasadę jednomyślności. Zgodnie z art. 222 tzw. klauzuli solidarności traktatu:

Unia i jej Państwa Członkowskie działają wspólnie w duchu solidarności, jeżeli jakiegokolwiek Państwo Członkowskie stanie się przedmiotem ataku terrorystycznego lub ofiarą klęski żywiołowej lub katastrofy spowodowanej przez człowieka. Unia mobilizuje wszystkie będące w jej dyspozycji instrumenty, w tym środki wojskowe udostępnione jej przez Państwa Członkowskie, w celu:

⁷ A. Gruszczak, *III filar Unii Europejskiej po Tampere: wnioski i perspektywy*, „Studia Europejskie” 2000, nr 3(15), s. 93.

⁸ D. Szlachter, *Walka...*, op. cit., s. 105.

⁹ A. Gruszczak, *Unia Europejska wobec przestępczości. Współpraca w ramach III filara*, Kraków 2002, s. 111–118.

a) zapobiegania zagrożeniu terrorystycznemu na terytorium Państw Członkowskich, ochrony instytucji demokratycznych i ludności cywilnej przed ewentualnym atakiem terrorystycznym, udzielenia pomocy Państwu Członkowskiemu na jego terytorium, na wniosek jego władz politycznych, w przypadku ataku terrorystycznego;

b) udzielenia pomocy Państwu Członkowskiemu na jego terytorium, na wniosek jego władz politycznych, w przypadku klęski żywiołowej lub katastrofy spowodowanej przez człowieka.

2. Jeżeli Państwo Członkowskie stało się przedmiotem ataku terrorystycznego lub ofiarą klęski żywiołowej lub katastrofy spowodowanej przez człowieka, na prośbę jego władz politycznych inne Państwa Członkowskie udzielają mu pomocy. W tym celu Państwa Członkowskie koordynują swoje działania w ramach Rady¹⁰.

Głównym zadaniem takiej polityki Unii jest zapewnienie operacyjnej zdolności opartej na środkach cywilnych i wojskowych. UE może korzystać z art. 222, zgodnie z zasadami Karty Narodów Zjednoczonych, podczas trwania misji pokojowych i stabilizacyjnych. Traktat stanowi, że misje te mogą w sposób znaczny przyczynić się do międzynarodowej walki z terroryzmem, w tym poprzez wspieranie państw trzecich w zwalczaniu terroryzmu na ich terenach¹¹.

INNE DOKUMENTY I INICJATYWY UE

Momentem przełomowym w walce z terroryzmem były wydarzenia z 11 września 2001 roku. Niezwykle istotne było oświadczenie przewodniczącego Parlamentu, szefów i rządów państw Unii Europejskiej, mówiące, że atak na Stany Zjednoczone był atakiem przeciwko wszystkim państwom Wspólnoty. W oświadczeniu tym wezwano również do globalnej walki z terroryzmem oraz przyjęcia planu działania przeciw terroryzmowi.

3 grudnia 2003 roku Unia Europejska przyjęła Europejską Strategię Bezpieczeństwa (The European Security Strategy), zaliczającą terroryzm – obok proliferacji broni masowego rażenia, konfliktów regionalnych, upadku państw i przestępczości zorganizowanej – do największych zagrożeń dla bezpieczeństwa europejskiego. W dokumencie

¹⁰ <https://www.arslege.pl/traktat-o-funkcjonowaniu-unii-europejskiej/k40/s2195/> (dostęp 14.02.2018).

¹¹ A. Przyborowska-Klimczak, E. Skrzydło-Tefelska, *Dokumenty Wspólnot Europejskich*, Lublin 1994, s. 224.

wykazano, że Europa jest nie tylko celem, ale także bazą dla terrorystów. Wskazano na konieczność ścisłej współpracy między wszystkimi organizacjami odpowiedzialnymi za bezpieczeństwo państw członkowskich oraz wymiarami sprawiedliwości. Stwierdzono, że konieczne jest promowanie wartości demokratycznych, praw człowieka oraz wzmocnienie systemu reagowania kryzysowego UE. Europejska Strategia Bezpieczeństwa była podsumowaniem wielu lat pracy nad wzmocnieniem i poprawą stanu bezpieczeństwa¹².

Pokłosiem omawianej strategii była przyjęta przez Radę Europejską 25 marca 2004 roku Deklaracja w sprawie zwalczania terroryzmu. Była ona niejako reakcją na zamachy przeprowadzone w Madrycie, w wyniku których śmierć poniosło 191 niewinnych osób. Przyjęty dokument był zsumowaniem dotychczasowych inicjatyw w walce z terroryzmem oraz wskazywał kierunki przyszłych działań. Jednym z najbardziej istotnych punktów przyjętej deklaracji, jeśli nie najistotniejszym z nich, był aneks nazwany Planem zwalczania terroryzmu (EU Plan of Action on Combating Terrorism). Głównymi założeniami omawianej inicjatywy były:

- zwiększenie jakości kontroli na granicach zewnętrznych Unii,
- eliminowanie czynników wspierających rekrutowanie do organizacji terrorystycznych,
- redukcja zasobów finansowych i ekonomicznych mogących wspierać terroryzm poprzez nakładanie sankcji, zamrażanie kont oraz kontrole skarbowe,
- zwiększenie solidarności państw członkowskich w obliczu zagrożenia terrorystycznego,
- umożliwienie szerszej i sprawniejszej wymiany informacji wywiadowczych,
- zintensyfikowanie działań wsparcia krajów państw trzecich w walce z terroryzmem.

Unia kolejny krok w długofalowej wojnie z terroryzmem postawiła pod koniec 2005 roku, kiedy przyjęto kolejną strategię, tym razem wymierzoną głównie przeciwko źródłom finansowania organizacji terrorystycznych. The European Union Counter-Terrorism Strategy zakłada realizację zadań związanych z poprawą bezpieczeństwa i walką z zagrożeniami terrorystycznymi na czterech poziomach, którymi są:

¹² Vide: https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/01/strategia_bezpieczenstwa_ue_2003.pdf (dostęp 14.02.2018).

- zapobieganie – globalne zadania związane z eliminowaniem wszelkich form i prób rekrutacji ugrupowań terrorystycznych,
- ochrona – jej głównym zadaniem jest zwiększenie poczucia bezpieczeństwa obywateli poprzez wprowadzenie nowoczesnych rozwiązań technologicznych w dziedzinie bezpieczeństwa infrastruktury, transportu i ruchu transgranicznego,
- ściganie – zakłada wzmocnienie współpracy organizacji policyjnych oraz wymiaru sprawiedliwości w wysiłkach związanych ze ściganiem i doprowadzaniem terrorystów przed sąd; zadania przyjęte w trzecim poziomie zakładają również monitorowanie sytuacji w krajach trzecich oraz odcinanie wszelkich form finansowania organizacji terrorystycznych,
- reagowanie – związane jest z reagowaniem po ataku terrorystycznym, odpowiednią koordynacją działań oraz szybką i skuteczną pomocą poszkodowanym¹³.

Kolejną inicjatywą UE jest powołanie Koordynatora ds. Zwalczania Terroryzmu (The Counter-Terrorism Coordinator). Działa on w sekretariacie Rady Unii Europejskiej. Jego głównym zadaniem jest koordynacja oraz wzmocnianie wszelkich instrumentów UE w dziedzinie walki z terroryzmem. CTC przedstawia również Radzie na podstawie raportów przygotowanych przez Centrum Analiz Wywiadowczych UE i Europol priorytety działań antyterrorystycznych, proponuje rozwiązania polityczne oraz koordynuje działania ze stosownymi organami przygotowawczymi Rady i Komisji. Do kompetencji CTC należy także usprawnienie procesu komunikacji pomiędzy UE a państwami trzecimi w zakresie zwalczania terroryzmu¹⁴.

Europejski Urząd Policji jest kolejną agencją wspólnotową mającą stać na straży bezpieczeństwa Europejczyków. Obszar działania EEPO (Europol European Police Office) obejmuje zapewnienie pomocy organom ścigania państw członkowskich oraz wzmocnienie współpracy między nimi, zapobieganie przestępczości zorganizowanej i terrorystycznej, które dotyczą co najmniej dwóch państw członkowskich. Wprowadzono również wspólną bazę danych osób, wobec których istnieje podejrzenie o udział w przestępstwie lub popełnienie go w kompetencjach Europolu. Do takiej

¹³ Vide: <https://register.consilium.europa.eu/doc/srv?!=EN&f=ST%2014469%202005%20REV%204> (dostęp 15.02.2018).

¹⁴ Vide: <http://www.consilium.europa.eu/pl/policies/fight-against-terrorism/counter-terrorism-coordinator/> (15.02.2018).

bazy dostęp mają jednostki krajowe, upoważnieni pracownicy Europolu oraz oficerowie łącznikowi¹⁵.

Frontex, czyli Europejska Agencja Zarządzania Współpracą Operacyjną na Zewnętrznych Granicach Państw Członkowskich Unii Europejskiej, powstał na mocy rozporządzenia Rady w 2004 roku i pomaga państwom UE i państwom stowarzyszonym w ramach strefy Schengen w zarządzaniu ich granicami zewnętrznymi. Przyczynia się również do harmonizacji kontroli granicznych w Unii. Zdecydowanie ułatwia współpracę pogranicznikom z poszczególnych krajów wspólnoty, zapewnia wsparcie techniczne i wiedzę specjalistyczną. W każdym obszarze działalności, tj. operacjach, analizie ryzyka, szkoleniach, badaniach naukowych i rozwoju technologicznym oraz operacjach powrotowych, Frontex działa jako koordynator ułatwiający współpracę służb granicznych¹⁶.

Powtarzające się ataki terrorystyczne przeprowadzane na terenie UE jednoznacznie wskazują na potrzebę ciągłej rozbudowy systemów bezpieczeństwa państw członkowskich. Zorganizowane grupy przestępcze, organizacje terrorystyczne, ciągle postępujący radykalizm islamski oraz kryzys migracyjny stanowią dla Unii duże wyzwanie w kwestii zapewnienia wszystkim obywatelom poczucia bezpieczeństwa. Tylko sprawna koordynacja i współdziałanie organów odpowiedzialnych za zwalczanie terroryzmu w UE może przynieść skutek w postaci eliminacji niebywałego zagrożenia, jakim jest terroryzm. Reakcja Unii musi być zatem kompleksowa i obejmować nie tylko działania w swoich granicach, ale również monitorowanie sytuacji w krajach trzecich.

INICJATYWY ORGANIZACJI NARODÓW ZJEDNOCZONYCH

Organizacja Narodów Zjednoczonych pełni w ramach struktur międzynarodowych najistotniejszą funkcję w zakresie poprawy bezpieczeństwa i walki z terroryzmem na świecie. Jej działalność odbywa się na dwóch płaszczyznach – obowiązującego i stanowionego prawa oraz funkcjonowania i powoływania nowych struktur¹⁷. Dokonane już zamachy zrodziły potrzebę istnienia konkretnych rozwiązań legislacyjnych, prawnych oraz

¹⁵ A. Biegaj, *Przegląd Europolu – Sprawozdanie ogólne z działalności Europolu*, Europejski Urząd Policji, Haga 2011, s. 7.

¹⁶ Vide: https://europa.eu/european-union/about-eu/agencies/frontex_pl (dostęp 15.02.2018).

¹⁷ P. Chomentowski, *Prawnokarne i organizacyjne elementy systemu antyterrorystycznego w Polsce – stan obecny i perspektywa doskonalenia*, Białystok 2013, s. 72.

funkcjonowania organizacji w ramach struktur ONZ, które mogłyby realnie zapewnić ludziom bezpieczeństwo. Organizacja Narodów Zjednoczonych od 1963 roku wydała 19 aktów prawnych pośrednio lub bezpośrednio odnoszących się do walki z terroryzmem. Są to kolejno:

- Konwencja w sprawie przestępstw i niektórych innych czynów popełnionych na pokładzie statków powietrznych z dnia 14 września 1963 r. – głównym jej założeniem jest odpowiedź na zagrożenia związane z porwaniami i incydentami terrorystycznymi na pokładzie statków powietrznych; przewiduje wzrost kompetencji kapitana w trosce o bezpieczeństwo statku powietrznego¹⁸,
- Konwencja o zwalczaniu bezprawnego zawładnięcia statkami powietrznymi z dnia 16 grudnia 1970 r. – wymaga od wszystkich sygnatariuszy stosowania surowych kar wobec sprawców aktów terrorystycznych związanych z przejęciami statków powietrznych; reguluje także sprawę dotyczącą ewentualnej ekstradycji sprawców wyżej wymienionych przestępstw do krajów oskarżających; wzywa strony konwencji do wzajemnej pomocy w związku z postępowaniami karnymi wszczętymi na mocy konwencji¹⁹,
- Konwencja o zwalczaniu bezprawnych czynów skierowanych przeciwko bezpieczeństwu lotnictwa cywilnego z dnia 23 września 1971 r. – według jej założeń każde bezprawne, celowe i świadomie dokonane akty przemocy skierowane wobec osoby znajdującej się na pokładzie statku powietrznego mogące zagrozić bezpieczeństwu całego statku mają być surowo karane i potępiane; umacnia również postanowienia wcześniej przyjętych konwencji antyterrorystycznych²⁰,
- Konwencja o zapobieganiu i karaniu przestępstw przeciwko osobom korzystającym z ochrony międzynarodowej z dnia 14 grudnia 1973 r. – definiowała pojęcia związane z ochroną osób w zakresie ochrony międzynarodowej; karze ma podlegać nie tylko bezprawny czyn wymierzony przeciwko osobie chronionej, ale również atak na oficjalne lokale, kwatery prywatne lub środki transportu takiej osoby²¹,
- Międzynarodowa konwencja przeciwko braniu zakładników z dnia 17 grudnia 1979 r. – zakłada pociągnięcie do odpowiedzialności karnej każdego podmiotu, który zatrzymuje osobę trzecią, grozi jej zabiciem

¹⁸ Vide: <https://treaties.un.org/doc/db/Terrorism/Conv1-english.pdf> (dostęp 24.02.2018).

¹⁹ Vide: <https://treaties.un.org/doc/db/Terrorism/Conv2-english.pdf> (dostęp 24.02.2018).

²⁰ Vide: <https://treaties.un.org/doc/db/Terrorism/Conv3-english.pdf> (dostęp 24.02.2018).

²¹ Vide: <https://treaties.un.org/doc/db/Terrorism/english-18-7.pdf> (dostęp 24.02.2018).

- lub zranieniem, zmusza ją, państwo albo organizację międzynarodową do dokonania aktu sprzecznego z własną wolą²²,
- Konwencja o fizycznej ochronie przed materiałami jądrowymi z dnia 3 marca 1980 r. – zakłada wzmożenie wysiłków związanych z ochroną przed produkcją materiałów jądrowych, a także ich użyciem; nawołuje do zniszczenia wszystkich niepotrzebnych materiałów jądrowych i wskazuje kierunki rozwoju w zakresie zwalczania zagrożenia jądrowego²³,
 - Protokół o zwalczaniu bezprawnych czynów przemocy w portach lotniczych obsługujących międzynarodowe lotnictwo cywilne z dnia 24 lutego 1988 r. – rozszerza postanowienia odnośnie do aktów terrorystycznych przeprowadzonych na lotniskach obsługujących międzynarodowe lotnictwo cywilne²⁴,
 - Konwencja o zwalczaniu bezprawnych czynów skierowanych przeciwko bezpieczeństwu żeglugi morskiej z dnia 10 marca 1988 r. – ustanawia legalny reżim prawny wobec działań wymierzonych przeciwko bezpieczeństwu żeglugi morskiej²⁵,
 - Protokół o zwalczaniu bezprawnych czynów skierowanych przeciwko platformom stacjonarnym, położonych na szelfie kontynentalnym z dnia 10 marca 1988 r. – ustanawia legalny reżim prawny mający zastosowanie do aktów przemocy przeciwko platformom ustawionym na szelfie kontynentalnym, podobny do reżimów ustanowionych wobec międzynarodowego lotnictwa²⁶,
 - Konwencja o oznaczaniu plastikowych środków wybuchowych w celu ich wykrywania z dnia 1 marca 1991 r. – stworzona w celu zwiększenia kontroli nad plastikowymi środkami wybuchowymi; wszystkie strony, które podpisały konwencję, zobowiązane są do zapewnienia skutecznej ochrony przed nieoznakowanym plastycznym materiałem wybuchowym oraz do pełnej kontroli nad zakazem wytwarzania i przemieszczania plastikowych środków wybuchowych; pełne zasoby, które zostały wytworzone przed wejściem w życie konwencji, miały być trwale oznaczone bądź zniszczone,

²² Vide: <https://treaties.un.org/doc/db/Terrorism/english-18-5.pdf> (dostęp 24.02.2018).

²³ Vide: <https://treaties.un.org/doc/db/Terrorism/Conv6-english.pdf> (dostęp 24.02.2018).

²⁴ Vide: <https://treaties.un.org/doc/db/Terrorism/Conv7-english.pdf> (dostęp 24.02.2018).

²⁵ Vide: <https://treaties.un.org/doc/db/Terrorism/Conv8-english.pdf> (dostęp 24.02.2018).

²⁶ Vide: <https://treaties.un.org/doc/db/Terrorism/Conv9-english.pdf> (dostęp 24.02.2018).

- Konwencja o zwalczaniu terrorystycznych ataków bombowych z dnia 15 grudnia 1997 r. – konwencja wprowadzała powszechną jurysdykcję nad bezprawnym i celowym użyciem materiałów wybuchowych w atakach terrorystycznych²⁷,
- Konwencja w sprawie zwalczania finansowania terroryzmu z dnia 9 grudnia 1999 r. – każda strona konwencji zobowiązała się do szeroko zakrojonej walki z finansowaniem organizacji terrorystycznych; znacznie ograniczono tajemnicę bankową, gdyż konwencja zapewniła możliwość zamrożenia oraz zajęcia środków, co do których istnieje uzasadnione podejrzenie, że mogą służyć do finansowania organizacji terrorystycznych²⁸,
- Międzynarodowa konwencja w sprawie zwalczania aktów terroryzmu jądrowego z dnia 13 kwietnia 2005 r. – w postanowieniach konwencji zawarto wzmocnienie ochrony granic państw pod kątem przewożenia ładunków jądrowych bądź środków mogących służyć do ich stworzenia. Opracowano procedury reagowania kryzysowego oraz uregulowano współpracę z Międzynarodową Agencją Energii Atomowej (IAEA)²⁹,
- Poprawki do konwencji o fizycznej ochronie przed materiałami jądrowymi z dnia 8 lipca 2005 r. – celem zmian było zwiększenie zakresu obowiązywania ochrony fizycznej podczas stosowania, przechowywania oraz transportu obiektów jądrowych w granicach krajów będących stronami konwencji³⁰,
- Protokół uzupełniający do konwencji o zwalczaniu bezprawnych czynów skierowanych przeciwko bezpieczeństwu żeglugi morskiej z dnia 14 października 2005 r. – w protokole dodano przepisy, które kryminalizują użycia statków do przesyłania lub zrzutu broni biologicznej, chemicznej lub jądrowej; zakazuje on również rozładowania ze statków olejów, skroplonego gazu ziemnego, materiałów radioaktywnych lub innych substancji niebezpiecznych lub trujących, wreszcie – zabrania stosowania broni lub substancji przeciwko statkom zajmującym się żeglugą morską³¹,
- Protokół do protokołu o zwalczaniu bezprawnych czynów skierowanych przeciwko platformom stacjonarnym, położonych na szelfie kontynentalnym z dnia 14 października 2005 r. – dodaje przepisy, które krymina-

²⁷ Vide: <https://treaties.un.org/doc/db/Terrorism/english-18-9.pdf> (dostęp 24.02.2018).

²⁸ Vide: <https://treaties.un.org/doc/db/Terrorism/english-18-11.pdf> (dostęp 24.02.2018).

²⁹ Vide: <https://treaties.un.org/doc/db/Terrorism/english-18-15.pdf> (dostęp 24.02.2018).

³⁰ Vide: http://orka.sejm.gov.pl/proc5.nsf/projekty/915_p.htm (dostęp 24.02.2018).

³¹ Vide: <https://www.state.gov/t/isn/trty/81728.htm> (dostęp 24.02.2018).

lizują wykorzystanie stałych platform do rozładowania broni biologicznej, chemicznej lub jądrowej³²,

- Konwencja o zwalczaniu bezprawnych czynów związanych z międzynarodowym lotnictwem cywilnym z dnia 10 września 2010 r. – konwencja kryminalizuje pojawiające się nowe zagrożenia lotnictwa cywilnego; przyczyniła się również do wdrożenia Światowej Strategii Zwalczania Terroryzmu ONZ poprzez wzmocnienie jej globalnym traktatowym systemem antyterrorystycznym³³,
- Protokół dodatkowy do Konwencji o zwalczaniu bezprawnego zajmowania statków powietrznych z dnia 10 września 2010 r. – uzupełniał on konwencję o zagadnienia związane z nowoczesnymi formami zajmowania samolotów³⁴,
- Protokół zmieniający Konwencję o przestępstwach i niektórych czynach popełnionych na pokładzie samolotu z dnia 4 kwietnia 2014 r.³⁵

Aktywność Organizacji Narodów Zjednoczonych w dziedzinie zwalczania międzynarodowego terroryzmu należy postrzegać głównie przez pryzmat działań Rady Bezpieczeństwa ONZ. W jej ramach funkcjonują obecnie cztery podmioty realizujące działania antyterrorystyczne.

Pierwszym z nich jest utworzony na podstawie rezolucji 1267 z 1999 roku Al-Qaida Sanctions Committee. Głównym zadaniem organu było bieżące sporządzanie listy osób oraz instytucji mających powiązania z grupą terrorystyczną Al-Kaida, Osamą bin Ladenem oraz afgańskimi talibami. Działalność grupy zakładała także możliwość szerokiego przepływu informacji między agencjami wywiadowczymi wszystkich krajów zrzeszonych pod flagą ONZ. Rezolucja 1267 obowiązywała kraje członkowskie do zamrażania aktywów finansowych, zapobiegania przekraczaniu granic oraz przekazywania pełnego wsparcia (materialnego, logistycznego i szkoleniowego) państwom trzecim, a także organizacjom walczącym z Al-Kaidą. W czerwcu 2011 roku dokonano zmian w reżimie sankcyjnym dotyczącym Al-Kaidy oraz talibów. Na mocy przyjętej rezolucji 1988

³² Vide: https://www.unodc.org/tldb/en/2005_Protocol2Convention_Maritime%20Navigation.html (dostęp 24.02.2018).

³³ Vide: https://www.icao.int/secretariat/legal/Administrative%20Packages/Beijing_Convention_EN.pdf (dostęp 24.02.2018).

³⁴ Vide: https://www.icao.int/secretariat/legal/Administrative%20Packages/Beijing_protocol_EN.pdf (dostęp 24.02.2018).

³⁵ Vide: https://www.icao.int/secretariat/legal/list%20of%20parties/montreal_prot_2014_en.pdf (dostęp 24.02.2018).

i 1989 reżimy sankcyjne wobec Al-Kaidy i talibów zostały rozdzielone. Odtąd sankcje nakładane na talibów mają charakter wyłącznie krajowy i odnoszą się do Afganistanu³⁶.

Drugim podmiotem mającym w swoich statutowych celach walkę z zagrożeniem, jakie niesie terroryzm, jest powołany 28 września 2001 roku na podstawie rezolucji ONZ nr 1373 Komitet Zwalczania Terroryzmu (CTC). Rezolucja 1373 jest bezpośrednią odpowiedzią na dokonane 11 września 2001 roku zamachy. Jej głównym zadaniem jest zwiększenie możliwości działań państw członkowskich w zakresie zwalczania terroryzmu, walka z podmiotami finansującymi oraz czynne zaangażowanie i intensyfikacja międzynarodowej współpracy w dziedzinie zwalczania terroryzmu. Rezolucja stanowi jeden z najbardziej przełomowych dokumentów w historii świata związanych z zagrożeniami terrorystycznymi. Ma ona precedensowy i globalny charakter³⁷.

Kolejnym podmiotem funkcjonującym w ramach Rady Bezpieczeństwa ONZ jest powołany na podstawie rezolucji 1540 komitet o tej samej nazwie. Koncentruje on swoje działania na zapobieganiu rozprzestrzenianiu broni masowego rażenia. Od momentu powstania w 2004 roku wspiera państwa członkowskie poprzez analizę i możliwość szybkiej wymiany informacji pomiędzy krajami w dziedzinie walki z terroryzmem³⁸.

Czwartym podmiotem jest przyjęta na mocy rezolucji nr 1566 w dniu 8 października 2004 roku Grupa Robocza. Do jej najważniejszych zadań zalicza się zajmowanie się podmiotami indywidualnymi lub organizacjami podejrzewanymi o terroryzm, lecz niemającymi żadnych związków z Al-Kaidą³⁹.

W 2005 roku ówczesny Sekretarz Generalny ONZ powołał Grupę Zadaniową ds. Zwalczania Terroryzmu (CTITF), której głównym celem jest zapewnienie lepszej współpracy i koordynacji działań między pań-

³⁶ Vide: http://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/polityka_bezpieczenstwa/zwalczanie_terroryzmu_miedzynarodowego/zapobieganie_i_zwalczanie_terroryzmu/page_30001?printMode=true (dostęp 26.02.2018).

³⁷ B. Bolechów, *Organizacje międzynarodowe w działaniu. Terroryzm międzynarodowy*, Wrocław 2014, s. 60.

³⁸ Decyzja Rady 2013/391/WPZiB z dnia 22 lipca 2013 r. wspierająca praktyczne wdrożenie rezolucji Rady Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych nr 1540 (2004) w sprawie nierozprzestrzeniania broni masowego rażenia i środków jej przenoszenia, Dz.U. UE L198/40, 23.07.2013 r.

³⁹ Vide: <https://www.un.org/sc/suborg/en/subsidiary/1566> (dostęp 26.02.2018).

stwami wspólnoty oraz większa współpraca i skuteczność w realizowaniu mandatów poszczególnych departamentów, programów, funduszy, biur i agend Narodów Zjednoczonych. W skład CTITF wchodzi nie tylko jednostki systemu ONZ, ale również inne organizacje, np. Interpol. Działanie Grupy Zadaniowej ds. Zwalczenia Terroryzmu wspiera Globalna Strategia Zwalczenia Terroryzmu⁴⁰, która jest kolejnym istotnym elementem na mapie walki Narodów Zjednoczonych z międzynarodowym terroryzmem. Została przyjęta 8 września 2006 roku przez Zgromadzenie Ogólne ONZ. Ustanowiła konkretne środki dla działania państw członkowskich, mające na celu zapobieganie, reagowanie oraz zwalczanie różnych form terroryzmu oraz ekstremizmu. Ponadto celem Globalnej Strategii Zwalczenia Terroryzmu jest wzmocnienie kolektywne i indywidualne państw członkowskich w walce z największym zagrożeniem XXI wieku. Strategia spaja szereg nowych propozycji i wzmacnia działania podejmowane przez państwa członkowskie, system NZ oraz inne międzynarodowe i regionalne instytucje tworzące wspólną platformę współpracy strategicznej⁴¹.

Organizacja Narodów Zjednoczonych wykorzystuje wszystkie swoje środki, aby potępiać wszystkie rodzaje aktów terrorystycznych i walczyć z nimi. Jest ona strażnikiem międzynarodowego pokoju oraz praw człowieka. Zwalczanie terroryzmu stanowi integralną część wszystkich aspektów działania ONZ. Podstawą działalności Narodów Zjednoczonych jest trwała ochrona światowego pokoju oraz jednoznaczne i bezwarunkowe potępienie wszystkich aktów agresji i przemocy skierowanych przeciwko ludziom z jakichkolwiek powodów.

PRZESTĘPSTWO O CHARAKTERZE TERRORYSTYCZNYM W POLSKIM SYSTEMIE PRAWNOKARNYM

System prawnokarny jest jednym z głównych narzędzi walki z terroryzmem w Polsce. Konstrukcja przepisów karnych ma za zadanie ochronę państwa, wolności i swobód każdego obywatela przed groźącymi im atakami⁴². Prawo karne jest zbiorem zakazów i nakazów, tzw. norm powinnościowych, których złamanie zagrożone jest sankcją. Stąd też słuszne wydaje się być stwierdzenie Pawła Chomentowskiego, mówiące, że pena-

⁴⁰ Vide: <http://www.unic.un.org.pl/terroryzm/system1.php> (dostęp 26.02.2018).

⁴¹ Vide: <http://www.unic.un.org.pl/terroryzm/strategia.php> (dostęp 26.02.2018).

⁴² A. Marek, *Prawo karne*, wyd. 7, Warszawa 2006, s. 5.

lizacja zachowań niezgodnych z normą musi być fundamentem tworzenia prawidłowego systemu antyterrorystycznego⁴³. Z kolei Stanisław Pikulski stwierdza, że głównymi składowymi systemu antyterrorystycznego muszą być działania zespołów prawnych, naukowych oraz wojskowo-policyjnych. Ukazanie prawa jako jednego z najistotniejszych czynników ma za zadanie pokazać, jak ważną rolę odgrywa ono w systemie obok nauk pokrewnych – kryminalistyki czy kryminologii⁴⁴.

Przestępstwo terroryzmu znalazło się w polskim porządku prawnym dopiero w 2004 r. wraz z nowelizacją kodeksu karnego. Wprowadzony art. 115 § 20 w znowelizowanym kodeksie karnym zaczął obowiązywać 1 maja 2005 r. i pełni on funkcję wykładni autentycznej centralnego pojęcia wykorzystanego w dalszych przepisach i w tym znaczeniu stanowi punkt odniesienia do całości przyjętych w nowelizacji rozwiązań⁴⁵. Art. 115 § 20 mówi:

Przestępstwem o charakterze terrorystycznym jest czyn zabroniony zagrożony karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 5 lat, popełniony w celu:

- poważnego zastraszenia wielu osób,
- zmuszenia organu władzy publicznej Rzeczypospolitej Polskiej lub innego państwa albo organu organizacji międzynarodowej do podjęcia lub zaniechania określonych czynności,
- wywołania poważnych zakłóceń w ustroju lub gospodarce Rzeczypospolitej Polskiej, innego państwa lub organizacji międzynarodowej – a także groźba popełnienia takiego czynu⁴⁶.

Wprowadzenie definicji legalnej wyżej wymienionego przestępstwa związane było z dostosowaniem polskiego prawodawstwa do standardów Unii Europejskiej. Ze zrozumiałych względów w kodeksie nie przewidziano takiego przestępstwa jak „terroryzm”, związane jest to z brakiem jednolitej definicji oraz różnymi jego formami występującymi na świecie. Nowelizacja z 2004 r. uzupełniła odpowiednio art. 65 k.k. o rozszerzenie odpowiedzialności, która wcześniej dotyczyła jedynie przestępczości za-

⁴³ P. Chomentowski, *Prawnokarne...*, op. cit., s. 89.

⁴⁴ S. Pikulski, *Prawne środki zwalczania terroryzmu*, Olsztyn 2000, s. 125.

⁴⁵ P. Chomentowski, *Prawnokarne...*, op. cit., s. 89.

⁴⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, *Przestępstwo o charakterze terrorystycznym art. 115 § 2* (Dz.U. 2017, nr 0, poz. 2204).

wodowej i zorganizowanej, o przestępczość terrorystyczną⁴⁷. Zmianie uległ również przepis określony w art. 258 k.k., gdzie zmodyfikowano odpowiedzialność za udział w zorganizowanej grupie lub związku przestępczym⁴⁸. Konstrukcja art. 115 § 20 k.k. oparta jest na dwóch fundamentach: formalnym i materialnym. Strona formalna dotyczy każdego czynu, za który grozi sankcja w postaci co najmniej 5 lat. Przed nowelizacją kodeks karny wprowadzał podział kar na zasadnicze i dodatkowe. Po zmianie zachował on koncepcję budowy dwóch odrębnych katalogów środków reakcji karnej, zmieniając ich nazwy z „kara dodatkowa” na „środki karne” oraz z „kara zasadnicza” na „kara”⁴⁹.

Wartym odnotowania faktem jest problem związany z formalną konstrukcją tego przepisu ustalającą górną granicę kary na co najmniej 5 lat, co w zbiór przestępstw włącza również te, których górna granica wynosi 5 lat. Pozwala to na zakwalifikowanie do przestępstw o charakterze terrorystycznym większości czynów zabronionych znajdujących się w kodeksie karnym, które w rzeczywistości z terroryzmem nie mają nic wspólnego. Zaliczyć do nich można między innymi znęcania fizyczne i psychiczne nad osobą najbliższą (art. 207 § 1 k.k.) czy też zabór w celu krótkotrwałego użycia pojazdu mechanicznego (art. 289. § 1. k.k.)⁵⁰.

Popełnienie przestępstwa spenalizowanego w art. 115 § 20 k.k. jest jedną z przesłanek kodeksowych do zastosowania wobec sprawcy tego czynu przepisów dotyczących wymiaru kary, środków związanych z podaniem sprawcy próbie oraz środków karnych. Pamiętać należy również, że do sprawców wyżej wymienionego przestępstwa stosuje się wszystkie konsekwencje związane z recydywą. Warto zaznaczyć, że polski ustawodawca nie przewidział dla sprawców przestępstw o charakterze terrorystycznym żadnych środków łagodzących. Mogą oni korzystać jedynie z ogólnych instytucji prawa karnego oraz tych dotyczących zwalczania zorganizowanych struktur przestępczych⁵¹.

⁴⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, *Przestępstwo o charakterze terrorystycznym art. 65* (Dz.U. 2017, nr 0, poz. 2204).

⁴⁸ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, *Przestępstwo o charakterze terrorystycznym art. 258* (Dz.U. 2017, nr 0, poz. 2204).

⁴⁹ M. Melezini, *Rozdział II. Środki karne. § 9. Środki karne w ogólności*, t. 6, Warszawa 2010, s. 410.

⁵⁰ C. Sońta, *Przestępstwo o charakterze terrorystycznym w prawie polskim*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2005, nr 4, s. 161.

⁵¹ S. Pikulski, *Prawne...*, op. cit., s. 269.

Kolejnym czynnikiem wartym przeanalizowania podczas omawiania przestępstwa o charakterze terrorystycznym jest karalność w zakresie form stadialnych i zjawiskowych. Zastanawiające wydaje się to, czy karalne jest tylko przygotowanie oraz jaką odpowiedzialność karną ponosi pomocnik i podżegacz. Zdaniem Roberta Zgorzałego przygotowanie do omawianego przestępstwa karane będzie tylko wtedy, gdy konkretny czyn popełniony w celu terrorystycznym podlega karze już na etapie przygotowania. Warto pamiętać także, że istota czynu terrorystycznego nie polega wyłącznie na jego dokonaniu, ale także na groźeniu jego popełnieniem⁵². Przestępstwo o charakterze terrorystycznym zaliczyć należy do kategorii przestępstw kierunkowych. Oznacza to, że może ono zostać popełnione jedynie z zamiarem bezpośrednim. Do wypełnienia znamion przestępstwa określonego w art. 115 § 20 k.k. nie jest konieczne wystąpienie skutku w postaci zrealizowania jakiegokolwiek z celów określonych w artykule z uwagi na to, że nie został on zaliczony do znamion strony podmiotowej.

Przestępstwo o charakterze terrorystycznym w stosunku do czynów ujętych w kodeksie karnym jest przestępstwem wtórnym. Jest zbiorczą nazwą dla czynów zabronionych różnego rodzaju, wyodrębnionych ze względu na określony cel sprawcy. Aby przypisać sprawcy popełnienie czynu o charakterze terrorystycznym, należy najpierw ustalić, znamiona jakiego przestępstwa zrealizował⁵³. W związku z tym możemy wskazać kilka grup przestępstw ujętych w polskim prawie i mogących wypełniać znamiona o charakterze terrorystycznym.

Pierwsza grupa dotyczy może przestępstw przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej oraz jej konstytucyjnym organom. Pamiętać należy, że jednym z głównych celów działania terrorystów jest osłabienie władzy państwowej, co może przyczynić się do uzyskania ich własnych celów. Polski prawodawca wyróżnił w rozdziale XVII Kodeksu karnego takie przestępstwa, jak: oderwanie części obszaru lub zmiana przemocą ustroju konstytucyjnego (art. 127 § 1 k.k.), usunięcie przemocą lub wpływ groźbą na czynności urzędowe konstytucyjnego organu RP (art. 128 § 1 i § 3 k.k.), zamach na Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej (art. 134 k.k.) czy dopuszczenie się na terytorium RP zamachu na głowę obcego państwa lub akredytowanego szefa przedstawicielstwa dyplomatycznego (art. 136 § 1 i § 2 k.k.).

⁵² R. Zgorzały, *Przestępstwo o charakterze terrorystycznym w polskim prawie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 7–8, s. 66.

⁵³ K. Indeck, *Stan badań nad terroryzmem po 2001 roku*, Poznań 2006, s. 29.

Wszystkie te czyny mogą wywołać ogromne straty zarówno w wizerunku, jak i strukturach urzędowych kraju.

Następną grupą przestępstw, które w szczególności dokonane mogą zostać przez organizacje terrorystyczne, są te przeciwko pokojowi, ludzkości oraz wojenne. Wyniszczenia w całości albo w części grupy narodowej, etnicznej, rasowej, politycznej, wyznaniowej lub grupy o określonym światopoglądzie (art. 118 § 1 k.k.) czy stosowanie środków masowej zagłady (art. 120 k.k.) są sztandarowymi przykładami przestępstw ujętych w rozdziale XVI Kodeksu karnego.

Zauważyć należy, że działalność terrorystyczna nie odnosi się tylko do masowych zbrodni. Kolejną grupą potencjalnych przestępstw o charakterze terrorystycznym są czyny przeciwko zdrowiu, życiu, wolności, porządkowi publicznemu i bezpieczeństwu komunikacyjnemu. Do tej grupy zaliczyć możemy między innymi takie czyny przestępcze, jak: zabójstwo (art. 148 k.k.), sprowadzenia zdarzenia zagrażającego życiu i zdrowiu (art. 163 k.k.), wyrabianie i posiadanie substancji lub przyrządu wybuchowego albo handel nimi (art. 171 k.k.), sprowadzenie katastrofy w ruchu powietrznym, lądowym i wodnym (art. 173 k.k.), pozbawienie wolności powyżej dni siedmiu (art. 189 § 2 k.k.), branie lub przetrzymywanie zakładnika w celu zmuszenia organu państwowego lub osoby fizycznej do określonego zachowania (art. 252 k.k.), niszczenie elementów instalacji ciepłowniczej, gazowej, elektroenergetycznej (art. 254a k.k.).

Skuteczność działania każdego systemu antyterrorystycznego opiera się na prawnokarnych elementach danego państwa. Wszystkie możliwe czyny i działania organizacji terrorystycznych muszą mieć swoje odzwierciedlenie w rozwiązaniach prawnokarnych. Nie ma możliwości sprawnego działania systemu antyterrorystycznego bez jasnego określenia, jakie i od jakiego momentu przestępstwo wyczerpuje znamiona czynu o charakterze terrorystycznym.

BIBLIOGRAFIA

1. Biegaj A., *Przegląd Europolu – Sprawozdanie ogólne z działalności Europolu*, Europejski Urząd Policji, Haga 2011.
2. Bolechów B., *Organizacje międzynarodowe w działaniu. Terroryzm międzynarodowy*, Wrocław 2014.

3. Chomentowski P., *Prawnokarne i organizacyjne elementy systemu anty-terrorystycznego w Polsce – stan obecny i perspektywa doskonalenia*, Białyłstok 2013.
4. Decyzja Rady 2013/391/WPZiB z dnia 22 lipca 2013 r. wspierająca praktyczne wdrożenie rezolucji Rady Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych nr 1540 (2004) w sprawie nierozprzestrzeniania broni masowego rażenia i środków jej przenoszenia, Dz.U. UE L198/40, 23.07.2013 r.
5. Decyzja Rady UE 2002/187/WSiSW z dnia 28 lutego 2002 r. ustanawiająca Eurojust w celu zintensyfikowania walki z poważną przestępczością.
6. Gruszczak A., *III filar Unii Europejskiej po Tampere: wnioski i perspektywy*, „Studia Europejskie” 2000, nr 3(15).
7. Gruszczak A., *Unia Europejska wobec przestępczości. Współpraca w ramach III filara*, Kraków 2002.
8. http://orka.sejm.gov.pl/proc5.nsf/projekty/915_p.htm.
9. <http://www.consilium.europa.eu/pl/policies/fight-against-terrorism/counter-terrorism-coordinator/>.
10. http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/pl/displayFtu.html?ftuId=FTU_1.1.3.html.
11. http://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/polityka_bezpieczenstwa/zwalczanie_terroryzmu_miedzynarodowego/zapobieganie_i_zwalczanie_terroryzmu/page_30001?printMode=true.
12. <http://www.unic.un.org.pl/terroryzm/strategia.php>.
13. <http://www.unic.un.org.pl/terroryzm/system1.php>.
14. https://europa.eu/european-union/about-eu/agencies/frontex_pl.
15. <https://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%2014469%202005%20REV%204>.
16. <https://treaties.un.org/doc/db/Terrorism/Conv1-english.pdf>.
17. <https://treaties.un.org/doc/db/Terrorism/Conv2-english.pdf>.
18. <https://treaties.un.org/doc/db/Terrorism/Conv3-english.pdf>.
19. <https://treaties.un.org/doc/db/Terrorism/Conv6-english.pdf>.
20. <https://treaties.un.org/doc/db/Terrorism/Conv7-english.pdf>.
21. <https://treaties.un.org/doc/db/Terrorism/Conv8-english.pdf>.
22. <https://treaties.un.org/doc/db/Terrorism/Conv9-english.pdf>.
23. <https://treaties.un.org/doc/db/Terrorism/english-18-11.pdf>.

24. <https://treaties.un.org/doc/db/Terrorism/english-18-15.pdf>.
25. <https://treaties.un.org/doc/db/Terrorism/english-18-5.pdf>.
26. <https://treaties.un.org/doc/db/Terrorism/english-18-7.pdf>.
27. <https://treaties.un.org/doc/db/Terrorism/english-18-9.pdf>.
28. <https://www.arslege.pl/traktat-o-funkcjonowaniu-unii-europejskiej/k40/s2195/>.
29. https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/01/strategia_bezpieczenstwa_ue_2003.pdf.
30. https://www.icao.int/secretariat/legal/Administrative%20Packages/Beijing_Convention_EN.pdf.
31. https://www.icao.int/secretariat/legal/Administrative%20Packages/Beijing_protocol_EN.pdf.
32. https://www.icao.int/secretariat/legal/list%20of%20parties/montreal_prot_2014_en.pdf.
33. <https://www.state.gov/t/isn/trty/81728.htm>.
34. <https://www.un.org/sc/suborg/en/subsidiary/1566>.
35. https://www.unodc.org/tldb/en/2005_Protocol2Convention_Maritime%20Navigation.html.
36. Indeck K., *Stan badań nad terroryzmem po 2001 roku*, Poznań 2006.
37. Marek A., *Prawo karne*, wyd. 7, Warszawa 2006.
38. Maroń H., *Integracja europejska a prawo karne*, Toruń 2003.
39. Melezini M., *Rozdział II. Środki karne. § 9. Środki karne w ogólności*, t. 6, Warszawa 2010.
40. Pietrzyk-Reeves D., *Idea społeczeństwa obywatelskiego. Współczesna debata i jej źródła*, Wrocław 2004.
41. Pikulski S., *Prawne środki zwalczania terroryzmu*, Olsztyn 2000.
42. Przyborowska-Klimczak A., Skrzydło-Tefelska E., *Dokumenty Wspólnot Europejskich*, Lublin 1994.
43. Sońta C., *Przestępstwo o charakterze terrorystycznym w prawie polskim*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2005, nr 4.
44. Szlachter D., *Walka z terroryzmem w Unii Europejskiej – nowy impuls*, Toruń 2006.
45. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. 2017, nr 0, poz. 2204).
46. Zgorzały R., *Przestępstwo o charakterze terrorystycznym w polskim prawie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 7–8.

Krystian Bartosz – absolwent studiów licencjackich na Politechnice Rzeszowskiej na kierunku bezpieczeństwo wewnętrzne. Od 2016 roku kontynuuje studia II stopnia na Akademii Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi na kierunku politologia. Od 2016 roku pracownik Komendy Stołecznej Policji. Zainteresowania: polityka, sport oraz zagadnienia związane z bezpieczeństwem kraju.

ŻYCIE LUDZKIE JAKO PRZEDMIOT
OCHRONY PRZEPISÓW PRAWA
ZE SZCZEGÓLNYM UWZGLĘDNIENIEM
MOMENTU OBJĘCIA OCHRONĄ

HUMAN LIFE AS AN OBJECT OF THE PROTECTION
OF THE LAW WITH PARTICULAR EMPHASIS
ON THE BEGINNING OF THE LEGAL PROTECTION

KATARZYNA BORKOWSKA
Wydział Prawa Uniwersytetu w Białymstoku

ABSTRACT

Human life has the highest possible value and is particular interest to various branches of law. It allows the unit to use other civil rights and civic freedom. In this article authoress analyses the level of the protection of human life through the provisions of the Constitution of the Republic of Poland and regulations of the international law with emphasis on the issue of the beginning of the legal protection of human life. In order to thoroughly analyse the legal regulations the authoress uses numerous examples of the case-law. The research purpose of the article is to show the complexity of the problem of the beginning of the legal protection of human life and the lack of the conclusive verdict of the supranational jurisdictional bodies in this matter.

Keywords: human life, constitution, protection of law, human rights

ABSTRAKT

Życie ludzkie stanowi wartość najwyższą i jest obiektem szczególnego zainteresowania różnych gałęzi prawa. Pozwala ono na korzystanie przez jednostkę z innych praw i wolności obywatelskich. W niniejszym artykule dokonano analizy ochrony życia ludzkiego przez przepisy Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej oraz obowiązujące w Polsce regulacje prawa międzynarodowego ze szczególnym uwzględnieniem problematyki początku objęcia człowieka jako istoty żywej ochroną prawa. Aby dogłębnie zanalizować unormowania prawne, autorka posiłkuje się licznymi przykładami orzecznictwa. Celem artykułu jest ukazanie złożoności problemu początku ochrony życia człowieka oraz brak rozstrzygającego stanowiska ponadnarodowych organów jurysdykcyjnych w tym zakresie.

Słowa kluczowe: życie ludzkie, konstytucja, ochrona prawna, prawa człowieka

PRAWO DO ŻYCIA W ŚWIETLE KONSTYTUCJI RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Prawo do życia należy do fundamentalnych praw każdego człowieka i zajmuje najwyższe miejsce w hierarchii dóbr chronionych w obowiązującym systemie prawnym¹. Prawo do życia wypływa z godności ludzkiej (art. 30 Konstytucji RP)². Życie ludzkie stanowi jedyne, niepowtarzalne i nieodtwarzalne dobro człowieka³. Respektowanie prawa do życia jest warunkiem koniecznym do realizacji przez jednostkę innych przysługujących jej praw⁴. Art. 38 Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 r. stanowi, że Rzeczpospolita Polska zapewnia każdemu człowiekowi prawną ochronę życia. Umiejscowienie standardu konstytucyjnego chroniące-

¹ B. Przybyszewska-Szter, *Wolności i prawa osobiste*, [w:] *Wolności i prawa człowieka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, M. Chmaj (red.), Wolters Kluwer, Warszawa 2008, s. 99.

² Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 r. (Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483). Vide: W. Sadurski, *Rights Before Courts: A Study of Constitutional Courts in Postcommunism*, Springer, Heidelberg 2014, s. 170.

³ J. Giezek, R. Kokot, *Granice ludzkiego życia a jego prawna ochrona*, [w:] *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, B. Banaszak, A. Preisner (red.), C.H. Beck, Warszawa 2002, s. 101.

⁴ S. Bułajewski, *Prawo do życia w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, „Studia Elckie”, nr 13, Elk 2011, s. 269.

go życie w pierwszym przepisie rozdziału odnoszącego się do wolności i praw osobistych wskazuje na fakt nadrzędności życia ludzkiego wobec innych dóbr podlegających ochronie w polskim systemie prawa⁵. Prawo do życia podlega bezpośredniej ochronie konstytucyjnej i przysługuje każdemu człowiekowi na terenie Polski – i to bez względu na jego cechy osobiste⁶. Ochrona życia ludzkiego jest obowiązkiem władzy⁷, a poziom jego ochrony jest miarą demokracji państwa⁸. Konstytucja stanowi standard ochrony życia, który jest uszczegółowiany w przepisach prawnych niższej rangi⁹. Ustawodawstwo winno zmierzać ku temu, aby minimalizować zagrożenia dla życia ludzkiego zarówno w stosunkach publicznych, jak też prywatnych¹⁰. Prawo do życia nie jest jednak prawem absolutnym¹¹, co oznacza, że w pewnych sytuacjach może podlegać ograniczeniom. Sytuacje te winny być jednak z góry przewidziane i zgodne z uznanymi procedurami, a każdy przypadek odstępiania od przestrzegania przez państwo prawa jednostki do życia musi być uzasadniony i oparty na konstytucji¹².

⁵ *Konstytucje Rzeczypospolitej Polskiej oraz komentarz do Konstytucji RP z 1997 roku*, J. Boć (red.), Kolonia Limited, Wrocław 1998, s. 78.

⁶ B. Przybyszewska-Szter, *Wolności...*, op. cit., s. 99.

⁷ A. Ciżyńska, *Życie dziecka kontra prawo do samostanowienia, czyli kilka uwag o relacji aborcji i prawa konstytucyjnego*, „Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ” 2017, nr 2, s. 26.

⁸ B. Przybyszewska-Szter, *Wolności...*, s. 99.

⁹ G. Nauka, *Doktrynalne podstawy i prawne uwarunkowania ochrony życia ludzkiego w fazie prenatalnej – perspektywa międzynarodowa*, „Rodzina i Prawo. Kwartalnik Sędziów Rodzinnych” 2012, nr 23, s. 103.

¹⁰ P. Winczorek, *Komentarz do Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, wyd. Liber, Warszawa 2000, s. 57.

¹¹ P. Sarnecki, *Komentarz do art. 38 Konstytucji RP*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej – komentarz*, t. 3, L. Garlicki (red.), C.H. Beck, Warszawa 2003, s. 5.

¹² Jak wskazuje W. Osiatyński: „W państwie konstytucyjnym konstytucja określa warunki, w jakich inne wartości mogą zyskać pierwszeństwo przed prawami człowieka. Konstytucja określa też, które prawa ustawodawca może ograniczyć i w jakim stopniu może jej ograniczyć – w celu ochrony priorytetowego interesu publicznego. Wreszcie konstytucje określają konkretne okoliczności i procedury zawieszania niektórych praw w sytuacjach wyjątkowych. Podstawowy charakter praw człowieka [a w tym także prawa do życia] oznacza, iż każdy przypadek odstępiania od tych praw ze strony władz publicznych musi być uzasadniony i oparty na konstytucji”. Vide: W. Osiatyński, *Wprowadzenie do praw człowieka*, publikacja Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka, 2016, s. 1 i 10. Tekst artykułu dostępny w zasobach cyfrowych

Sama konstytucja nie zawiera definicji życia ludzkiego ani nie ustanawia prawnej granicy jego ochrony¹³. Dookreślenie granic tej ochrony w zakresie standardów konstytucji należy do kompetencji ustawodawcy:

z art. 38 wynika także zobowiązanie władz publicznych do podejmowania działań służących ochronie życia. Skoro bowiem z Konstytucji wynika pewien obiektywny system wartości, to na ustawodawcy ciąży obowiązek stanowienia prawa o takiej treści, by możliwa była ochrona i realizacja tych wartości w możliwie najszerszym zakresie [...] Sposób i kierunki realizacji tego obowiązku pozostają, w zasadzie, w sferze politycznego uznania ustawodawcy i jego politycznej odpowiedzialności wobec elektoratu. Trybunał Konstytucyjny nie może ingerować w oceny, prognozy i wybory podejmowane przez ustawodawcę, chyba że dojdzie do naruszenia norm, zasad lub wartości konstytucyjnych, bądź też poziom ochrony zostanie usytuowany poniżej konstytucyjnie wymaganego minimum¹⁴.

Art. 38 Konstytucji RP nie określa temporalnych granic początku i końca ochrony życia ludzkiego, pozostawiając te kwestie ustawodawstwu zwykłemu¹⁵. Stąd też w praktyce pojawiły się problemy interpretacyjne konstytucyjnego prawa do życia, a w szczególności w odniesieniu do kary śmierci, eutanazji oraz aborcji¹⁶. W kwestii tej wypowiedział się Trybunał Konstytucyjny, wskazując, że

podstawowym przymiotem człowieka jest jego życie. Pozbawienie życia unicestwia więc równocześnie człowieka jako podmiot praw i obowiązków. Jeżeli treścią zasady państwa prawa jest zespół podstawowych dyrektyw wyprowadzanych z istoty demokratycznie stanowionego prawa, a gwarantujących minimum jego sprawiedliwości, to pierwszą taką dyrektywą musi być respektowanie w państwie prawa wartości, bez której wykluczona jest wszelka podmiotowość prawna, tj. życia ludzkiego od początku jego powstania. Demokratyczne państwo prawa jako naczelną wartość stawia człowieka i dobra dla niego najcennie-

Fundacji pod adresem: <http://www.hfhr.pl/publication/wprowadzenie-do-pojecia-praw-czlowieka/> (dostęp 19 kwietnia 2018 r.).

¹³ A. Kania, *Z problematyki granic ochrony życia ludzkiego*, „Wrocławskie Studia Erazmiańskie. Prace Prawnicze, Administratywistyczne i Ekonomiczne”, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2009, s. 99.

¹⁴ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 23 marca 1999 r. w sprawie o sygn. K 2/98; OTK ZU 1999, nr 3, poz. 56.

¹⁵ M. Różański, *Prawo do życia w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 roku*, „Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego” 2015, nr 6, s. 261.

¹⁶ P. Rafałowicz, *Początek ochrony życia dziecka poczętego – analiza przedmiotu ochrony przestępstw aborcyjnych*, „Pomeranian Journal of Life Sciences” 2016, no. 3, p. 63.

jsze. Dobrem takim jest życie, które w demokratycznym państwie prawa musi pozostawać pod ochroną konstytucyjną w każdym stadium jego rozwoju¹⁷.

Powyższa argumentacja przemawia za poglądem, że życie ludzkie – w świetle Konstytucji RP – winno być chronione od momentu poczęcia aż do momentu śmierci¹⁸.

Doktryna wskazuje, że art. 38 Konstytucji RP należy przede wszystkim traktować jako zakaz pozbawiania człowieka życia¹⁹. Przepisy penalizujące zabicie człowieka – a w tym przestępstwo dzieciobójstwa – są więc wyrazem konstytucyjnego standardu ochrony życia ludzkiego²⁰.

PRAWO DO ŻYCIA W ŚWIETLE STANDARDÓW PRAWA MIĘDZYNARODOWEGO

W kontekście omawiania ponadkrajowych aktów chroniących życie ludzkie należy wskazać, że brak międzynarodowej definicji pojęć „prawa człowieka” oraz „człowiek”²¹. Oznacza to problem w znalezieniu jednolitej, uniwersalnej i powszechnie obowiązującej koncepcji praw człowieka²². Pomimo tego nie ulega wątpliwości, że również normy prawa międzynarodowego przyznają prawu do życia wiodącą rolę²³. Według Komitetu Praw Człowieka prawo to jest prawem najwyższym w hierarchii (*supreme right*)²⁴.

Prawo międzynarodowe nie określa dolnej granicy prawa do życia, pozostawiając w tym względzie swobodę wewnętrznemu prawodawstwu państw²⁵. Zarówno w światowych, jak też europejskich regulacjach bra-

¹⁷ Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 28 maja 1997 r. w sprawie o sygn. K 26/96; OTK 1997, nr 2, poz. 19.

¹⁸ B. Przybyszewska-Szter, *Wolności...*, s. 100.

¹⁹ A. Preisner, *Prawo do ochrony życia i do zachowania naturalnej integralności psychofizycznej człowieka*, [w:] *Wolności i prawa jednostki oraz ich gwarancje w praktyce*, L. Wiśniewski (red.), C.H. Beck, Warszawa 2006, s. 135–146.

²⁰ *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz. Art. 117–221*, t. 1, M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), C.H. Beck, Warszawa 2017, s. 240.

²¹ K. Przybyszewski, *Prawa człowieka w kontekstach kulturowych*, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Filozofii UAM, Poznań 2010, s. 92.

²² K. Kościelniak, *Prawa człowieka w kulturze północnej Afryki, Bliskiego i Dalekiego Wschodu*, wyd. UNUM, Kraków 2008, s. 94.

²³ *Kodeks karny. Część szczególna...*, op. cit., s. 241.

²⁴ P. Kuczma, *Prawna ochrona życia*, [w:] *Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym*, M. Jabłoński (red.), E-Wydawnictwo BUWr, Wrocław 2014, s. 31.

²⁵ J. Kondratiewa-Bryzik, *Początek prawnej ochrony życia ludzkiego w świetle standardów międzynarodowych*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009, s. 110–111.

kuje definicji życia oraz określenia czasowych granic jego prawnej ochrony²⁶. Doktryna podkreśla jednak, że obowiązkiem państw jest nie tylko powstrzymywanie się od działań godzących w wolność człowieka do życia (m.in. rezygnacja z kary śmierci), lecz także zapewnienie jednostkom niezbędnych środków gwarantujących im ochronę życia²⁷. Normy prawa międzynarodowego ustanawiają także priorytet ochrony życia względem innych dóbr chronionych prawem oraz wyznaczają katalog wartości zabezpieczonych sankcją karną²⁸.

Obecnie w Polsce obowiązują następujące przepisy prawa międzynarodowego dotyczące ochrony życia ludzkiego: art. 3 Powszechnej deklaracji praw człowieka z 10 grudnia 1948 r.²⁹ (dalej: PDPCz), art. 6 Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych z 16 grudnia 1966 r.³⁰ (dalej: MPPOiP) oraz art. 6 Konwencji o prawach dziecka z 20 listopada 1990 r.³¹ (dalej: KPD).

Dla twórców PDPCz było oczywiste, że człowiek jest podmiotem niezbywalnych praw³². Art. 3 PDPCz stanowi, że każdy człowiek ma prawo do życia, wolności i bezpieczeństwa. Ponadto, zgodnie z treścią przepisu art. 1 PDPCz, wszyscy ludzie rodzą się wolni i równi pod względem swej godności i praw. Są oni obdarzeni rozumem i sumieniem i powinni postępować wobec innych w duchu braterstwa. Przedmiotem ochrony PDPCz jest więc życie człowieka. Należy jednak podkreślić, że sposób sformułowania przepisu („ludzie rodzą się”) sugeruje, że założeniem PDPCz jest życie ludzkie od chwili narodzin człowieka. Podobnie preambuła aktu wskazuje, że „uznanie przyrodzonej godności oraz równych i niezbywalnych praw wszystkich członków wspólnoty ludzkiej jest podstawą wolności, sprawie-

²⁶ L. Koba, W. Waclawczyk, *Prawa człowieka. Wybrane zagadnienia i problemy*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009, s. 184.

²⁷ A. Michalska, *Prawo do życia w traktatach międzynarodowych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1984, z. 3, s. 88.

²⁸ *Kodeks karny. Część szczególna...*, op. cit., s. 241.

²⁹ Powszechna deklaracja praw człowieka z dnia 10 grudnia 1948 r.; tekst konwencji dostępny w: *Wybór dokumentów prawa międzynarodowego dotyczących praw człowieka*, M. Zubik (red.), Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 2008, s. 11–16.

³⁰ Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. 1977, nr 38, poz. 167).

³¹ Konwencja o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. 1991, nr 120, poz. 526).

³² P. Bała, A. Wielomski, *Prawa człowieka – refleksje krytyczne*, „Wrocławskie Studia Erazmiańskie”, z. 4, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2010, s. 461.

dliwości i pokoju świata”. Oznacza to, że nie jest dopuszczalne rozciąganie ochrony życia przez przepisy PDPCz na płód³³. Tym samym PDPCz chroni życie ludzkie, jednocześnie pozostawiając dookreślenie momentu jego początku ustawodawstwom poszczególnych państw.

Zgodnie z art. 6 ust. 1 MPPOiP każda istota ludzka ma przyrodzone prawo do życia (*Every human being has the inherent right to life*). Prawo to powinno być chronione przez ustawę. Nikt nie może być samowolnie pozbawiony życia. Z racji użycia terminu „istota ludzka” art. 6 ust. 1 MPPOiP dostarcza wielu trudności interpretacyjnych w zakresie określenia początku ochrony życia³⁴. A. Michalska wskazuje, że według wykładni literalnej hipoteza art. 6 ust. 1 MPPOiP nie obejmuje dziecka poczętego, ale nienarodzonego³⁵. M. Nowak również wyraża podobny pogląd, argumentując to okolicznością, że przymiotnik „przyrodzony” może odnosić się tylko do osoby już urodzonej. Oznacza to, że dziecko może korzystać z ochrony art. 6 ust. 2 MPPOiP od chwili stania się zdolnym do samodzielnej egzystencji poza organizmem matki³⁶. Do zwolenników tego poglądu należy także R. Cook, który stoi na stanowisku, że dziecko nienarodzone nie może być traktowane jako istota ludzka (*human being*), ponieważ obiektywnie nie istnieje (*it is not “in being”*)³⁷. Należy jednak wskazać, że art. 6 ust. 5 MPPOiP stanowi także, że wyrok śmierci nie będzie wydany w odniesieniu do przestępstw popełnionych przez osoby w wieku poniżej 18 lat i nie będzie wykonywany w stosunku do kobiet ciężarnych. Oznacza to, że twórcy aktu prawnego nie utożsamiali ochrony życia dziecka w okresie płodowym z życiem matki.

W myśl art. 6 ust. 1 KDP państwa będące stronami uznają, że każde dziecko ma niezbywalne prawo do życia. Jednocześnie akt prawny zawiera legalną definicję pojęcia „dziecko”. Według art. 1 KPD dzieckiem jest każda istota ludzka w wieku poniżej osiemnastu lat, chyba że zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka uzyska ono wcześniej pełnoletność. Ponadto

³³ J. Kondratiewa-Bryzik, *Początek...*, op. cit., s. 47–48.

³⁴ M. Grzymkowska, *Standardy bioetyczne w prawie europejskim*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009, s. 177.

³⁵ A. Michalska, *Komitet Praw Człowieka: kompetencje, funkcjonowanie, orzecznictwo*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, wyd. Agencja EXIT, Warszawa 1994, s. 117.

³⁶ M. Nowak, *UN Convent on Civil and Political Rights: CCPR Commentary*, N.P. Engel, Kehl 2005, p. 153.

³⁷ R. Cook, *International Protection of Women’s Reproductive Rights, International Law and Politics* 1992, vol. 24, p. 690.

KPD nakłada na państwa obowiązek respektowania praw wynikających z konwencji i gwarantowania ich każdemu dziecku oraz podjęcia właściwych kroków dla zapewnienia dziecku ochrony przed wszelkimi formami dyskryminacji ze względu na status prawny (art. 2 KPD), a także nakazuje państwom działanie na rzecz zapewnienia dziecku ochrony i opieki oraz kierowanie się kryterium najlepszego zabezpieczenia interesów dziecka we wszystkich działaniach dotyczących dzieci (art. 3 KPD). Dodatkowo preambuła aktu stanowi, że „dziecko, z uwagi na swoją niedojrzałość fizyczną oraz umysłową, wymaga szczególnej opieki i troski, w tym właściwej ochrony prawnej, zarówno przed, jak i po urodzeniu”. Mając na uwadze powyższe przepisy, można argumentować, że ochrona KPD rozciąga się także na życie dzieci poczętych, ale nienarodzonych³⁸. Pogląd ten jest jednak sporny w doktrynie. Jak zauważa E. Zielińska, „w preambule wspomina się o »właściwej ochronie«, która nie musi w przypadku płodu rozwijającego się w organizmie matki, mieć charakteru »osobowego« ani charakteru absolutnego, w związku z czym może podlegać ograniczeniom»³⁹. Należy więc przyjąć, że każde państwo winno samo zdecydować w ustawodawstwie wewnętrznym, od jakiego momentu życie dziecka podlega ochronie prawnej⁴⁰. Za tą tezę przemawia także fakt, że propozycja wy stosowana przez Maltę i Senegal, aby do konwencji wprowadzić zapis o ochronie życia dziecka od chwili poczęcia, nie spotkała się z poparciem pozostałych sygnatariuszy, wobec czego zrezygnowano z tej koncepcji⁴¹.

PRAWO DO ŻYCIA W ŚWIETLE STANDARDÓW PRAWA EUROPEJSKIEGO I UNIJNEGO

Wśród standardów prawa europejskiego w zakresie ochrony życia w polskim systemie prawa obowiązuje Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona 4 listopada 1950 r. i ratyfikowana przez Polskę 19 stycznia 1993 r.⁴² (dalej: EKPCz) oraz Karta praw podsta-

³⁸ M. Kozakiewicz, *Pojęcie dziecka*, [w:] *Konwencja o prawach dziecka a prawo polskie. Materiały z konferencji naukowej, zorganizowanej w gmachu Sejmu RP w dniach 19–20 marca 1991 r.*, A. Łopatka (red.), Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1991, s. 9.

³⁹ E. Zielińska, *Konstytucyjna ochrona prawa do życia od momentu poczęcia (uwagi krytyczne do projektu zmiany art. 38 Konstytucji)*, „Państwo i Prawo” 2007, z. 3, s. 48.

⁴⁰ A. Łopatka, *Kto jest dzieckiem*, [w:] *Konwencja o prawach dziecka...*, op. cit., s. 19.

⁴¹ T. Smoczyński, *Konwencja o prawach dziecka. Analiza i wykładnia*, wyd. „Ars Boni et Aequi”, Poznań 1999, s. 40.

⁴² Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r. (Dz.U. 1993, nr 61, poz. 284).

wowych Unii Europejskiej z 7 grudnia 2000 r.⁴³ (dalej: KPP UE). Rzeczpospolita podpisała także Konwencję o ochronie praw człowieka i godności istoty ludzkiej w dziedzinie zastosowania biologii i medycyny z dnia 4 kwietnia 1997 r.⁴⁴ (dalej: KPiG), jednak akt ten nie został do tej pory ratyfikowany. Ponadto w zakresie ochrony prawa do życia zastosowanie znajdzie szereg aktów ustawodawstwa unijnego⁴⁵. Warto wymienić także Rekomendację Komisji Społecznej, Zdrowia i Rodziny przy Radzie Europy z dnia 21 maja 1999 r. w sprawie ochrony praw człowieka i godności nieuleczalnie chorych i umierających⁴⁶.

Zgodnie z art. 2 ust. 1 EKPCz prawo każdego człowieka do życia jest chronione przez ustawę. Nikt nie może być umyślnie pozbawiony życia, wyjąwszy przypadki wykonania wyroku sądowego skazującego za przestępstwo, za które ustawa przewiduje taką karę. Według art. 2 ust. 2 EKPCz pozbawienie życia nie będzie uznane za sprzeczne z tym artykułem, jeżeli nastąpi w wyniku bezwzględnie koniecznego użycia siły: a) w obronie jakiegokolwiek osoby przed bezprawną przemocą; b) w celu wykonania zgodnego z prawem zatrzymania lub uniemożliwienia ucieczki osobie pozbawionej wolności zgodnie z prawem; c) w działaniach podjętych zgodnie z prawem w celu stłumienia zamieszek lub powstania. Jak wskazuje ETPCz, pierwsze zdanie ust. 1 nakłada na państwo prawny obowiązek

⁴³ Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej z 7 grudnia 2000 r. (Dz.U. UE 2010, nr C 83, poz. 02).

⁴⁴ Konwencja o ochronie praw człowieka i godności istoty ludzkiej w dziedzinie zastosowania biologii i medycyny z dnia 4 kwietnia 1997 r.; ETS nr 164.

⁴⁵ M.in. dyrektywa 2004/23/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 31 marca 2004 r. w sprawie ustalenia norm jakości i bezpiecznego oddawania, pobierania, testowania, przetwarzania, konserwowania, przechowywania i dystrybucji tkanek i komórek ludzkich (Dz.U. UE L 102, s. 48), dyrektywa 2002/98/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 27 stycznia 2003 r. ustanawiająca normy jakości i bezpiecznego pobierania, badania, preparatyki, przechowywania, wydawania krwi ludzkiej i składników krwi (Dz.U. UE L 33, s. 30), dyrektywa 2006/17/WE Komisji z 8 lutego 2006 r. wprowadzająca w życie dyrektywę 2006/17/WE Parlamentu Europejskiego i Rady w odniesieniu do niektórych wymagań technicznych dotyczących dawstwa, pobierania i badania tkanek i komórek ludzkich (Dz.U. UE L 38, s. 40) oraz decyzja ramowa Rady Europejskiej z dnia 19 lipca 2002 r. o zwalczaniu handlu ludźmi (Dz.U. UE L 203, s. 1).

⁴⁶ Rekomendacja Komisji Społecznej, Zdrowia i Rodziny przy Radzie Europy z dnia 21 maja 1999 r. w sprawie ochrony praw człowieka i godności nieuleczalnie chorych i umierających, dok. nr 8421. Vide: J. Piegsa, *Rekomendacja Rady Europy o ochronie godności ludzi umierających*, [w:] *Eutanacja w dyskusji*, P. Morciniec (red.), Redakcja Wydawnictw WT UO, Opole 2001, s. 247–252.

ochrony życia, natomiast ust. 2 wprowadza wyjątki od tego zakazu. Katalog wyjątków ma charakter wyczerpujący i powinien być interpretowany ściśle⁴⁷. Państwo ma obowiązek zabezpieczenia życia ludzkiego⁴⁸, w tym także zabezpieczenia go przed innymi osobami⁴⁹. Ponadto ochrona życia musi być także gwarantowana przez odpowiednie instrumenty prawa karnego⁵⁰, a jego naruszenie musi się spotkać z odpowiednią reakcją prawnokarną⁵¹. Oznacza to dwurodzajową ochronę praw jednostki – z jednej strony państwo ma za zadanie chronić przed naruszeniem prawa, a z drugiej strony jest obowiązane do podjęcia skutecznych działań w wypadku, gdy do naruszenia prawa już doszło⁵².

Konwencja nie stanowi prawnej definicji początku życia ludzkiego. W doktrynie prezentowane są trzy główne stanowiska⁵³. Najbardziej radykalne opiera się na integralnej ochronie dziecka poczętego⁵⁴ i objęcia go hipotezą art. 2 EKPCz⁵⁵. Opozycyjny pogląd zakłada sprzeciw wobec przyznaniu płodowi wszelkich praw⁵⁶. Stanowisko kompromisowe wskazuje,

⁴⁷ Wyrok ETPCz w sprawie McCann i inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu z dnia 13 maja 2008 r.; decyzja ETPCz w sprawie Steward przeciwko Zjednoczonemu Królestwu z dnia 10 lipca 1984 r.

⁴⁸ Wyrok ETPCz w sprawie L.C.B. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu z dnia 9 czerwca 1998 r.; wyrok ETPCz w sprawie Panaitescu przeciwko Rumunia z dnia 10 kwietnia 2012 r.

⁴⁹ Decyzja ETPCz w sprawie W. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu z dnia 28 lutego 1983 r.

⁵⁰ M. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013, s. 351 i nast.

⁵¹ Wyrok ETPCz w sprawie Evans przeciwko Zjednoczonemu Królestwu z dnia 10 kwietnia 2007 r.

⁵² M. Jankowska-Gilberg, *Zakres obowiązków pozytywnych państwa na tle aktualnego orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego” 2009, nr 2, t. 7, s. 39.

⁵³ A. Brezcko, *Podmiotowość prawna człowieka w warunkach postępu biotechnomedycznego*, Temida 2, Białystok 2011, s. 269.

⁵⁴ Trybunał jednoznacznie odrzucił to rozwiązanie. W orzeczeniu X przeciwko Zjednoczonemu Królestwu (Decyzja ETPCz w sprawie X przeciwko Zjednoczonemu Królestwu z dnia 18 grudnia 1982 r.) wskazał, że życie płodu jest związane z życiem matki i nie może być rozpatrywane oddzielnie. Bezwzględne prawo do życia w okresie prenatalnym prowadziłoby natomiast do konfliktu z prawem do życia matki.

⁵⁵ H. Schorn, *Die Europäische Konvention zum Schutze der Menschenrechte und Grundfreiheiten*, Vittorio Klostermann, Frankfurt 1965, p. 74.

⁵⁶ J. Fawcett, *The Application of the European Convention on Human Rights*, Oxford Clarendon Press, Oxford 1987, p. 30–31.

że co do zasady możliwość przerwania ciąży godzi w art. 2 EKPCz, gwarantujący życie dziecku poczętemu, ale jednocześnie ochrona życia płodu nie ma charakteru absolutnego i musi doznawać ograniczeń⁵⁷.

W sprawie Vo przeciwko Francji⁵⁸ ETPCz wskazał, że ustanowienie czasowego punktu ochrony życia ludzkiego należy do samodzielnej kompetencji państw. Ustawodawstwa w tym zakresie nie są jednolite⁵⁹. Trybunał wskazał jednak, że nienarodzone dziecko nie stanowi osoby bezpośrednio chronionej przez art. 2 EKPCz. Ponadto podkreślił, że nawet jeżeli prawo do życia płodu by istniało (tzw. formuła *even supposing*⁶⁰), to podlegałoby ograniczeniom ze względu na interesy matki. Z drugiej strony ETPCz wskazał jednak, że nienarodzone dziecko w pewnych okolicznościach może być objęte gwarancjami art. 2 EKPCz. Komisja wskazała, że „w najlepszym razie można uznać, że płód należy do rasy ludzkiej, tak więc jego potencjał istnienia i stania się osobą wymaga ochrony w imię godności człowieka. Nie można go jednak uważać za osobę, której prawo do życia jest chronione w art. 2 EKPCz”⁶¹.

Jako przykład rozciągnięcia ochrony EKPCz na dziecko w okresie prenatalnym można natomiast przytoczyć pogląd wyrażony przez Komisję w orzeczeniu w sprawie Brüggemann and Scheuten przeciwko Republice Federalnej Niemiec, w którym rozważono ochronę życia płodu w kontekście prawa do życia prywatnego – „ciąża nie może być postrzegana wyłącznie przez sferę życia prywatnego. Za każdym razem, kiedy kobieta zachodzi w ciążę, jej prywatne życie zostaje ściśle zjednoczone z rozwijającym się życiem płodu (*foetus*)”⁶².

Dotychczasowy sposób rozstrzygnięcia przez Trybunał kolizji dóbr w postaci życia nienarodzonego dziecka oraz życia matki i jej prawa do samostanowienia opiera się na następującym modelu. Po pierwsze, Trybunał unika rozstrzygnięcia *in abstracto*, czy płód jest objęty zakresem art. 2 EKPCz. Po drugie, Trybunał bada, czy ustawodawstwo wewnętrzne

⁵⁷ *The European Convention of Human Rights*, T. Opsahl, T. Ouchterlony (ed.), Oceana, Leiden 1974, p. 81.

⁵⁸ Wyrok ETPCz w sprawie Vo przeciwko Francji z dnia 8 lipca 2004 r.

⁵⁹ Wyrok ETPCz w sprawie Evans przeciwko Zjednoczonemu Królestwu z dnia 10 kwietnia 2007 r.; wyrok ETPCz w sprawie A. B. i C. przeciwko Irlandii z dnia 16 grudnia 2010 r.

⁶⁰ Decyzja ETPCz w sprawie Boso przeciwko Włochom z dnia 5 września 2002 r.

⁶¹ Wyrok ETPCz w sprawie Vo przeciwko Francji...

⁶² Raport Komisji ETPCz w sprawie Brüggemann and Scheuten przeciwko Republice Federalnej Niemiec z dnia 12 lipca 1977 r.

państwa zapewnia odpowiednie i rzetelne procedury dla rozstrzygnięcia sprawy na poziomie wewnętrznym, a po trzecie – przy orzekaniu w konkretnej sprawie Trybunał posiłkuje się aksjologią prawa wewnętrznego, a nie ogólnymi standardami EKPCz⁶³. Ponadto Trybunał często posługuje się doktryną marginesu oceny (*margin of appreciation*), która polega na zróżnicowaniu udzielania ochrony przez Trybunał poszczególnym dobrom w zależności od regulacji wewnętrznej⁶⁴. Im bardziej generalne pozostają regulacje na poziomie konwencji, tym więcej swobody w jej rozumieniu oraz w stanowieniu regulacji wewnętrznej mają państwa⁶⁵, a Trybunał ocenia, czy argumenty uzasadniające środki podjęte przez państwo były w danym przypadku wystarczające i istotne⁶⁶.

Warto także zauważyć, że w orzecznictwie Trybunału podkreśla się, że art. 2 EKPCz obejmuje także prawo do życia odpowiedniej jakości⁶⁷. Życie w cierpieniu stanowi przykład kolizji między trwaniem życia a jego jakością⁶⁸. Jest to szczególnie ważka kwestia w przypadku osób nieuleczalnie chorych⁶⁹. Przewidywanie wyjątków od prawa do życia ze względu na brak odpowiedniej jakości życia (m.in. dopuszczalność eutanazji) wskazuje na to, że EKPCz przypisuje większą wartość jakości życia jako procesowi niż życiu jako stanowi egzystencji człowieka⁷⁰.

Zgodnie z art. 2 KPP UE każdy ma prawo do życia, nikt nie może być skazany na karę śmierci ani poddany jej wykonaniu. Ponadto w myśl

⁶³ M. Królikowski, *Glosa do wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 20 marca 2007 r. w sprawie Alicja Tysiąc przeciwko Polsce (nr skargi 5410/03)*, „Przegląd Sejmowy” nr 3, Wydawnictwo Sejmowe 2007, s. 203.

⁶⁴ D. Lubowiecki, *Ochrona płodu w systemie Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, „Przegląd Prawniczy Uniwersytetu Warszawskiego” 2016, nr 1, s. 87–88.

⁶⁵ A. Wiśniewski, *W sprawie koncepcji marginesu oceny w orzecznictwie strasburskim*, „Państwo i Prawo” 2008, nr 12, s. 101.

⁶⁶ C. Mik, *Teoria obowiązków pozytywnych państw-stron traktatów w dziedzinie praw człowieka na przykładzie Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, [w:] *Księga Jubileuszowa dra hab. Tadeusza Jasudowicza*, J. Białkocerkiewicz, M. Balcerzak, A. Czeżko-Durlak (red.), Toruń 2004, s. 262.

⁶⁷ Wyrok ETPCz w sprawie Pretty przeciwko Zjednoczonemu Królestwu z dnia 29 kwietnia 2002 r.

⁶⁸ R. Tokarczyk, *Prawa narodzin, życia i śmierci*, Wolters Kluwer, Warszawa 2012, s. 93.

⁶⁹ B. Mikołajczyk, *Międzynarodowa ochrona praw osób starszych*, Wolters Kluwer, Warszawa 2012, s. 235.

⁷⁰ P. Sieghart, *The International Law of Human Rights*, Clarendon Press Oxford, Oxford 1983, p. 130.

art. 1 KPP UE godność człowieka jest nienaruszalna oraz musi być szanowana i chroniona. Zgodnie z art. 6 ust. 1 Traktatu o Unii Europejskiej⁷¹ Unia uznaje prawa, wolności i zasady określone w KPP UE, która ma taką samą moc jak traktaty założycielskie. Co do zasady jednostki mogą powoływać się na prawa wypływające z KPP UE bezpośrednio, chyba że prawo jest zależne od ustawodawstwa wewnętrznego państwa⁷². Wskazuje się ponadto, że unijne prawa zasadnicze są odpowiednikami praw gwarantowanych na poziomach konstytucyjnych państw⁷³, a więc jako takie mają wtórny charakter⁷⁴. Podobnie jak w przypadku aktów prawa międzynarodowego KPP UE również nie wskazuje momentu początku życia ludzkiego, pozostawiając tę kwestię ustawodawstwu krajowemu. Wydaje się jednak, że uregulowania KPP UE w zakresie praw zasadniczych odnoszą się głównie do poszanowania integralności psychicznej i fizycznej człowieka, o czym świadczy obfitość regulacji dotyczących praw człowieka w dziedzinie biologii i medycyny.

KPiG nie wyraża *expressis verbis* prawa do życia. Zgodnie z postanowieniami art. 1 KPiG strony tej konwencji chronią godność i tożsamość istoty ludzkiej i gwarantują każdej osobie, bez dyskryminacji, poszanowanie dla jej integralności oraz innych podstawowych praw i wolności wobec zastosowań biologii i medycyny. Art. 2 KPiG stanowi natomiast, że interes i dobro istoty ludzkiej przeważa nad wyłącznym interesem społeczeństwa lub nauki. Oprócz gwarancji praw człowieka i godności istoty ludzkiej w dziedzinie biologii i medycyny KPiG jest istotna z jeszcze jednego powodu. Dywersyfikuje ona pojęcie „istota ludzka” (*human being*) od pojęcia „osoba” (*everyone*). Podczas gdy ochrona istoty ludzkiej jest rozumiana jako ochrona jedynie godności i tożsamości, ochrona osoby jest znacznie rozszerzona i wyraża się w poszanowaniu jej integralności oraz podstawowych praw i wolności⁷⁵.

⁷¹ Traktat o Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana); Dz.U. UE 2012, C, nr 326, s. 13–390.

⁷² Ł. Bojarski, D. Schindlauer, K. Władach, M. Wróblewski, *Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej jako żywy instrument*, Ośrodek Badań Studiów i Legislacji, Warszawa 2014, s. 22.

⁷³ J. Sozański, *Prawa człowieka w Unii Europejskiej po Traktacie Lizbońskim*, Iuris, Warszawa 2010, s. 13.

⁷⁴ A. Banaszkiwicz, *Karta Praw Podstawowych jako „uwieńczenie” unijnego systemu ochrony praw człowieka*, „Wrocławskie Studia Erazmiańskie”, z. 4, Wrocław 2010, s. 192.

⁷⁵ M. Safjan, *Prawo a dylematy współczesnej genetyki*, [w:] *Konstytucja i władza we współczesnym świecie. Doktryna – prawo – praktyka. Prace dedykowane Profesorowi Wojciechowi Sokolewiczowi na siedemdziesięciolecie urodzin*, M. Kruk, J. Trzciniński, J. Wawrzyński (red.), Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2002, s. 421.

Mimo że konwencja nie rozstrzyga, kogo należy rozumieć pod pojęciami „istota ludzka” oraz „osoba”⁷⁶, to rozróżnienie może rzutować na wykładnię praw jednostki wypływających z przepisów prawa europejskiego.

W rekomendacji dotyczącej ochrony praw człowieka i godności nieuleczalnie chorych i umierających Komisja Społeczna, Zdrowia i Rodziny wezwała państwa „do przestrzegania zakazu umyślnego odebrania życia nieuleczalnie chorym i umierającym”⁷⁷. Stanowi to wyraz prymatu życia ludzkiego nad innymi wartościami i umiejscawia je jako najwyższą z nich.

PODSUMOWANIE

Zarówno prawo międzynarodowe, jak też systemy regionalne zapewniają prawną ochronę życia ludzkiego. Samo prawo do życia, w zależności od czynników kulturowych, jest jednak rozumiane rozmaicie. Co do zasady ponadkrajowe akty prawne chronią życie ludzkie klauzulami generalnymi, pozostawiając ustawodawstwu wewnętrznemu duży margines swobody w zakresie stanowienia państwowych regulacji. Zabieg taki jest podyktowany koniecznością dostosowania prawnych rozwiązań do aksjologii obowiązującego w danym państwie systemu prawa. Międzynarodowe organy sądownictwa rozstrzygają przypadki kolizji dóbr w postaci życia dziecka w okresie prenatalnym oraz życia kobiety na kanwie konkretnej sprawy, jednocześnie unikając przyznania płodowi generalnej ochrony. Państwa same określają także temporalne granice prawnej ochrony życia, co rodzi duże rozbieżności między poszczególnymi rozwiązaniami.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

1. Bała P., Wielomski A., *Prawa człowieka – refleksje krytyczne*, „Wrocławskie Studia Erazmiańskie”, z. 4, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2010.
2. Banaszekiewicz A., *Karta Praw Podstawowych jako „uwieńczenie” unijnego systemu ochrony praw człowieka*, „Wrocławskie Studia Erazmiańskie”, z. 4, Wrocław 2010.
3. Bojarski Ł., Schindlauer D., Władach K., Wróblewski M., *Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej jako żywy instrument*, Ośrodek Badań Studiów i Legislacji, Warszawa 2014.

⁷⁶ P. Morciniec, *Status ludzkiego embrionu we współczesnych europejskich regulacjach*, „Studia Theologica Varsaviensa” 1998, nr 2, s. 135 i nast.

⁷⁷ Vide: J. Piegsa, *Rekomendacja...*, op. cit., s. 247–252.

4. Breczko A., *Podmiotowość prawna człowieka w warunkach postępu biotechnomedycznego*, Temida 2, Białystok 2011.
5. Bułajewski S., *Prawo do życia w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, „Studia Elckie”, nr 13, Elk 2011.
6. Ciżyńska A., *Życie dziecka kontra prawo do samostanowienia, czyli kilka uwag o relacji aborcji i prawa konstytucyjnego*, „Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ” 2017, nr 2.
7. Cook R., *International Protection of Women’s Reproductive Rights, International Law and Politics* (1992), vol. 24.
8. *The European Convention of Human Rights*, T. Opsahl, T. Ouchterlony (eds.), Oceana, Leiden 1974.
9. Fawcett J., *The Application of the European Convention on Human Rights*, Oxford Clarendon Press, Oxford 1987.
10. Giezek J., Kokot R., *Granice ludzkiego życia a jego prawna ochrona*, [w:] *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, B. Banaszak, A. Preisner (red.), C.H. Beck, Warszawa 2002.
11. Grzymkowska M., *Standardy bioetyczne w prawie europejskim*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009.
12. Jankowska-Gilberg M., *Zakres obowiązków pozytywnych państwa na tle aktualnego orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, „Problemy Współczesnego Prawa międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego” 2009, nr 2, t. 7.
13. Kania A., *Z problematyki granic ochrony życia ludzkiego*, „Wrocławskie Studia Erazmiańskie. Prace Prawnicze, Administratywistyczne i Ekonomiczne”, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2009.
14. Koba L., Waclawczyk W., *Prawa człowieka. Wybrane zagadnienia i problemy*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009.
15. *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz. Art. 117–221*, t. 1, M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), C.H. Beck, Warszawa 2017.
16. Kondratiewa-Bryzik J., *Początek prawnej ochrony życia ludzkiego w świetle standardów międzynarodowych*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009.
17. *Konstytucje Rzeczypospolitej Polskiej oraz komentarz do Konstytucji RP z 1997 roku*, J. Boć (red.), Kolonia Limited, Wrocław 1998.
18. Kościelniak K., *Prawa człowieka w kulturze północnej Afryki, Bliskiego i Dalekiego Wschodu*, wyd. UNUM, Kraków 2008.
19. Kozakiewicz M., *Pojęcie dziecka*, [w:] *Konwencja o prawach dziecka a prawo polskie. Materiały z konferencji naukowej, zorganizowanej w gmachu*

- Sejmu RP w dniach 19–20 marca 1991 r.*, A. Łopatka (red.), Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1991.
20. Królikowski M., *Glosa do wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 20 marca 2007 r. w sprawie Alicja Tysiąc przeciwko Polsce (nr skargi 5410/03)*, „Przegląd Sejmowy”, nr 3, Wydawnictwo Sejmowe 2007.
 21. Kuczma P., *Prawna ochrona życia*, [w:] *Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym*, M. Jabłoński (red.), E-Wydawnictwo BUWr., Wrocław 2014.
 22. Lubowiecki D., *Ochrona płodu w systemie Europejskiej Konwencji Praw Człowieka z dnia 20 marca 2007 r.*, „Przegląd Prawniczy Uniwersytetu Warszawskiego” 2016, nr 1.
 23. Łopatka A., *Kto jest dzieckiem*, [w:] *Konwencja o prawach dziecka a prawo polskie. Materiały z konferencji naukowej, zorganizowanej w gmachu Sejmu RP w dniach 19–20 marca 1991 r.*, A. Łopatka (red.), Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1991.
 24. Michalska A., *Komitet Praw Człowieka: kompetencje, funkcjonowanie, orzecznictwo*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, wyd. Agencja EXIT, Warszawa 1994.
 25. Michalska A., *Prawo do życia w traktatach międzynarodowych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1984, z. 3.
 26. Mik C., *Teoria obowiązków pozytywnych państw-stron traktatów w dziedzinie praw człowieka na przykładzie Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, [w:] *Księga Jubileuszowa dra hab. Tadeusza Jasudowicza*, J. Białkocerkiewicz, M. Balcerzak, A. Czeżko-Durlak (red.), Toruń 2004.
 27. Mikołajczyk B., *Międzynarodowa ochrona praw osób starszych*, Wolters Kluwer, Warszawa 2012.
 28. Morciniec P., *Status ludzkiego embrionu we współczesnych europejskich regulacjach*, „Studia Theologica Varsaviensa” 1998, nr 2.
 29. Nauka G., *Doktrynalne podstawy i prawne uwarunkowania ochrony życia ludzkiego w fazie prenatalnej – perspektywa międzynarodowa*, „Rodzina i Prawo. Kwartalnik Sędziów Rodziny” 2012, nr 23.
 30. Nowak M., *UN Convent on Civil and Political Rights: CCPR Commentary*, N.P. Engel, Kehl 2005.
 31. Nowicki M., *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013.

32. Osiatyński W., *Wprowadzenie do praw człowieka*, publikacja Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka, 2016, <http://www.hfhr.pl/publication/wprowadzenie-do-pojecia-praw-czlowieka/>.
33. Pięgsa J., *Rekomendacja Rady Europy o ochronie godności ludzi umierających*, [w:] *Eutanazja w dyskusji*, P. Morciniec (red.), Redakcja Wydawnictw WT UO, Opole 2001.
34. Preisner A., *Prawo do ochrony życia i do zachowania naturalnej integralności psychofizycznej człowieka*, [w:] *Wolności i prawa jednostki oraz ich gwarancje w praktyce*, L. Wiśniewski (red.), C.H. Beck, Warszawa 2006.
35. Przybyszewska-Szter B., *Wolności i prawa osobiste*, [w:] *Wolności i prawa człowieka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, M. Chmaj (red.), Wolters Kluwer, Warszawa 2008.
36. Przybyszewski K., *Prawa człowieka w kontekstach kulturowych*, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Filozofii UAM, Poznań 2010.
37. Rafałowicz P., *Początek ochrony życia dziecka poczętego – analiza przedmiotu ochrony przestępstw aborcyjnych*, “Pomeranian Journal of Life Sciences” 2016, no. 3.
38. Różański M., *Prawo do życia w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 roku*, „Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarne” 2015, nr 6.
39. Sadurski W., *Rights Before Courts: A Study of Constitutional Courts in Postcommunism*, Springer, Heidelberg 2014.
40. Safjan M., *Prawo a dylematy współczesnej genetyki*, [w:] *Konstytucja i władza we współczesnym świecie. Doktryna – prawo – praktyka. Prace dedykowane Profesorowi Wojciechowi Sokolewiczowi na siedemdziesięciolecie urodzin*, M. Kruk, J. Trzciniński, J. Wawrzyniak (red.), Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2002.
41. Sarnecki P., *Komentarz do art. 38 Konstytucji RP*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej – komentarz*, t. 3, L. Garlicki (red.), C.H. Beck, Warszawa 2003.
42. Schorn H., *Die Europäische Konvention zum Schutze der Menschenrechte und Grundfreiheiten*, Vittorio Klostermann, Frankfurt 1965.
43. Sieghart P., *The International Law of Human Rights*, Clarendon Press Oxford, Oxford 1983.
44. Smyczyński T., *Konwencja o prawach dziecka. Analiza i wykładnia*, wyd. „Ars Boni et Aequi”, Poznań 1999.

45. Sozański J., *Prawa człowieka w Unii Europejskiej po Traktacie Lizbońskim*, Iuris, Warszawa 2010.
46. Tokarczyk R., *Prawa narodzin, życia i śmierci*, Wolters Kluwer, Warszawa 2012.
47. Winczorek P., *Komentarz do Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, wyd. Liber, Warszawa 2000.
48. Wiśniewski A., *W sprawie koncepcji marginesu oceny w orzecznictwie Strasburskim*, „Państwo i Prawo” 2008, nr 12.
49. Zielińska E., *Konstytucyjna ochrona prawa do życia od momentu poczęcia (uwagi krytyczne do projektu zmiany art. 38 Konstytucji)*, „Państwo i Prawo” 2007, z. 3.

Akty prawne

50. Decyzja ramowa Rady Europejskiej z dnia 19 lipca 2002 r. o zwalczaniu handlu ludźmi (Dz.U. UE L 203, s. 1).
51. Dyrektywa 2002/98/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 27 stycznia 2003 r. ustanawiająca normy jakości i bezpiecznego pobierania, badania, preparatyki, przechowywania, wydawania krwi ludzkiej i składników krwi (Dz.U. UE L 33).
52. Dyrektywa 2004/23/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 31 marca 2004 r. w sprawie ustalenia norm jakości i bezpiecznego oddawania, pobierania, testowania, przetwarzania, konserwowania, przechowywania i dystrybucji tkanek i komórek ludzkich (Dz.U. UE L 102, s. 48).
53. Dyrektywa 2006/17/WE Komisji z 8 lutego 2006 r. wprowadzająca w życie dyrektywę 2006/17/WE Parlamentu Europejskiego i Rady w odniesieniu do niektórych wymagań technicznych dotyczących dawstwa, pobierania i badania tkanek i komórek ludzkich (Dz.U. UE L 38, s. 40).
54. Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej z 7 grudnia 2000 r.; Dz.U. UE 2010, nr C 83, poz. 02.
55. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 r. (Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483).
56. Konwencja o ochronie praw człowieka i godności istoty ludzkiej w dziedzinie zastosowania biologii i medycyny z dnia 4 kwietnia 1997 r.; ETS nr 164.

57. Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r. (Dz.U. 1993, nr 61, poz. 284).
58. Konwencja o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. 1991, nr 120, poz. 526).
59. Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. 1977, nr 38, poz. 167).
60. Powszechna deklaracja praw człowieka z dnia 10 grudnia 1948 r.; tekst konwencji dostępny w: *Wybór dokumentów prawa międzynarodowego dotyczących praw człowieka*, M. Zubik (red.), Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 2008.
61. Rekomendacja Komisji Społecznej, Zdrowia i Rodziny przy Radzie Europy z dnia 21 maja 1999 r. w sprawie ochrony praw człowieka i godności nieuleczalnie chorych i umierających, dokument nr 8421.
62. Traktat o Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana); Dz.U. UE C 326, 2012.

Judykaty

63. Decyzja ETPCz w sprawie Boso przeciwko Włochom z dnia 5 września 2002 r.
64. Decyzja ETPCz w sprawie Steward przeciwko Zjednoczonemu Królestwu z dnia 10 lipca 1984 r.
65. Decyzja ETPCz w sprawie W. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu z dnia 28 lutego 1983 r.
66. Decyzja ETPCz w sprawie X przeciwko Zjednoczonemu Królestwu z dnia 18 grudnia 1982 r.
67. Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 28 maja 1997 r. w sprawie o sygn. K 26/96; OTK 1997, nr 2, poz. 19.
68. Raport Komisji ETPCz w sprawie Brüggemann and Scheuten przeciwko Republice Federalnej Niemiec z dnia 12 lipca 1977 r.
69. Wyrok ETPCz w sprawie A. B. i C. przeciwko Irlandii z dnia 16 grudnia 2010 r.
70. Wyrok ETPCz w sprawie Evans przeciwko Zjednoczonemu Królestwu z dnia 10 kwietnia 2007 r.
71. Wyrok ETPCz w sprawie L.C.B. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu z dnia 9 czerwca 1998 r., skarga nr 14/1997/798/1001.
72. Wyrok ETPCz w sprawie McCann i inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu z dnia 13 maja 2008 r.

73. Wyrok ETPCz w sprawie Pretty przeciwko Zjednoczonemu Królestwu z dnia 29 kwietnia 2002 r.
74. Wyrok ETPCz w sprawie Vo przeciwko Francji z dnia 8 lipca 2004 r.
75. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 23 marca 1999 r. w sprawie o sygn. K 2/98; OTK ZU 1999, nr 3, poz. 56.
76. Wyrok ETPCz w sprawie Panaitescu przeciwko Rumunia z dnia 10 kwietnia 2012 r.

Katarzyna Karolina Borkowska – urodzona w 1993 r. w Siedlcach, ukończyła studia na kierunku prawo na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, uzyskując dyplom z wyróżnieniem (2017 r.). Obecnie jest w trakcie tworzenia rozprawy doktorskiej na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu w Białymstoku. W przeszłości współpracowała z kilkoma renomowanymi kancelariami radcowskimi, aktualnie jest aplikantką aplikacji prokuratorskiej. Jej zainteresowania naukowe skupiają się wokół prawa karnego i nauk pokrewnych, a w szczególności kryminologii i wiktymologii oraz jursprudenencji feministycznej i praw reprodukcyjnych. Włada językiem niemieckim, angielskim oraz hiszpańskim. Prywatnie miłośniczka literatury klasycznej i sportów wodnych.

SECURITY, ECONOMY & LAW
Nr 1/2018 (XVIII), (60–73)
DOI 10.24356/SEL/18/3

PRAWNO-EKONOMICZNE ASPEKTY PODZIAŁU NIERUCHOMOŚCI

LEGAL AND ECONOMIC ASPECTS
OF REAL ESTATE PROPERTY

JOANNA JĘDRAK
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ABSTRACT

This study discusses the main issues regarding division of real estate based primarily on the Act of 21 August 1997 on real estate management. Basic definitions related to the division of real estate and the problems of their precision have been presented. In the scientific work have been listed and described the types of divisions, specific cases of their occurrence and rules of conduct independently of the local spatial development plan in the area of real estate, the division of which is to be made. In addition, the economic consequences of divisions of real estate in the form of the need to pay betterment levy or pay compensation for expropriated property were also included.

Key words: Real estate, classification division, division of land and mortgage register, legal division

ABSTRAKT

W niniejszym opracowaniu omówione zostały główne kwestie dotyczące podziałów nieruchomości na podstawie przede wszystkim ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami. Przedstawione zostały podstawowe definicje związane z podziałem nieruchomości oraz

problematyka ich precyzji. W pracy zostały wymienione i opisane rodzaje podziałów, szczególne przypadki ich występowania oraz zasady postępowania niezależnie od miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego na terenie nieruchomości, której podział ma zostać dokonany. Ponadto ujęto także ekonomiczne skutki podziałów nieruchomości w postaci konieczności dokonania opłat adiacenckich bądź wypłacenia odszkodowania za wywłaszczone nieruchomości.

Słowa kluczowe: Nieruchomość, podział ewidencyjny, podział wieczystoksięgowy, podział prawny

WPROWADZENIE

Podział nieruchomości stanowi nieodzowny element przy gospodarowaniu nieruchomościami. Dokonywany jest nie tylko w celu stworzenia większej ilości działek ewidencyjnych, ale także na potrzeby poprawy struktury gruntów rolnych czy wydzielenia pewnego obszaru gruntu potrzebnego do realizacji celu publicznego. Podziałowi mogą również podlegać nieruchomości budynkowe i lokalowe, o czym szerzej wspomniano w dalszej części artykułu.

Wciąż rozwijające się miasta wymuszają rozszerzanie granic terenów zurbanizowanych, powodując wydzielenie większej ilości terenów pod zabudowę, czego konsekwencją jest konieczność podziału działek ewidencyjnych na mniejsze, a nawet zmiany użytkowania danego gruntu, na przykład z rolnego na teren pod zabudowę. Jednak podział nieruchomości nie ogranicza się wyłącznie do fizycznego rozgraniczenia gruntu, czyli podziału geodezyjnego, ale dotyczy także podziału prawnego i wieczystoksięgowego. Uregulowanie prawne dotyczące zasad scalania i podziału nieruchomości można znaleźć w ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami¹ (dalej: ustawa o gospodarce nieruchomościami). W niniejszej ustawie ujęte są zasady przeprowadzania samego podziału nieruchomości jak również kwestie opłat związanych ze zmianą wartości nieruchomości. Należy wskazać, iż najistotniejsze zagadnienia dotyczące podziału nieruchomości, którymi są zakres zastosowania przepisów o podziale nieruchomości, warunki dopuszczalności podziału nieruchomości, jak również podział nieruchomości w przypadku braku

¹ Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz.U. 2018, poz. 121 z późn. zm.).

miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego zamieszczone zostały w dziale III – Wykonywanie, ograniczanie lub pozbawianie praw do nieruchomości, rozdziale 1 – Podziały nieruchomości ustawy o gospodarce nieruchomościami.

W nawiązaniu do wyżej wskazanego aktu prawnego w niniejszym artykule skupiono się w szczególności na rodzaju podziałów nieruchomości, szczególnych przypadkach podziałów, uregulowaniach występujących w przypadku podziału nieruchomości na terenie nieobjętym miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego oraz opłatach wynikających z podziału, tworząc całościowe opracowanie prawno-ekonomicznej problematyki podziału nieruchomości.

RODZAJE PODZIAŁÓW NIERUCHOMOŚCI

Pojęcie nieruchomości definiowane jest w ustawie z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny² (dalej: kodeks cywilny) w art. 46 § 1, według którego nieruchomości stanowią części powierzchni ziemskiej, będące odrębnym przedmiotem własności (grunty), jak również budynki trwale z gruntem związane lub części składowe takich budynków, jeżeli na mocy przepisów szczególnych stanowią odrębny od gruntu przedmiot własności. Dodatkowo nieruchomość została dla uszczegółowienia podzielona na trzy rodzaje, które stanowią grunty, budynki i lokale. Nieruchomość gruntowa to części powierzchni ziemskiej stanowiące odrębny przedmiot własności. Nieruchomość budynkową stanowią części budynków będące odrębnym od gruntu przedmiotem własności, a nieruchomość lokalowa to części budynków stanowiące odrębny przedmiot własności. Podobnie do nieruchomości, która została podzielona w definicji na gruntową, budynkową i lokalową, występują też trzy rodzaje podziałów nieruchomości. Samo stwierdzenie „podział nieruchomości” nie zostało jeszcze zdefiniowane ustawowo, a więc brak jest definicji legalnej tegoż pojęcia, jednak w doktrynie został wyróżniony podział prawny, wieczystoksięgowy i administracyjny³. Często występującym zjawiskiem jest definiowanie w ustawie o gospodarce nieruchomościami pojęć powiązanych z podziałem nieruchomości dla dokładniejszego określenia przedmiotu podziału. W tym celu ustawodawca określił definicję m.in. nieruchomości oraz działki gruntu.

² Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. 2018, poz. 1025).

³ G. Bieniek, S. Rudnicki, *Nieruchomości. Problematyka prawna*, Wydawnictwo Lexis Nexis, Warszawa 2013, s. 520.

Podział prawny nieruchomości polega na zmianach podmiotowych w zakresie prawa własności, które są następstwem dokonanych podziałów w obrębie oznaczonych w ewidencji gruntów i budynków działek ewidencyjnych⁴. Podobnie precyzuje to pojęcie kodeks cywilny, który podkreśla, że zmiany w zakresie prawa własności nieruchomości mogą zostać dokonane dopiero po wcześniejszym wydzieleniu działek gruntu oraz dokonaniu odrębności tych nieruchomości w katastrze nieruchomości. Aby podział prawny mógł zostać uczyniony, niezbędne jest przeprowadzenie podziału ewidencyjnego, który polega na określeniu granic, powierzchni i oznaczeniu wyodrębnionej działki gruntu oraz wprowadzeniu ustalonych danych do ewidencji gruntów i budynków. Dopiero po dokonaniu powyższych czynności na danej działce zostaje ustanowiony nowy właściciel⁵. Zdarza się jednak, tak jak w przypadku wydzielanych działek gruntu pod drogi publiczne, które przechodzą z mocy prawa na własność wskazanych w ustawie jednostek, że podział ewidencyjny i prawny następuje jednocześnie.

Należy jednak podkreślić, że w ustawie o gospodarce nieruchomościami ustawodawca szczególnie nacisk położył na podział nieruchomości jako podział geodezyjny, zwany również ewidencyjnym, którego skutkiem dopiero staje się podział prawny. W kodeksie cywilnym oraz w ustawie z dnia 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece⁶ (dalej: ustawa o KW) zawarto, iż nieruchomości nie musi stanowić wyłącznie jedna działka ewidencyjna, lecz może to być zespół działek odrębnie oznaczonych w ewidencji gruntów i budynków. Sąsiadujące ze sobą działki ewidencyjne, których właścicielami są te same osoby, a dodatkowo są one przedmiotem tych samych praw, nie stanowią odrębnych działek ewidencyjnych dopóki nie zostaną wyodrębnione w wyniku prac geodezyjnych i kartograficznych. Materiały uzyskane w wyniku tych prac muszą zostać złożone do państwowego zasobu geodezyjnego i kartograficznego. W rozumieniu przepisów ustawy o gospodarce nieruchomościami odrębne działki ewidencyjne stanowią działki, które wyszczególniono w dokumentach określających stan prawny tych nieruchomości lub które zostały odrębnie oznaczone w in-

⁴ M. Durzyńska, *Podział nieruchomości*, Wydawnictwo LexisNexis, Warszawa 2011, s. 33–37.

⁵ *Ibidem*, s. 33–35.

⁶ Ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (t.j. Dz.U. 2017, poz. 1007 z późn. zm.).

nych ewidencjach i rejestrach publicznych, czego przykładem są grunty zajęte pod drogi publiczne czy linie kolejowe⁷.

Zasadą realnego systemu jest fakt, że księgę wieczystą zakłada się i prowadzi dla nieruchomości, w odróżnieniu od systemów personalnych, w których księgi prowadzi się dla poszczególnych właścicieli⁸. W przypadku wieczystoksięgowego podziału nieruchomości tworzy się minimum dwie księgi wieczyste dla jednego właściciela, który posiada przynajmniej dwie działki ewidencyjne. Dokładniej ujmując, podział wieczystoksięgowy polega na wyodrębnieniu z jednej księgi wieczystej, w której znajdują się co najmniej dwie działki ewidencyjne, przynajmniej jednej z nich i stworzeniu osobnej nieruchomości wieczystoksięgowej. Jest to prawne wyodrębnienie działek posiadających jedną księgę wieczystą poprzez założenie nowej, dodatkowej księgi wieczystej, przy czym nie zmienia się podmiot będący ich właścicielem. Efektem jest wyłącznie zwielokrotnienie liczby nieruchomości wieczystoksięgowych. Możliwe jest także połączenie kilku ksiąg wieczystych prowadzonych dla różnych nieruchomości w jedną, o ile są one własnością tego samego właściciela⁹.

Mimo iż omawiane podziały różnią się od siebie, to są one ze sobą kompatybilne. Z kolei największą rolę odgrywa podział ewidencyjny. Aby można było dokonać podziału prawnego, niezbędne jest przeprowadzenie w pierwszej kolejności podziału geodezyjnego, prowadzącego do podziału działki ewidencyjnej. Po dokonaniu tej czynności możliwe jest ustanowienie nowego właściciela nieruchomości. Kluczowe przy podziale wieczystoksięgowym, tak samo jak w podziale prawnym, jest wyodrębnienie działki ewidencyjnej. Umożliwia to rozdzielenie działek ewidencyjnych i założenie dla nich osobnych, a więc nowych ksiąg wieczystych.

PODZIAŁY WYKONYWANE NIEZALEŻNIE OD USTALEŃ MIEJSCOWEGO PLANU ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO

Na podstawie art. 93 ust. 4 ustawy o gospodarce nieruchomościami wójt, burmistrz lub prezydent miasta zostaje wyłączony z opiniowania podziałów, o których mowa w art. 95 niniejszej ustawy. Konsekwencją jest możliwość realizowania zawartych w tym przepisie celów podziału bez

⁷ M. Durzyńska, *Podział...*, op. cit, s. 31–33.

⁸ P. Mysiak, *Postępowanie wieczystoksięgowe*, Wydawnictwo LexisNexis, Warszawa 2012, s. 37.

⁹ M. Durzyńska, *Podział...*, op. cit, s. 33–37.

względu na to, jakie są ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego¹⁰ (dalej: plan miejscowy). Przepis art. 95 ustawy o gospodarce nieruchomościami określa cele wydzielenia działek gruntu w ramach ewidencyjnego podziału nieruchomości, bez względu na prawne kryteria dopuszczalności zagospodarowania tych działek, określonych w planie miejscowym lub w decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu wydanej na podstawie ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym¹¹ (dalej: ustawa o zagospodarowaniu przestrzennym).

We wspomnianym wcześniej artykule określono, iż podziału nieruchomości można dokonać niezależnie od występowania miejscowego planu, a ponadto wydzielone nieruchomości nie podlegają opiniowaniu oraz nie ma konieczności wykonywania wstępnego projektu drogi. Dzięki tej odrębności regulacji prawnych odnoszących się do każdego z celów wymienionych w art. 95 ustawy o gospodarce nieruchomościami przeważa dopuszczalność wydzielenia działki gruntu o konfiguracji i wielkości, które zostały w tym artykule określone.

Jednym z celów podziału nieruchomości, który może zostać dokonany niezależnie od ustaleń miejscowego planu, jest podział w celu wydzielenia budynków przy zniesieniu współwłasności nieruchomości. Ustawodawca zastrzegł w tym przepisie (art. 95 pkt. 1), że dokonanie podziału jest możliwe, jeżeli działka gruntu jest zabudowana co najmniej dwoma budynkami wzniesionymi na podstawie pozwolenia na budowę. W takim przypadku granica działki gruntu powinna przebiegać w taki sposób, aby zapewniać prawidłowe korzystanie zarówno z gruntu, jak i budynku. Jeżeli granica działki byłaby wydzielona wzdłuż granicy budynku, mogłoby to uniemożliwić w przyszłości dokonanie jakichkolwiek prac konserwatorskich na tym budynku, gdyż wiązałoby się to z przekroczeniem granicy wydzielonej nieruchomości.

Jednym z przypadków podziału nieruchomości niezależnie od ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego jest także wydzielenie działki gruntu stanowiącej jedynie część nieruchomości. Taki podział następuje z mocy prawa i wyłącznie na podstawie sporządzonej dokumentacji geodezyjnej, którą stanowi operat podziału nieruchomości.

¹⁰ Z. Bojar, *Podziały nieruchomości. Komentarz*, Wydawnictwo Gall, Katowice 2012, s. 49.

¹¹ Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. – Planowanie i zagospodarowanie przestrzenne (t.j. Dz.U. 2017, poz. 1073 z późn. zm.).

W przypadku pojawienia się roszczeń ze strony osób fizycznych lub prawnych odnoszących się do nabycia nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostek samorządu terytorialnego, szereg regulacji ujęty jest w ustawie o gospodarce nieruchomościami¹². Przykładem realizacji roszczeń do części nieruchomości wynikających z przepisów ustawy o gospodarce nieruchomościami jest zwrot części wywłaszczonej nieruchomości w trybie art. 136 ust. 3 na wniosek poprzedniego właściciela, jeżeli wywłaszczona nieruchomość została użyta w celu innym niż określony w decyzji o wywłaszczeniu lub uznana została za zbędną w celu określonym w tej decyzji.

Na nieruchomości dokonuje się także podziału w celu wydzielenia jej części pod realizację inwestycji drogowej, która w rozumieniu ustawy o gospodarce nieruchomościami jest celem publicznym (art. 6). Szczegółowe informacje dotyczące dróg publicznych można znaleźć w ustawie z dnia 21 marca 1985 r. o drogach publicznych¹³, czy też w ustawie z dnia 10 kwietnia 2003 r. o szczególnych zasadach przygotowania i realizacji inwestycji w zakresie dróg publicznych¹⁴ (dalej: ustawa o inwestycji w zakresie dróg publicznych), zwanej także specustawą. Na podstawie ostatniego z wymienionych aktów prawnych przebieg każdej kategorii drogi publicznej może być ustalony w drodze decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej wydanej przez odpowiedni organ, w zależności od kategorii danej drogi. Do realizacji tego celu wydzielane są części działki gruntu poprzez podział tej nieruchomości. Z wnioskiem o taki podział musi wystąpić właściwy zarządca drogi na etapie przygotowania dokumentacji do wniosku o wydanie decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej. Nieruchomości, które zostaną wydzielone liniami rozgraniczającymi teren, będącymi jednocześnie liniami podziału nieruchomości, stają się z mocy prawa własnością Skarbu Państwa lub odpowiednich jednostek samorządu terytorialnego, w zależności od kategorii drogi publicznej. Następuje to z dniem, w którym decyzja o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej stała się ostateczna, za odszkodowaniem ustalonym w odrębnej decyzji, o którym mowa w dalszej części niniejszego opracowania.

¹² Z. Bojar, *Podziały...*, op. cit.

¹³ Ustawa z dnia 21 marca 1985 r. o drogach publicznych (t.j. Dz.U. 2017, poz. 2222 z późn. zm.).

¹⁴ Ustawa z dnia 10 kwietnia 2003 r. o szczególnych zasadach przygotowania i realizacji inwestycji w zakresie dróg publicznych (t.j. Dz.U. 2017, poz. 1496 z późn. zm.).

Zasady zawarte w art. 95 ustawy o gospodarce nieruchomościami dostarczają dodatkowych możliwości właścicielom nieruchomości, którzy chcieliby podzielić swoje nieruchomości, niezależnie od tego, czy są to nieruchomości gruntowe czy też budynkowe. Dodatkowo możliwe jest dokonanie w przyspieszonym trybie inwestycji celu publicznego, jakimi są między innymi drogi publiczne.

SZCZEGÓLNE PRZYPADKI

Podział nieruchomości nie obejmuje jedynie zagadnień podziału nieruchomości gruntowej, tylko jak na wstępie wspomniano, także nieruchomości budynkowych czy lokalowych. Obecnie uregulowanie dotyczące podziału nieruchomości zabudowanej znajduje się w ustawie o gospodarce nieruchomościami art. 93 ust. 3b. Podstawowym warunkiem prowadzącym do umożliwienia podziału budynku jest przebieg granic projektowych:

do wydzielenia działek gruntu wzdłuż pionowych płaszczyzn, które tworzone są przez ściany oddzielenia przeciwpożarowego usytuowane na całej wysokości budynku od fundamentu do przekrycia dachu. W budynkach, w których nie ma ścian oddzielenia przeciwpożarowego, granice projektowanych do wydzielenia działek gruntu powinny przebiegać wzdłuż pionowych płaszczyzn, które tworzone są przez ściany usytuowane na całej wysokości budynku od fundamentu do przekrycia dachu, wyraźnie dzielące budynek na dwie odrębnie wykorzystywane części¹⁵.

Wątpliwości odnoszące się do tego przepisu pojawiają się w momencie porównania wspomnianego uregulowania z ustaleniami miejscowego planu lub przepisami odrębnymi. Według definicji zawartych w ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane¹⁶ art. 3 pkt 1, 2 i 2a budynkiem jest obiekt budowlany wraz z instalacjami zapewniającymi możliwość użytkowania obiektu zgodnie z jego przeznaczeniem, trwale związany z gruntem, wydzielony z przestrzeni za pomocą przegród budowlanych oraz posiadający fundamenty i dach. Budynkiem mieszkalnym jednorodzinny jest zaś budynek wolno stojący albo budynek w zabudowie bliźniaczej, szeregowej lub grupowej, służący zaspokajaniu potrzeb mieszkalnych. Ważną kwestią jest, iż budynek mieszkalny musi stanowić konstrukcyjnie samodzielną całość, a możliwe do wydzielenia są jedynie dwa lokale mieszkalne¹⁷.

¹⁵ Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce..., op. cit.

¹⁶ Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (t.j. Dz.U. 2017, poz. 1332 z późn. zm.).

¹⁷ Z. Bojar, *Podziały...*, op. cit, s. 53–55.

Granice wydzielonego budynku muszą być właściwie określone i współgrać z granicami gruntu. Spełnienie warunku mówiącego, że przegrody budowlane wydzielające budynek z przestrzeni muszą przebiegać wzdłuż pionowych płaszczyzn tworzących ściany, usytuowanych na całkowitej wysokości budynku, pozwala zabezpieczyć majątek właściciela nieruchomości. Wymagania zapisane w kodeksie cywilnym co do przebiegu granic budynku na nieruchomości gruntowej umożliwiają wpisanie podzielonej nieruchomości jako odrębnej działki gruntu, a tym samym wydzielony budynek może wchodzić w skład odrębnych nieruchomości.

Bardzo ważnym i coraz bardziej powszechnym podziałem staje się wydzielenie działek gruntu z przeznaczeniem pod drogi publiczne. Wciąż rosnąca ilość samochodów na drogach zmusza władzę centralną oraz władzę samorządową do rozbudowy, poszerzania i ulepszania dróg publicznych, co powoduje konieczność nabycia gruntu na ten cel. Regulację tych kwestii zawiera art. 98 ustawy o gospodarce nieruchomościami, który określa szczególny sposób nabycia własności lub użytkowania wieczystego pasa gruntu pod drogę publiczną przy podziale nieruchomości. W przypadku wystąpienia właściciela gruntu z wnioskiem o wydzielenie działek gruntu pod drogę publiczną działki przechodzą z mocy prawa, w zależności od kategorii drogi, odpowiednio na własność gminy, powiatu, województwa lub Skarbu Państwa z dniem, w którym decyzja zatwierdzająca podział stała się ostateczna. Dzieje się tak jedynie w przypadku, gdy przedmiotowa działka jest objęta planem miejscowym z przeznaczeniem pod drogę publiczną¹⁸. Początkowo jednak nie jest wiadomo, jakiej kategorii będzie droga, na rzecz której wydzielono działkę gruntu, dlatego też w ustawie z dnia 21 marca 1985 r. o drogach publicznych¹⁹ znajdują się regulacje precyzujące kompetencje określonych jednostek odnoszące się do nadawania drogom odpowiednich kategorii.

Należy zaznaczyć, że omawiana zasada przejścia danej działki gruntu z własności pod drogi publiczne z mocy prawa obowiązuje również w przypadku orzeczenia sądu, kiedy przejście następuje z dniem uprawomocnienia się orzeczenia sądu. Nie dotyczy to zaś podziałów dokonywanych z urzędu.

¹⁸ Ibidem, s. 58–61.

¹⁹ Ustawa z dnia 21 marca 1985 r. o drogach publicznych (t.j. Dz.U. 2017, poz. 2222 z późn. zm.).

OPŁATY WYNIKAJĄCE Z PODZIAŁU

Ustawodawca w art. 97 ustawy o gospodarce nieruchomościami uwzględnił, iż koszty podziału nieruchomości ponosi osoba, która ma w tym podziale interes prawny. Podział dokonywany jest również na wniosek takiej osoby, to znaczy, że kosztami wynikającymi z podziału jest obciążony wnioskodawca. W przypadku występowania kilku wnioskodawców koszty postępowania są proporcjonalnie rozkładane na każdego z nich, z uwzględnieniem poszczególnych interesów w dokonaniu podziału²⁰.

W przypadku, gdy o podziale orzeka sąd, stosowane są przepisy art. 520 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeksu postępowania cywilnego²¹ (dalej: kodeks postępowania cywilnego) o kosztach postępowania cywilnego nieprocesowego²².

Podział nieruchomości wiąże się także z powstaniem konieczności poniesienia opłaty adiacenckiej, która jest ustalana na podstawie decyzji wójta, burmistrza lub prezydenta miasta. Wysokość stawki procentowej tej opłaty, jaką musi ponieść właściciel nieruchomości, jest określana przez radę gminy w drodze uchwały. Nie ma również wątpliwości, że opłata adiacencka ma charakter publicznoprawny²³. Należność ta może być konsekwencją wzrostu wartości nieruchomości ze względu na dokonanie podziału nieruchomości, a tym samym wprowadzenie dodatkowych udogodnień. Tym ulepszeniem może być powstanie na nieruchomości dostępu do urządzeń infrastruktury technicznej, wykorzystanie gospodarcze oraz korzystniejsze położenie poszczególnych działek. Dodatkowo dogodne położenie wydzielonej działki ewidencyjnej oraz zmiana jej przeznaczenia, na przykład z działki rolnej na działkę z przeznaczeniem pod zabudowę, powodują wzrost wartości rynkowej takiej nieruchomości. Gdy wartość nieruchomości wzrasta z powodu podziału nieruchomości, budowy urządzeń infrastruktury technicznej z udziałem środków Skarbu Państwa lub jednostek samorządu terytorialnego, środków pochodzących z budżetu Unii Europejskiej lub ze źródeł zagranicznych niepodlegają-

²⁰ M. Durzyńska, *Podziały, rozgraniczenia i scalenia nieruchomości*, Wydawnictwo Zachodnie Centrum Organizacji, Zielona Góra 2000, s. 61.

²¹ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz.U. 2018, poz. 155 z późn. zm.).

²² M. Durzyńska, *Podziały, rozgraniczenia...*, op. cit, s. 61.

²³ T. Brzezicki, I. Fisz, W. Morawski, *Opłaty i wybrane roszczenia dotyczące nieruchomości*, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2018, s. 169–250.

cych zwrotowi, a także z powodu podziału i scalenia nieruchomości, rada gminy może nałożyć na właściciela danej nieruchomości opłatę adiacenczką. Wysokość opłaty w przypadku podziału nieruchomości dokonanego na wniosek właściciela lub użytkownika wieczystego nie może przekroczyć 30% różnicy wartości nieruchomości sprzed podziału w porównaniu do jej wartości po podziale²⁴. Ustalenie opłaty może nastąpić w terminie do 3 lat od dnia, w którym decyzja zatwierdzająca podział nieruchomości stała się ostateczna albo orzeczenie o podziale stało się prawomocne²⁵. Określenia wartości nieruchomości przed i po podziale dokonuje rzeczoznawca majątkowy. Art. 98a pkt. 1b ustawy o gospodarce nieruchomościami określa, iż

wartość nieruchomości przed podziałem i po podziale określa się według cen na dzień, w którym decyzja zatwierdzająca podział nieruchomości stała się ostateczna albo orzeczenie o podziale stało się prawomocne. Stan nieruchomości przed podziałem przyjmuje się na dzień wydania decyzji zatwierdzającej podział nieruchomości, a stan nieruchomości po podziale przyjmuje się na dzień, w którym decyzja zatwierdzająca nieruchomości stała się ostateczna albo orzeczenie o podziale stało się prawomocne, przy czym nie uwzględnia się części składowych nieruchomości. Wartość nieruchomości przyjmuje się jako sumę wartości działek możliwych do samodzielnego zagospodarowania wchodzących w skład nieruchomości podlegającej podziałowi²⁶.

Na wniosek właściciela nieruchomości nałożona na niego opłata adiacencka może być rozłożona na roczne raty, płatne w okresie do 10 lat. Warunki rozłożenia rat określone są w decyzji o ustaleniu opłaty, przy czym należność gminy z tego tytułu podlega zabezpieczeniu, w tym przez ustanowienie hipoteki, co stanowi podstawę do wpisu do księgi wieczystej.

Zgodnie z przepisami art. 98 ust. 3 ustawy o gospodarce nieruchomościami właścicielowi lub użytkownikowi wieczystemu działek gruntu, które zostały wydzielone w wyniku podziału nieruchomości na jego wniosek pod drogi publiczne, przysługuje odszkodowanie. Wysokość rekompensaty powinna odpowiadać kwocie, jaką właściciel nieruchomości lub jej wieczysty użytkownik ustalił z właściwym organem, którym jest odpowiednio do kategorii dróg wójt (burmistrz, prezydent miasta), zarząd powiatu, zarząd województwa albo Generalny Dyrektor Dróg Krajowych

²⁴ M. Durzyńska, *Podziały, rozgraniczenia...*, op. cit, s. 62–65.

²⁵ Art. 98a ustawy o gospodarce nieruchomościami.

²⁶ Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce..., op. cit.

i Autostrad²⁷. Ustawowo brak jest ograniczeń w wysokości odszkodowania ustalonego w drodze uzgodnień, ale może ono być odpowiednio niższe niż wartość nabywanych działek gruntu lub wartości prawa użytkowania wieczystego będące przedmiotem własności bądź użytkowania wieczystego. Odszkodowanie może zostać wypłacone na podstawie protokołu uzgodnień między zainteresowanymi stronami, który został sporządzony na podstawie ostatecznej decyzji o zatwierdzeniu podziału nieruchomości. Rekompensata nie musi stanowić jedynie kwoty pieniężnej. Formę odszkodowania może stanowić także nieruchomość zamienna, a ewentualna różnica wartości między szkodą właściciela nieruchomości lub użytkownika wieczystego a wartością zamienną nieruchomości może być wypłacona jako dopłata pieniężna.

W przypadku niedościa do ugody między właścicielem lub użytkownikiem wieczystym a właściwym organem w sprawie ustalenia wysokości odszkodowania rekompensatę ustala się i wypłaca według zasad i trybu obowiązujących przy wywłaszczaniu nieruchomości. Właściciel lub użytkownik wieczysty musi złożyć w tej sprawie wniosek, a wartość odszkodowania powinna odpowiadać wartości rynkowej wydzielonych działek gruntu jako przedmiotu prawa własności lub prawa użytkowania wieczystego. W przypadku wystąpienia różnicy między wartością wydzielonych działek a wartością działek zamiennych wypłacana jest dopłata pieniężna.

ZAKOŃCZENIE

Podział nieruchomości jest istotnym zagadnieniem, które dotyczy nie tylko osób fizycznych, ale także osób prawnych. Dzięki szczegółowym zasadom określającym postępowanie podczas podziału nieruchomości, zawartym w ustawie o gospodarce nieruchomościami, możliwe jest zapoznanie się z obowiązkami dotyczącymi zarówno właściciela, jak i organu, na rzecz którego podział ma być dokonany. Ustawodawca zapisał w akcie prawnym różne możliwości konieczności dokonania podziału na nieruchomości i wiążące się z tym konsekwencje, dzięki czemu z łatwością można odnaleźć odpowiadające konkretnemu przypadkowi uregulowania, zgodnie z którymi należy postępować. Zmiany dokonane w przepisach omawianej ustawy wpłynęły na doprecyzowanie pewnych zagadnień, między innymi w pkt. 3b, art. 93, dotyczącym podziału budynku na nieruchomości gruntowej. Obecnie niniejsze uregulowanie rzetelnie precyzuje, w jaki sposób

²⁷ M. Durzyńska, *Podziały, rozgraniczenia...*, op. cit, s. 9–110.

powinien zostać dokonany właściwy podział budynku przy jednoczesnym uwzględnieniu podziału gruntu. Zapisy ustawy o gospodarce nieruchomościami zapewniają dodatkowo bezpieczeństwo właścicielom, którzy mają prawo do żądania odszkodowania, jeżeli ich nieruchomości zostaną wywłaszczone na cel publiczny. Ustawodawca uwzględnił też czynnik ekonomiczny, który odnosi się do opłat adiacenckich, jakimi są obciążeni właściciele nieruchomości, których wartość wzrosła na skutek działań chociażby jednostek samorządu terytorialnego.

BIBLIOGRAFIA

1. Bieniek G., Rudnicki S., *Nieruchomości. Problematyka prawna*, Wydawnictwo LexisNexis, Warszawa 2013.
2. Bojar Z., *Podziały nieruchomości. Komentarz*, Wydawnictwo Gall, Katowice 2012.
3. Brzezicki T., Fisz I., Morawski W., *Oplaty i wybrane roszczenia dotyczące nieruchomości*, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2018.
4. Durzyńska M., *Podział nieruchomości*, Wydawnictwo LexisNexis, Warszawa 2011.
5. Durzyńska M., *Podziały, rozgraniczenia i scalenia nieruchomości*, Wydawnictwo Zachodnie Centrum Organizacji, Zielona Góra 2000.
6. Mysiak P., *Postępowanie wieczystoksięgowe*, Wydawnictwo LexisNexis, Warszawa 2012.
7. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. 2018, poz. 1025).
8. Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz.U. 2018, poz. 155 z późn. zm.).
9. Ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (t.j. Dz.U. 2017, poz. 1007 z późn. zm.).
10. Ustawa z dnia 21 marca 1985 r. o drogach publicznych (t.j. Dz.U. 2017, poz. 2222 z późn. zm.).
11. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (t.j. Dz.U. 2017, poz. 1332 z późn. zm.).
12. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz.U. 2018, poz. 121 z późn. zm.).
13. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. – Planowanie i zagospodarowanie przestrzenne (t.j. Dz.U. 2017, poz. 1073 z późn. zm.).

14. Ustawa z dnia 10 kwietnia 2003 r. o szczególnych zasadach przygotowania i realizacji inwestycji w zakresie dróg publicznych (t.j. Dz.U. 2017, poz. 1496 z późn. zm.).

Joanna Jędrak – Inżynier specjalności geodezja i szanowanie nieruchomości. Studentka studiów II stopnia na Wydziale Geodezji, Inżynierii Przestrzennej i Budownictwa. Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie.

RYS HISTORYCZNY PRZESTĘPCZOŚCI

HISTORICAL OUTLINE OF CRIMINALITY

AGNIESZKA JUSZCZAK

ABSTRACT

The enclosed study is devoted to problems connected with criminality. The principal purpose of the publication is to outline the history of human criminal behavior. Moreover, several concepts aimed on causing such behavior are discussed.

Keywords: criminality, criminal, inborn murderer, social environment

ABSTRAKT

Poniższe opracowanie poświęcone jest problematyce przestępczości. Zasadniczym celem publikacji jest przedstawienie historii przestępstwa oraz licznych koncepcji, za pomocą których próbowano wytłumaczyć przestępcze zachowanie człowieka.

Słowa kluczowe: przestępczość, przestępca, „urodzony morderca”, środowisko społeczne

Zjawisko przestępczości jest bez wątpienia jednym z najbardziej istotnych problemów współczesnych czasów i towarzyszy człowiekowi od dawien dawna. Jest jednym z elementów, które wpływają negatywnie na poziom

bezpieczeństwa¹ środowiska, wraz z zagrożeniami² oddziaływanymi negatywnie z różną siłą. Niewątpliwie przestępczość należy do zagrożeń silnie oddziaływających na bezpieczeństwo. Według J. Szmyda bezpieczeństwo wiąże się z poczuciem stabilności i trwałości określonego stanu rzeczy, odczuciem braku zagrożenia wewnętrznego i zewnętrznego, a ponadto także z pewnością i doznawaniem spokoju w codziennym bytowaniu oraz zaufaniem do przyszłości³.

Pierwsze informacje na temat przestępczości znajdujemy w mitologii greckiej. Homer, Platon czy też Arystoteles uważali, że zbrodnia to „choroba duszy”, na którą lekarstwem miał być system kar. Natomiast w średniowieczu poglądy dotyczące tej kwestii przesyczone były wpływem Kościoła, a podstawowym rodzajem kary była śmierć. Uważano, że przestępca jest wysłannikiem diabła na ziemi, a prawodawcy ustalali takie rodzaje uśmiercania, które zadowalały władze. Prawodawstwo nakazywało przesładować bezrobotnych, żebraków i włóczęgów.

Liczne źródła pochodzące ze starożytności, Grecji, Rzymu i średniowiecza wskazują na dwie wspólne cechy dawnych poglądów dotyczących przestępczości.

Pierwszą cechą było to, że rozróżniano zachowania ludzi według ich przynależności do klasy społecznej.

Drugą wspólną cechą było odwoływanie się do autorytetów boskich i wolnej woli człowieka, a więc postrzeganie przestępstwa jako naruszenia przykazań religijnych i praw ustanowionych przez władzę⁴.

W okresie odrodzenia i oświecenia wraz z rozwojem nauk społecznych i przyrodniczych i rozwojem stosunków społeczno-gospodarczych ukazało się kilka prac próbujących uzasadnić czynniki mające wpływ na zachowanie się człowieka.

Do najbardziej zasłużonych badaczy tej problematyki należy Cesare Beccaria, który w swoim dziele o przestępstwach i karach głosił, że kary nie powinny być „aktem odwetu”, lecz „naprawą” przestępcy.

¹ W. Kitler, *Bezpieczeństwo Narodowe RP. Podstawowe kategorie. Uwarunkowania. System*, AON, Warszawa 2011.

² *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2013.

³ W. Pokruszyński, *Filozofia bezpieczeństwa*, Józefów 2013, s. 12.

⁴ K. Czekaj, *Spółeczna konstrukcja przestępstwa i przestępczości*, [w:] *Labirynty współczesnego społeczeństwa*, Katowice 1998, s. 129.

Nauka społeczna zajmująca się badaniem i gromadzeniem wiedzy na temat przestępstwa, ofiary, sprawcy czy też mechanizmów kontrolnych to kryminologia⁵.

Brunon Hołyst uważa, że kryminologia jest „nauką o przestępstwie i przestępcy, o objawach i przyczynach przestępczości i innych związanych z nią zjawiskach patologii społecznej oraz o ich zapobieganiu, a także o funkcjonowaniu systemu sprawiedliwości karnej”⁶.

Przestępstwo jest zjawiskiem społecznym, opisywanym zarówno w aspekcie statystycznym, jak i dynamicznym, dającym możliwość określenia przestępczości pod kątem:

- rozmiaru (ilość przestępstw w określonym miejscu i czasie),
- dynamiki (rozmiar zmian popełnianych pod kontem ich wzrostu bądź spadku),
- nasilenia (nasycenie przestępstwami określonej grupy społecznej),
- struktury (ustalenie, na jakim miejscu w liczbie popełnianych przestępstw znajdują się określonego rodzaju czyny).

Przyczyny powstania przestępczości zostały podzielone na:

- kierunek biopsychologiczny,
- kierunek socjologiczny.

Kierunek biopsychologiczny skoncentrowany jest na czynnikach biofizycznych i uwarunkowaniach psychologicznych. Uważa się tu, że na zachowanie człowieka mają wpływ jego cechy wrodzone, indywidualne albo nabyte, które stają się fundamentem powstania zachowania antyspołecznego. Kierunek ten dał możliwość wyodrębnienia cech wpływających na zachowanie antyspołeczne i ustalenia związku między cechą a określonym zachowaniem.

Kierunek socjologiczny szuka przyczyn przestępczości w czynnikach społeczno-środowiskowych, ponieważ zakłada, że na zachowanie człowieka wpływają czynniki społeczne, a gdy są one negatywne, mamy do czynienia z zachowaniem antyspołecznym. Gdy uda się to oddziaływanie ustalić, a następnie je usunąć albo ograniczyć, to uda się zapobiec antyspołecznemu zachowaniu.

W skład teorii biopsychologicznej wchodzi:

- teoria antropologiczna,
- teoria dziedziczenia,

⁵ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Gdańsk 2001, s. 68–141.

⁶ B. Hołyst, *Kryminologia*, Warszawa 2000, s. 8.

- teoria zaburzenia budowy chromosomów i ośrodkowego układu nerwowego,
- teorie kładące nacisk na cechy somatyczne.

W koncepcji biopsychologicznej najważniejszą teorią jest teoria antropologiczna zwana teorią urodzonego przestępcy. Została sformułowana w 1876 roku przez Cesarego Lombroso, uważanego za ojca kryminologii⁷. Badania Lombroso polegały na znalezieniu związków między ukształtowaniem głowy, twarzy człowieka a właściwościami jego psychiki. Badania były przeprowadzane na więźniach i stały się fundamentem teorii mówiącej, że ludzie „wykazują trwałą tendencję do popełnianych przestępstw, którą można rozpoznać po cechach budowy ciała”⁸. Według tej teorii urodzony przestępca musi posiadać przynajmniej sześć cech w obrębie głowy, np. cofnięte czoło, silnie rozwinięte szczęki, wystające kości policzkowe, oraz „inność” w budowie organów wewnętrznych bądź też płciowych. W zależności od konfiguracji tych cech Lombroso stwierdzał, do jakiego rodzaju przestępstw jest predysponowany dany człowiek.

Lombroso uważał również, że do wyżej wymienionych cech fizycznych przypisane są konkretne właściwości psychiczne, takie jak:

- niska inteligencja,
- impulsywność,
- okrucieństwo,
- otępienie uczuciowe i moralne.

Na tej podstawie włoski psychiatra stworzył katalog przestępców i podzielił ich na:

- morderców,
- złodziei,
- rabusiów,
- oszustów,
- rzeźmieszków,
- podpalaczy.

Lombroso na początku uważał tę wrodzoną skłonność za atawistyczną, jednak pod wpływem krytyki zmienił poglądy i głosił, że na popełnianie przestępstw mają wpływ choroby dziedziczne, psychiczne, alkoholizm i czynniki środowiskowe.

⁷ K. Czekaj, *Spółeczna...*, op. cit., s. 129.

⁸ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia...*, op. cit., s. 88–188.

Według Lombroso przestępczość nie dotyczyła tylko przestępców z urodzenia, lecz również przestępców nałogowych, z namiętności oraz przypadkowych.

W dzisiejszych czasach teoria przestępcy z urodzenia nie jest uznana za teorię naukową⁹ ze względu na występujące w niej błędy metodologiczne i to, że nie ma czegoś takiego jak typ przestępcy charakteryzujący się stałym zbiorem cech. Natomiast ciekawostką jest to, że do dzisiaj, zgodnie ze wskazaniem Lombroso, stosuje się zasadę, że osoby chore psychicznie nie ponoszą odpowiedzialności karnej za swoje czyny.

Z początkiem XX wieku rozpoczęto badania, czy na zachowanie przestępcze ma wpływ dziedziczenie zachowań antyspołecznych. Pierwszym badaniem potwierdzającym dziedziczenie zachowań antyspołecznych było badanie genealogiczne, polegające na przyjrzeniu się historii rodzin wielopokoleniowych i wyszukaniu zależności pomiędzy społecznymi zachowaniami przodków a ich potomkami.

Najgłośniejsze badanie genealogiczne zostało przeprowadzone przez Goddarda i dotyczyło analizy rodziny nazwanej kryptonimem „Kallikak”. Przebadano dwie gałęzie rodziny, pochodzące od tego samego przodka. Jedną gałąź zapoczątkował przelotny związek z kobietą o niskiej pozycji społecznej, a drugą związek małżeński z kobietą o wyższej pozycji społecznej.

Goddard przeanalizował sześć pokoleń rodziny „Kallikak” i doszedł do wniosku, że predyspozycje przestępcze są dziedziczne. Badanie to jednak nie jest wiarygodne, ponieważ nie uwzględniono w nim wpływu czynników społecznych na postępowanie człowieka.

J. Shields, P. Tienari i O. Dalgard byli kolejnymi badaczami, którzy potwierdzili dziedziczenie przestępczości, badając bliźnięta i dzieci adoptowane. Zwrócili oni uwagę na zgodność zachowań u bliźniąt monozygotycznych, podczas gdy u bliźniąt dwuzygotycznych tej zgodności nie zauważono albo zaobserwowano ją w stopniu niewielkim. Badania te nie potwierdziły bezpośredniego wpływu cech dziedzicznych na zachowanie antyspołeczne i zarzucano im błędy metodologiczne polegające na niemożności oddzielenia wpływu cech dziedzicznych od wpływu warunków środowiskowych. Nie ustalono również, czy czynniki środowiskowe miały wpływ na dziedziczenie skłonności do alkoholizmu.

Z wyżej wymienionych badań wynika, że skłonności do zachowań antyspołecznych czy też alkoholizmu nie są dziedziczne, a jedynie warunki środowiskowe mogą mieć wpływ na ich nabycie.

⁹ K. Bułat i in., *Kryminologia. Repetytorium*, Warszawa 2010.

Zbadano również, czy zaburzenia struktury chromosomów mają wpływ na zachowanie przestępcze człowieka. Komórka człowieka składa się z 46 chromosomów ułożonych w 22 pary, gdzie ostatnia para powinna być utworzona z chromosomu żeńskiego X i męskiego Y; u kobiet występują dwa chromosomy X a u mężczyzn jeden X i jeden Y.

P. Jacobs zaobserwował, że występowanie w komórce człowieka dodatkowego męskiego chromosomu Y powoduje tendencję do zachowania przestępczego o podłożu agresywnym. Teorii tej jednak nie udało się potwierdzić w innych badaniach.

Jednakże faktem jest, że w przeprowadzonych badaniach wśród przestępców upośledzonych lub chorych psychicznie zauważono występowanie dodatkowego chromosomu. Niestety badaczom nie udało się potwierdzić jednoznacznie, że wystąpienie zaburzenia struktury chromosomu jest wystarczającym warunkiem do powstania skłonności przestępczych.

Kolejną koncepcją, za pomocą której próbowano wytłumaczyć przestępcze zachowanie człowieka, jest zaburzenie koncepcji ośrodkowego układu nerwowego (OUN). Zaburzenie OUN to uszkodzenie lub schorzenie ośrodkowego układu nerwowego w wyniku:

- uszkodzenia mózgu,
- zaburzeń endokrynologicznych,
- nieprawidłowego poziomu cukru we krwi,
- braku witamin.

Nie udało się potwierdzić, czy i jakie uszkodzenie OUN predysponuje człowieka do popełnienia przestępstwa.

Natomiast w teorii konstytucjonalno-typologicznej szukano zależności pomiędzy cechami somatycznymi a właściwościami psychicznymi.

Hipokrates jako pierwszy dokonał typologii ludzi, dzieląc ich na cztery podstawowe typy:

- choleryka, charakteryzującego się mocnym reagowaniem i wytrwałością w postępowaniu,
- sangwinika, charakteryzującego się mocnym reagowaniem i niewytrwałym postępowaniem,
- melancholika, charakteryzującego się słabą reakcją i wytrwałością w postępowaniu,
- flegmatyka, charakteryzującego się słabą reakcją i niewytrwałością w postępowaniu.

Kolejną typologię stworzył Kretschmer, uważając, że człowiek stanowi całość z ciałem i umysłem, a na podstawie jego cech fizycznych można określić jego cechy psychiczne.

Kretschmer wymienia następujące typy somatyczne:

- asteniczny, wysoki, szczupły, o wąskich: twarzy, klatce i ramionach (ten typ miał popełniać przestępstwa przeciwko mieniu),
- atletyczny, wysokiego lub średniego wzrostu, o twarzy kościstej, barczysty, umięśniony (ten typ miał popełniać przestępstwa gwałtowne: zabójstwa, gwałty, rozboje),
- pykniczny, średniego lub małego wzrostu, otyły, o grubych rysach twarzy (ten typ miał dopuszczać się oszustw),
- dysplastyczny, o nieregularnej budowie ciała, o wyglądzie infantylnym, bez zarostu (ten typ miał popełniać przestępstwa o charakterze seksualnym).

Kretschmer z wyżej wymienionymi typami łączył predyspozycje do zapadania na choroby psychiczne, np. typem schizofrenika miał być astenik, jednakże w swoich badaniach nie uwzględnił typów rasowych.

Na podstawie badań Kretschmera William Sheldon wyodrębnił trzy typy ludzkie, przypisując cechom fizycznym charakterystyczny temperament:

- ektomorficzny (podobny do astenika), z przypisanym temperamentem mózgotonicznym – to introwertyk, człowiek wrażliwy, cierpiący na bezsenność,
- mezomorficzny (podobny do atletyka), z przypisanym temperamentem somatonicznym – to człowiek odważny, stanowczy i gadatliwy,
- endomorficzny (podobny do pyknika), z przypisanym temperamentem trzewiotonicznym – to człowiek towarzyski, miłośnik uciech życiowych.

Z wyżej wymienionymi typami temperamentu łączono trzy podstawowe przyczyny przestępcze:

- wynikające z braków umysłowych lub z ich ograniczeń,
- będące wynikiem zaburzeń psychotycznych, neurotycznych,
- „pierwotną”, mającą związek z budową ciała i przypisanym temperamentem somatonicznym.

Kolejną teorią konstytucjonalno-typologiczną jest teoria Hansa J. Eysencka¹⁰. Badacz ten również próbował wyjaśnić uwarunkowania przestępczości i swoją teorię oparł na „przeciwstawieniu dwóch, warunko-

¹⁰ K. Czekał, *Socjologia Szkoły Chicagowskiej i jej recepcja w Polsce*, Katowice 2007, s. 238.

wanych biologicznie, typów układu nerwowego, różniących się od siebie przebiegiem procesów budzenia i hamowania”. Eysenck wyodrębnił dwa podstawowe charaktery ludzkie:

- ekstrawertyków, ludzi szybko reagujących, ale szybko uspokajających się, optymistycznych, spontanicznych, ze skłonnością do agresji,
- introwertyków, ludzi powoli reagujących, trudno uspokajających się, pesymistycznych, nieśmiałych.

Twórca tej teorii uważał, że wrodzone właściwości systemu nerwowego powodują trudności w socjalizacji, a niski poziom neurotyzmu daje odporność na stres. W związku z tym poziom wrażliwości emocjonalnej ma olbrzymi wpływ na proces socjalizacji. Tak więc osoby o wysokim stopniu ekstrawertyzmu i neurotyzmu będą miały trudności z przyswajaniem odruchów, dzięki którym mogłyby uniknąć zachowań przestępczych.

W kategorii biopsychologicznej teoria Eysencka jest najciekawszą próbą wyjaśnienia zależności zachowań przestępczych.

Badania objaśniające przyczyny przestępczości oparte na uwarunkowaniach biologicznych były krytykowane ze względu na jednostronność. Z rozwojem nauki zauważono, że uwarunkowania zewnętrzne również mają wpływ na zachowania przestępcze – i tymi badaniami zajął się nurt socjologiczny.

Jedną z teorii zajmujących się badaniem wpływu uwarunkowań zewnętrznych na zachowanie przestępcze jest koncepcja ekologiczna, mówiąca, że na zachowanie przestępcze w bardzo dużym stopniu wpływa środowisko. Badaniem tym zajęła się szkoła chicagowska na czele z Robertem Parkiem, Ernestem Burgesssem i Henrym McKayem. Z ich badań wynikało, że wzrost przestępczości związany jest z ukształtowaniem środowiska aglomeracji. Wyżej wymienieni badacze w 1925 roku dokonali podziału miasta na pięć stref:

I centralną, w której zlokalizowane są m.in. instytucje handlowe, administracyjne, kulturowe,

II przejściową, która jest strefą przemysłową,

III mieszkań pracowniczych, zamieszkaną przez ludzi pracujących w sferze II,

IV willową, zamieszkaną przez klasę średnią i wyższą,

V podmiejską, leżącą poza granicami administracyjnymi miasta.

Burgess uważał, że miasta mają tendencję do „odśrodkowego rozszerzania się” i że skutkiem tego jest rozwój fizyczny strefy objętej zmianami, jak również chaos struktury społeczeństwa prowadzący do zjawisk społecznych.

Na podstawie założeń Burgessa i McKaya w latach 1900–1933 w Chicago przeprowadzono badania przestępczości nieletnich. Z analizy akt sądowych chłopców w wieku 10–16 lat wynika, że przestępczość nieletnich jest największa w strefie I, czyli centralnej, i zmniejsza się w kierunku stref zewnętrznych. Wzmoczona przestępczość w strefie I wiąże się z tym, że była to strefa wspólna dla wszystkich ludzi ze względu na występujące w niej instytucje handlowo-usługowe, a osoby tam przebywające cechowała anonimowość i bezkarność.

Koncepcje te były mocno krytykowane, ponieważ uwzględniały tylko przestępstwa ujawnione oraz popełniane na danym terenie bez wyjaśniania ich przyczyny. Mimo tej krytyki kontynuowano badania zależności pomiędzy przestępczością a warunkami środowiska społecznego.

Kolejnymi teoriami kładącymi nacisk na zróżnicowanie środowiska społecznego i socjalnego są teorie strukturalne. Robert K. Merton jest twórcą jednej z teorii społecznych. Według amerykańskiego badacza ludzie z różnych poziomów społecznych mają różne możliwości osiągnięcia społecznie akceptowanych wartości. Merton zwrócił również uwagę na istotną rolę środowiska społecznego w procesie socjalizacji celów przez młodych ludzi.

- Merton w swoich badaniach wyróżnia pięć sposobów przystosowania:
- konformizm – występuje wówczas, gdy osoba zinternalizowała niektóre powszechnie akceptowane cele i może korzystać oraz korzysta ze środków powszechnie dostępnych, a celem do osiągnięcia jest np. wysoki status społeczny dzięki wykształceniu i dobrej pracy,
 - innowacja – zachodzi wówczas, gdy osoba zinternalizowana nie ma dostępu do społecznie dostępnych środków, w dążeniu do osiągnięcia celu może mieć skłonności odbiegające od uznanych wzorców, tzn. może popełnić przestępstwo lub zachować się w sposób niemoralny,
 - rytualizm – występuje przy odrzuceniu przez osobę potrzeby osiągnięcia celów narzuconych przez kulturę, powodem może być słaba internalizacja celów,
 - wycofanie – cechuje się internalizacją niektórych celów, wskutek niepowodzeń osobistych jednostka wycofuje się z normalnego funkcjonowa-

nia, a brak osiągnięć wyrównuje zachowaniami zastępczymi, np. sięga po używki,

- bunt – pojawia się przy odrzuceniu przez osobę celów oraz norm określających sposoby i środki ich osiągnięcia.

Według Mertona najbardziej rodzimym przestępczo typem adaptacji jest innowacja, w której naciski na zrealizowanie głównego celu, jakim jest sukces finansowy, są tak duże, że jednostka odrzuca zinstytucjonalizowane środki i próbuje go realizować za wszelką cenę, również przy pomocy środków nielegalnych.

Współcześnie politycy i media nawołują do otwierania interesów, bogacenia się i osiągnięcia sukcesów. Powoduje to wzrost zachowań innowacyjnych, w tym przestępczych, co jest zgodne z koncepcją Mertona.

Wyżej opisana teoria jest nazywana teorią anatomii i stała się inspiracją dla wielu opracowań i prób jej doświadczalnej weryfikacji, które tylko w części potwierdziły jej racje.

Albert Cohen również zajmował się badaniem hierarchii wartości i jest twórcą teorii przestępczej podkultury, która zakłada, że w społeczeństwie amerykańskim warstwą dominującą jest klasa średnia, dyktująca pozostałym klasom swój katalog wartości.

Dla klasy średniej największe wartości, które umożliwiają osiągnięcie wyższego statusu, to:

- ambicja,
- szacunek dla wartości,
- racjonalność,
- odrzucenie agresji,
- dobre maniery,
- dbałość o wygląd.

Reakcją klasy niższej, składającej się głównie z młodych ludzi, na nieemożność sprostania wymaganiom stawianym przez klasę średnią było tworzenie przez nią własnego środowiska (subkultury), odrzucającego przyjęte przez klasę średnią wartości.

Waler Miller również uważał, że źródłem przestępczości jest nierówność kulturowa między klasami społecznymi, ponadto sądził, że brak możliwości spełnienia oczekiwań klasy średniej to za mało, by powstała odrębna subkultura. Miller twierdził, że do stworzenia takiej subkultury potrzebne są okoliczności pozytywne, ponieważ składa się na nią szereg norm wynikających z „punktów skupienia”, tj.:

- trudności,
- twardość,
- niezależność,
- podniecenie,
- przeznaczenie,
- cwaniactwo.

Miller uważał, że klasę niższą charakteryzuje tworzenie się podziałów według płci. Wynika to z tego, że w rodzinach tej klasy płcią dominującą są kobiety, niedające żadnych wzorców młodym chłopcom. Tworzą więc oni grupy stwarzające możliwość zaspokojenia potrzeb, których nie daje im rodzina. Młody człowiek jest w stanie zrobić bardzo wiele, żeby tylko spełnić stawiane przez grupę oczekiwania i wymagania. Chęć przynależności do grupy i podejmowania działań pozwalających na utrzymanie się w niej na wysokim poziomie powodują zachowania antyspołeczne, a nawet przestępcze.

Historia pokazuje, że konflikty zbrojne mają duży wpływ na przestępczość, ponieważ w czasie wojny i zaraz po jej zakończeniu następuje nasilenie się przestępczości, wzrasta agresja wobec osób i wartości chronionych, jak również pojawia się zjawisko lekceważenia i braku poszanowania norm moralnych i prawnych¹¹.

Po drugiej wojnie światowej nastąpił gwałtowny wzrost przestępczości i zaczęła ona przybierać coraz to inne formy. Dlatego też walka z przestępczością poprzez zapobieganie stała się jednym z podstawowych zadań państwa, poszczególnych społeczeństw i instytucji, organizacji społecznych odpowiedzialnych za bezpieczeństwo w państwie¹².

Każdy z wyżej wymienionych autorów teorii próbuje wyjaśnić przyczyny zachowań przestępczych czy przyczyny niezgodnych z ogólnie panującymi normami zachowań jednostek. Z aktualnych badań na temat przestępczości wynika, że jest to zjawisko mające związek z zagadnieniami społecznymi, dlatego współcześni badacze poszukują źródeł zachowań przestępczych w społeczeństwie.

¹¹ B. Hołyst, *Kryminologia...*, op. cit., s. 8.

¹² K. Czekał, *Społeczna...*, op. cit., s. 161.

BIBLIOGRAFIA

1. *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2013.
2. Błachut J., Gaberle A., Krajewski K., *Kryminologia*, Gdańsk 2001.
3. Bułat K. i in., *Kryminologia. Repetytorium*, Warszawa 2010.
4. Czekał K., *Społeczna konstrukcja przestępstwa i przestępczości*, [w:] *Labyrinty współczesnego społeczeństwa*, Katowice 1998.
5. Czekał K., *Socjologia Szkoły Chicagowskiej i jej recepcja w Polsce*, Katowice 2007.
6. Hołyst B., *Kryminologia*, Warszawa 2000.
7. Kitler W., *Bezpieczeństwo Narodowe RP. Podstawowe kategorie. Uwarunkowania. System*, AON, Warszawa 2011.
8. Pokruszyński W., *Filozofia bezpieczeństwa*, Józefów 2013.

Agnieszka Juszcak – ukończyła Wydział Bezpieczeństwa i Nauk Społeczno-Prawnych Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego „Apeiron” w Krakowie na kierunku bezpieczeństwo wewnętrzne. W październiku 2016 roku uzyskała tytuł magistra. Jest oficerem Komendy Wojewódzkiej Policji w Krakowie z 20-letnim doświadczeniem.

SECURITY, ECONOMY & LAW
Nr 1/2018 (XVIII), (86–95)
DOI 10.24356/SEL/18/5

WPŁYW FEMINIZACJI ZARZĄDÓW
BANKÓW SPÓŁDZIELCZYCH
NA ICH EFEKTYWNOŚĆ FINANSOWĄ

THE IMPACT OF FEMINIZATION OF THE BOARDS
OF THE COOPERATIVE BANKS
ON THEIR FINANCIAL EFFICIENCY

SŁAWOMIR JUSZCZYK
Wydział Nauk Społecznych UJK

MARTA IDASZ-BALINA
Wydział Nauk Ekonomicznych SGGW

ABSTRACT

The purpose of the study was to determine the relationship between the managerial feminization rate and the level of its financial effectiveness. The results showed that on average on the net financial result and ROE the highest level of these performance measures was characterized by a group of cooperative banks, where all the functions of the board were performed by men. However, the highest level of net profit was achieved by the bank where the chair of the board was a woman and the rest of the board were men. In the case of ROA, the highest level was recorded in the group of cooperative banks in which women performed all functions on the board. The studies also showed that the total capital ratio TCR had the highest level in the banks also by 100% of the feminization rate, while the lowest ratio was recorded in banks with total absence of women in management or marginal share. This may indicate that women are less

prone to risk and their behaviour is more cautious compared to men working in the boards of cooperative banks.

Key words: gender, financial efficiency, cooperative bank

ABSTRAKT

Celem badania było określenie zależności między współczynnikiem feminizacji zarządu banku spółdzielczego a poziomem jego efektywności finansowej. Przeprowadzone badania wykazały, że średnio w przypadku wyniku finansowego netto i ROE najwyższym poziomem tych miar efektywności charakteryzowała się grupa banków spółdzielczych, w której wszystkie funkcje w zarządzie pełnili mężczyźni. Jednakże najwyższy poziom zysku netto osiągnął bank, w którym funkcję prezesa zarządu pełniła kobieta, a pozostałą część zarządu stanowili mężczyźni. W przypadku natomiast ROA średnio najwyższy jego poziom odnotowano w grupie banków spółdzielczych, w których kobiety pełniły wszystkie funkcje w zarządzie. Badania wykazały ponadto, że łączny współczynnik kapitałowy TCR miał najwyższy poziom w bankach również o stuprocentowym współczynniku feminizacji, najniższy zaś poziom tego wskaźnika odnotowano w bankach z zupełnym brakiem kobiet w zarządach lub z marginalnym ich udziałem. Może to wskazywać, iż kobiety są mniej skłonne do ryzyka, a ich działania są ostrożniejsze w porównaniu z działaniami mężczyzn pracujących w zarządach banków spółdzielczych.

Słowa kluczowe: płeć, efektywność finansowa, bank spółdzielczy

WSTĘP

Ukształtowany od wieków i utrzymujący się do dziś podział ról na kobiece i męskie spowodował, że w dalszym ciągu funkcjonuje stereotyp wiążący rolę męską z aktywnością poza domem, a kobiecą z pracą w ramach gospodarstwa domowego. Ponieważ poszczególne typy aktywności wymagają odmiennych cech i wzorców zachowań, od mężczyzn oczekiwano nastawienia na rywalizację, decyzyjność i działanie, a kobiety natomiast postrzegano jako osoby zaangażowane przede wszystkim w sferę życia domowego i ochronę dzieci¹. Atrybuty kojarzone z kobiecością przez długi

¹ Szklany Sufit. Bariery i ograniczenia karier kobiet. Monografia zjawiska, A. Titkow (red.), Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2003, s. 21.

czas początkowo wykluczały, a później ograniczały możliwości wkraczania w świat biznesu. Sytuacja ta w ostatnich latach ulega stopniowej zmianie, zwłaszcza w Polsce.

Dostępne badania wskazują na wzrost udziału kobiet w zarządzaniu. Wiedza i zdolności kobiet przynoszą wiele korzyści i mogą mieć pozytywny wpływ na wyniki oraz sukcesy organizacji². Warto również podkreślić, iż większość krajów zachodnich ma w obowiązującym prawie zagwarantowaną pełną równość szans kobiet i mężczyzn, w tym w zarządzaniu i podejmowaniu decyzji. W Polsce zapewnia to Konstytucja RP z 1997 r. (art. 32 i 33) i kodeks pracy, szczególnie artykuły: 11(2), 11(3), 18 (3a–3e). Unia Europejska dąży w podejmowanych przez siebie działaniach do równości kobiet i mężczyzn³. Równość ta oraz zakaz dyskryminacji ze względu na płeć zapisane są również w Karcie Praw Podstawowych⁴ oraz dyrektywach, zaleceniach, programach działania, komunikatach i uchwałach równościowych itp. Mimo iż implementacja tych zapisów jest często daleka od rzeczywistości, wiele krajów wprowadziło działania mające na celu zwiększenie liczby kobiet zarządzających przedsiębiorstwami⁵. Przykładem takiego postępowania jest Norwegia, która jako jeden z pierwszych krajów wprowadziła prawo stanowiące, że co najmniej 40% organów spółek akcyjnych powinny stanowić kobiety⁶. Z kolei rząd Szwecji zagroził firmom, że jeżeli dobrowolnie nie zarezerwują co najmniej 25% miejsc w zarządach dla kobiet, to nakaz taki zostanie wprowadzony przy wykorzystaniu przepisów prawa⁷. W Hiszpanii, podobnie jak w Norwegii, wprowadzono przepisy nakazujące zwiększenie udziału kobiet w radach nadzorczych i zarządach spółek do poziomu co najmniej 40%⁸. W ślad za Norwegią, Hiszpanią i Szwecją podążyły także inne

² P.S. Adler, *Market, hierarchy, and trust: The knowledge economy and the future of capitalism*, "Organization Science" 2001, 12(2), p. 215–234.

³ Vide: Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (art. 8) oraz Traktat o Unii Europejskiej (art. 2 i 3).

⁴ Karta Praw Podstawowych (Dz.U. C 303 z 14.12.2007, s. 1, art. 23).

⁵ A. Giddens, *Europa w epoce globalnej*, przeł. M. Klimowicz, M. Habura, PWN, Warszawa 2009, s. 48–51.

⁶ K.R. Ahern, A.K. Dittmar, *The changing of the boards: The impact on firm valuation of mandated female board representation*, "Quarterly Journal of Economics" 2012, 127(1), p. 137–192.

⁷ D. Medland, *Small steps for womankind*, "Corporate Board Member Europe" 2004, Winter, p. 78.

⁸ R.B. Adams, D. Ferreira, *Women in the boardroom and their impact on governance and performance*, "Journal of Financial Economics" 2009, 94(2), p. 291–309.

kraje europejskie, które różnymi sposobami zachęcają funkcjonujące na ich terenie firmy do zwiększenia udziału kobiet zasiadających w organach statutowych. Przykładowo w Polsce funkcjonuje Kodeks Dobrych Praktyk Spółek Notowanych na Giełdzie Papierów Wartościowych, który zachęca do zwiększania udziału kobiet w reprezentacji organów statutowych spółek. Podobne rozwiązania wprowadzono w Holandii, Francji czy Niemczech⁹. Zmiany te mają na celu bazowanie na przeświadczeniu, że obecność kobiet w najważniejszych organach spółki wpływa pozytywnie na jej funkcjonowanie¹⁰. Jednocześnie w literaturze można znaleźć równie często badania nad zaletami, jak i wadami zasiadania kobiet w organach statutowych spółek. Coraz więcej badań wskazuje, że różnorodność w zarządzaniu, w tym ze względu na płeć, jest ekonomicznie opłacalna¹¹, na co przykładem mogą być również badania Erhardta i jego współpracowników¹². Ustalili oni, że amerykańskie firmy, w których większość osób decyzyjnych stanowiły kobiety, uzyskiwały wyższy poziom efektywności mierzony ROA i ROI niż w przypadku firm, w których na kluczowych stanowiskach zasiadali wyłącznie mężczyźni. Podobne wyniki w grupie największych amerykańskich firm uzyskał Carte, który wskazał na pozytywny związek między zasiadaniem w zarządzie kobiet a rentownością aktywów ogółem i poziomem wskaźnika q Tobina. Również w 2008 roku Campbell i Minguez-Vera¹³ potwierdzili występowanie pozytywnego związku między zasiadaniem kobiet w zarządzie firmy a poziomem jej efektywności mierzonym wskaźnikiem q Tobina, dotyczyło to firm w Hiszpanii. Kolejnym przykładem są badania Lindstaedta i innych¹⁴, którzy wykazali istotny i pozytywny związek między poziomem ROE, ROA i wartością księgową firmy a odsetkiem kobiet zasiadających

⁹ Vide: E. Holst, J. Schimeta, 29 von 906: *weiterhin kaum Frauen in Top-Gremien großer Unternehmen*, "Wochenbericht des DIW", Berlin 2011, 3 oraz Ö. Böhren, R.Ö. Ström, *Governance and Politics: Regulating Independence and Diversity in the Board Room*, "Journal of Business Finance & Accounting" 2010, 37 (9).

¹⁰ R.B. Adams, D. Ferreira, *Women...*, op. cit., s. 75–88.

¹¹ P.S. Adler, *Market...*, op. cit., s. 238.

¹² N.L. Erhardt, J.D. Werbel, C.B. Shrader, *Board of director diversity and firm financial performance*, "Corporate Governance: An International Review" 2003, 11, p. 102–111.

¹³ K. Campbell, A. Minguez-Vera, *Gender Diversity in the Boardroom and Firm Financial Performance*, "Journal of Business Ethics" 2008, 83(3), p. 435–451.

¹⁴ Vide: H. Lindstaedt, M. Wolff, K. Fehre, *Frauen in Führungspositionen- Auswirkungen auf den Unternehmenserfolg*, German Federal Ministry of Family, Senior Citizens, Women and Youth 08/2011.

w zarządzie. Mahadeo wraz z zespołem¹⁵ także wykazał, że udział kobiet w zarządzie firmy pozytywnie wpływa na wysokość stopy zwrotu z aktywów ogółem. W Polsce badania nad tym zagadnieniem prowadzone były między innymi przez Bohdanowicza¹⁶, który wykazał związek między zróżnicowaniem organów statutowych pod względem płci a poziomem ROA i ROE. Jednakże należy dodać, że istnieją również inne badania, wskazujące na istnienie ujemnego związku między strukturą płci w zarządzie a poziomem efektywności przedsiębiorstwa. Przykładowo Ahern i Dittmar¹⁷, Böhren i Ström¹⁸, Adams i Ferreira¹⁹ wykazali ujemny związek między udziałem kobiet w zarządach firm a poziomem wskaźnika q Tobina.

Z kolei jeszcze inne badania wskazują na brak jakiegokolwiek związku między efektywnością firmy a strukturą płci w zarządzie. Przykładem takich badań są wyniki uzyskane przez Randoya²⁰ oraz Kochana i innych²¹. W ostatnich latach problematyka związana ze zróżnicowaniem organów statutowych pod względem płci stała się tematem ważnym i stosunkowo popularnym. Jest to spowodowane między innymi szeroko zakrojoną dyskusją na temat zbyt małej liczby kobiet zasiadających w ważniejszych organach statutowych przedsiębiorstw, gdyż w wielu krajach udział kobiet pełniących ważniejsze funkcje w firmach w dalszym ciągu jest stosunkowo mniejszy niż udział mężczyzn. Jednak z biegiem lat sytuacja ta zaczęła się zmieniać, ponieważ coraz częściej w zarządach firm zasiadają kobiety²². Z jednej strony jest to wynikiem pewnego rodzaju przemian społecznych, które pozwoliły na zmianę postrzegania roli kobie-

¹⁵ J. D. Mahadeo, T. Soobaroyen, V.O. Hanuman, *Board Composition and Financial Performance: Uncovering the Effects of Diversity in an Emerging Economy*, "Journal of Business Ethics" 2012, p. 105.

¹⁶ L. Bohdanowicz, *Zróżnicowanie organów statutowych pod względem płci a wyniki finansowe polskich spółek publicznych*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Ekonomia XLII – Nauki Humanistyczno-Społeczne”, z. 402, Toruń 2011.

¹⁷ K.R. Ahern, A.K. Dittmar, *The changing...*, op. cit., p. 137–197.

¹⁸ Ö. Böhren, R.Ö. Ström, *Governance...*, op. cit., p. 1281–1308.

¹⁹ R.B. Adams, D. Ferreira, *Women...*, op. cit., p. 307–312.

²⁰ T. Randøy, L. Oxelheim, S. Thomsen, *A Nordic perspective on corporate board diversity*, Nordic Innovation Centre, Oslo 2006, p. 1–32.

²¹ T. Kochan, K. Bezrukova, R. Ely et al., *The effects of diversity on business performance: report of the diversity research network*, "Human Resource Management" 2003, 42(1), p. 3–21.

²² S. Terjesen, R. Sealy, V. Singh, *Women directors on corporate boards: A review and research agenda*, "Corporate Governance: An International Review" 2009, 17(3), p. 320–354.

ty we współczesnym świecie, z drugiej zaś może być wynikiem działań podjętych przez różnego rodzaju instytucje mające na celu zwiększenie liczby kobiet zarządzających przedsiębiorstwami.

Celem podjętych badań było określenie zależności między współczynnikiem feminizacji zarządów banków spółdzielczych a poziomem efektywności tych banków.

METODYKA BADAŃ

W celu określenia poziomu efektywności i stabilności badanych banków spółdzielczych wykorzystano następujące miary:

- wynik finansowy netto [WFN],
- wskaźnik rentowności funduszy własnych [ROE],
- wskaźnik rentowności aktywów ogółem [ROA],
- wskaźnik Non-Performing Loan [NPL],
- wskaźnik Total Capital Ratio [TCR].

Analizę efektywności przeprowadzono w ramach wydzielonych grup. Grupowania dokonano ze względu na płeć osoby pełniącej funkcję prezesa zarządu oraz współczynnika feminizacji zarządu banku spółdzielczego, który został określony jako liczba kobiet zasiadających w zarządzie banku spółdzielczego do całkowitej liczby osób zasiadających w zarządzie. Ze względu na istotne zróżnicowanie banków pod względem współczynnika feminizacji analizę prowadzono w następujących grupach: 0%, 1–25%, 25–50%, 50–75%, 75–99%, 100%.

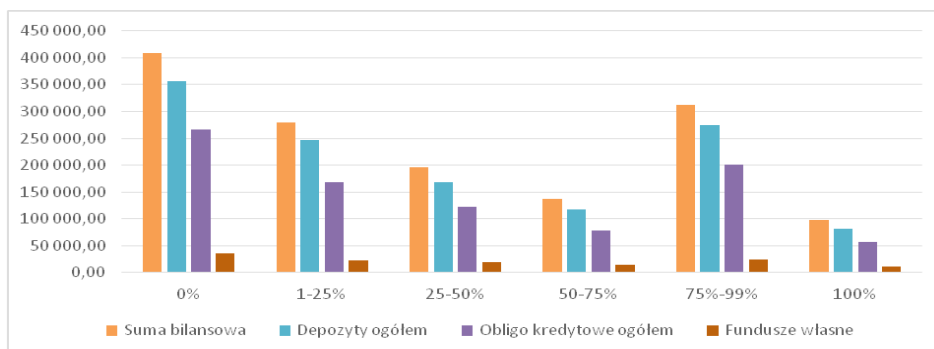
Do badań wykorzystano zbilansowane dane panelowe za lata 2013–2015, pochodzące z 354 banków spółdzielczych. Badana populacja banków stanowiła 62,7% wszystkich banków spółdzielczych działających w Polsce według stanu na dzień 1 stycznia 2017 r.

WYNIKI BADAŃ

Badania przeprowadzono na ww. grupie banków spółdzielczych, z czego w 149 bankach funkcję prezesa zarządu pełniła kobieta, a w pozostałych 205 bankach funkcję prezesa pełnił mężczyzna. W trakcie badań dokonano oszacowania zależności między współczynnikiem feminizacji zarządu banku a poziomem jego efektywności (rys. 2). Jak wynika z przeprowadzonych analiz, wynik finansowy netto badanych banków był silnie związany z wielkością banku oraz współczynnikiem feminizacji, gdyż największą średnią wartości wyniku finansowego netto generowała grupa banków

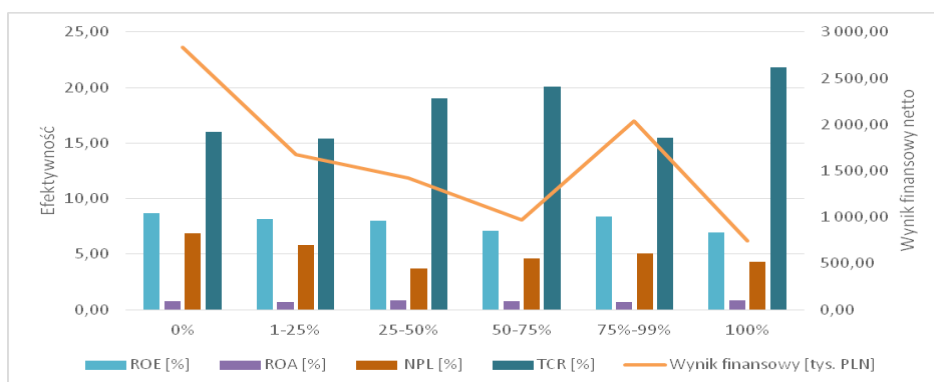
o współczynniku feminizacji równym 0, tj. banki, w których funkcje w zarządzie pełnili wyłącznie mężczyźni. Najmniejszy zaś poziom wyniku finansowego uzyskiwała grupa banków, w których w zarządach zasiadały wyłącznie kobiety (współczynnik feminizacji równy 100%).

RYS. 1. GRUPY BANKÓW SPÓŁDZIELCZYCH WG WSPÓŁCZYNNIKA FEMINIZACJI ZARZĄDÓW I WIELKOŚĆ BANKÓW [TYS. ZŁ]

Źródło: badania własne

RYS. 2. ZMIENNOŚĆ EFEKTYWNOŚCI BANKÓW SPÓŁDZIELCZYCH I WSPÓŁCZYNNIKA FEMINIZACJI ZARZĄDÓW TYCH BANKÓW

Źródło: badania własne

Jednocześnie, uwzględniając wartości ROA i ROE, stwierdzono, że różnice nie były już tak znaczące jak w przypadku wyniku finansowego netto. Niemniej zauważalna jest tendencja, że wraz ze wzrostem współczynnika feminizacji zarządu banki spółdzielcze uzyskiwały niższy poziom ROE. W przypadku zaś wskaźnika TCR występuje odwrotna tendencja. Naj-

wyższym poziomem współczynnika wypłacalności charakteryzowały się banki o stuprocentowym współczynniku feminizacji, a najniższym banki, w których udział kobiet w zarządach wynosił 0% i 75–99%. Może to wskazywać, iż kobiety są skłonne do mniejszego ryzyka, co wynika z zależności, iż wyższy współczynnik wypłacalności (TCR), to wyższy poziom bezpieczeństwa finansowego banku. Niemniej wyższy współczynnik wypłacalności powoduje na ogół obniżenie podejmowanego ryzyka i w efekcie efektywności banku.

W przypadku zależności między współczynnikiem feminizacji a wskaźnikiem NPL określającym udział kredytów zagrożonych, tj. kredytów z opóźnieniami w spłacie powyżej 30, w obliżu kredytowym banku nie stwierdzono wyraźnej tendencji w tym zakresie, co może wskazywać, że zarówno banki zarządzane przez kobiety, jak i przez mężczyzn charakteryzują się zbliżonym poziomem ryzyka kredytowego.

Co ciekawe, przeprowadzone badania wskazują, iż w przypadku efektywności działania banku wyrażanej wynikiem finansowym netto najwyższym jej poziomem charakteryzowały się banki spółdzielcze, w których funkcję prezesa zarządu pełniła kobieta, a pozostałą część zarządu stanowili mężczyźni. Podobne zależności zauważalne są w przypadku ROE. Odnośnie do ROA natomiast najwyższy poziom tego wskaźnika odnotowano w przypadku banków spółdzielczych, w których kobiety pełniły wszystkie funkcje w zarządzie. Może to wskazywać, iż efektywność wypracowanego kapitału ogółem jest najwyższa w bankach, w których w zarządzie zasiadają wyłącznie kobiety. Świadczyć to może również o tym, że takie banki sprzedawały pieniądź najdrożej, co na ogół dzieje się w małych bankach w głębokim terenie, gdzie zazwyczaj nie ma konkurencji ze strony innych banków. Uwzględniając poziom ryzyka podejmowanego przez badane banki, stwierdzono, że w przypadku banków, w których kobiety stanowiły 100% zarządu, było ono najniższe, co wskazuje na wysoki poziom bezpieczeństwa finansowego banku. W bankach zarządzanych w większości przez mężczyzn ryzyko to było większe.

WNIOSKI

Na podstawie przeprowadzonych badań stwierdzono, że:

1. Wielkość banków spółdzielczych zarządzanych wyłącznie przez kobiety była mniejsza niż banków, w których funkcje w zarządzie pełnili sami mężczyźni.

2. Średnio poziom zysku netto i ROE był najwyższy w grupie banków, w której w zarządach zasiadali wyłącznie mężczyźni. Jednakże najwyższy poziom zysku netto osiągnął bank, który był kierowany przez kobietę, a pozostałe funkcje w zarządzie pełnili mężczyźni.
3. W bankach, w których w zarządach były wyłącznie kobiety, osiągnano najwyższy poziom ROA, najlepszą jakość kredytów i najwyższy poziom bezpieczeństwa kapitałowego. Może to wskazywać, iż kobiety są mniej skłonne do ryzyka, a ich działania mają charakter bardziej zachowawczy.
4. Na podstawie przeprowadzonej analizy nie można udzielić jednoznacznej odpowiedzi na pytanie, czy istnieje stała zależność między płcią osoby pełniącej funkcję prezesa zarządu a poziomem efektywności banku spółdzielczego.

BIBLIOGRAFIA

1. Adams R.B., Ferreira D., *Women in the boardroom and their impact on governance and performance*, "Journal of Financial Economics" 2009, 94(2).
2. Adler P.S., *Market, hierarchy, and trust: The knowledge economy and the future of capitalism*, "Organization Science" 2001, 12(2).
3. Ahern K.R., Dittmar A.K., *The changing of the boards: The impact on firm valuation of mandated female board representation*, "Quarterly Journal of Economics" 2012, 127(1).
4. Bohdanowicz L., *Zróżnicowanie organów statutowych pod względem płci a wyniki finansowe polskich spółek publicznych*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Ekonomia XLII – Nauki Humanistyczno-Społeczne”, z. 402, Toruń 2011.
5. Böhren Ö., Ström R.Ö., *Governance and Politics: Regulating Independence and Diversity in the Board Room*, "Journal of Business Finance & Accounting" 2010, 37(9).
6. Campbell K., Mínguez-Vera A., *Gender Diversity in the Boardroom and Firm Financial Performance*, "Journal of Business Ethics" 2008, 83(3).
7. Erhardt N.L., Werbel J.D., Shrader C.B., *Board of director diversity and firm financial performance*, "Corporate Governance: An International Review" 2003, 11.
8. Giddens A., *Europa w epoce globalnej*, przeł. M. Klimowicz, M. Habura, PWN, Warszawa 2009.

9. Holst E., Schimeta J., *29 von 906: weiterhin kaum Frauen in Top-Gremien großer Unternehmen*, "Wochenbericht des DIW", Berlin 2011, 3.
10. Karta Praw Podstawowych (Dz.U. C 303 z 14.12.2007, s. 1, art. 23).
11. Kochan T., Bezrukova K., Ely R. et al., *The effects of diversity on business performance: report of the diversity research network*, "Human Resource Management" 2003, 42(1).
12. Kodeks pracy, tu szczególnie artykuły: 11(2), 11(3), 18(3a–3e).
13. Konstytucja RP z dnia 2 kwietnia 1997 r. (art. 32 i 33).
14. Lindstaedt H., Wolff M., Fehre K., *Frauen in Führungspositionen- Auswirkungen auf den Unternehmenserfolg*, German Federal Ministry of Family, Senior Citizens, Women and Youth 08/2011.
15. Lisowska E., *Kobiety w zarządach firm: różnorodność vs. patriarchalny porządek*, „Kobieta i Biznes: Akademicko-Gospodarcze Forum” 2012, vol. 20, no. 1–4.
16. Mahadeo J.D., Soobaroyen T., Hanuman V.O., *Board Composition and Financial Performance: Uncovering the Effects of Diversity in an Emerging Economy*, "Journal of Business Ethics" 2012, 105.
17. Medland D., *Small steps for womankind*, "Corporate Board Member Europe" 2004, Winter.
18. Randøy T., Oxelheim L., Thomsen S., *A Nordic perspective on corporate board diversity*, Nordic Innovation Centre, Oslo 2006.
19. *Szklany Sufit. Bariery i ograniczenia karier kobiet. Monografia zjawiska*, A. Titkow (red.), Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2003.
20. Terjesen S., Sealy R., Singh V., *Women directors on corporate boards: A review and research agenda*, "Corporate Governance: An International Review" 2009, 17(3).
21. Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (art. 8).
22. Traktat o Unii Europejskiej (art. 2 i 3).

MOŽNOSTI PRÍPRAVY ČLENOV DOBROVOLNÝCH HASIČSKÝCH ZBOROV

JOZEF TURAC

Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika

ABSTRACT

Voluntary fire protection in Slovakia currently records development in organizational, financial, professional and legislative terms. The intervention of these fire brigades, the willingness to help others with self-esteem, and the will to learn, is a positive response and interest in their activities among the Fire and Rescue Corps, as well as in the professional and laic public. However, there are still gaps, inconsistencies and inadequate legislative basis for this issue in the field of training of members of voluntary fire brigades. These are the inconsistencies between the content of the basic and the improvement of the training of the members of the fire-fighting units, the area of safety and health at work is no longer reworked within the specialized and cyclical training of members and employees.

Key words: fire brigades, volunteer fire department municipalities, training

ABSTRAKT

Dobrovoľná požiarna ochrana na Slovensku v súčasnosti zaznamenáva rozvoj po organizačnej, finančnej, profesionálnej i legislatívnej stránke. Zásahová činnosť týchto hasičských jednotiek, ochota pomáhať nezištne druhým ale i vôľa učiť sa, budí pozitívny ohlas a záujem o ich činnosť medzi príslušníkmi Hasičského a záchranného zboru, ako aj v radoch odbornej i laickej verejnosti. V oblasti odbornej prípravy členov dobrovoľných hasičských zborov sú však stále medzery, nejednotnosť a nedostatočný

legislatívny základ tejto problematiky. Jedná sa o nejednotnosť obsahu základnej a zdokonaľovacej prípravy členov hasičských jednotiek, oblasť bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci už nie je preškoľovaná v rámci špecializovanej a cyklickej prípravy členov a zamestnancov.

Kľúčové slová: hasičské jednotky, dobrovoľný hasičský zbor, odborná príprava

Úvod

Dobrovoľníctvo je výpovedou úrovne spoločnosti a tiež výpovedou zrelosti človeka¹. Dobrovoľníctvo v podstate predstavuje pomocť človeku v núdzi, v rôznych nepriaznivých situáciách. To platí aj v prípade dobrovoľných hasičských zborov. Ich členovia totiž okrem priamej nepretržitej a nezištnej pomoci riskujú vlastné zdravie, životy, a dobrovoľne sa vystavujú bezprostrednému nebezpečenstvu.

Zlomovým bodom a najmä krokom vpred v oblasti dobrovoľných hasičských zborov bol rok 2014. V tomto roku bol prijatý zákon o dobrovoľnej požiarnej ochrane č. 37/2014 Z.z.², a následne niekoľkými novelizáciami vyhlášky o hasičských jednotkách č. 611/2006³, ktoré vyplynuli z koncepcie Ministerstva vnútra SR dotýkajúcej sa spolupráce s Dobrovoľnou požiarňou ochranou SR o celoplošnom rozmiestnení síl a prostriedkov hasičských jednotiek na území SR. Dobrovoľným hasičským zborom sa tak začína venovať zvýšená pozornosť v oblasti materiálno-technickej i finančnej. Aj to sú dôvody potreby rozvoja a zvyšujúcej sa aktivity týchto požiarňových jednotiek. Zásahová činnosť hasičských jednotiek v Slovenskej republike spočíva nielen v zdoľávaní požiarov, ale aj vo vykonávaní iných zásahov na záchranu života a zdravia osôb, majetku i životného prostredia, napr. zásahy pri dopravných nehodách, haváriách, živelných pohromách a pod.⁴ Napriek nedostatku finančných prostriedkov si problematika dobrovoľnej požiarnej ochrany vyžaduje trvalú pozornosť a podporu.

¹ A. Pavlovičová, *Pohľad na dobrovoľníctvo z pohľadu profesionality a ľudskosti*, [in:] *Poslanie a práca dobrovoľníkov v Trnavskom samosprávnom kraji*, Trnavský samosprávny kraj 2012, p. 166.

² Zákon č. 37/2014 Z.z. o dobrovoľnej požiarnej ochrane.

³ Vyhláška MV SR č. 611/2006 o hasičských jednotkách.

⁴ M. Marcinek, *Efektívne využitie dobrovoľných hasičských zborov obcí v celoplošnom rozmiestnení na území slovenskej republiky a ich kategorizácia*, „Košícká bezpečnostná revue“ 1/2015, <http://www.vsbm.sk/data/revue/revue-1-15.pdf>.

Delenie hasičských jednotiek:

- Hasičský a záchranný zbor (HaZZ), zriadený osobitným predpisom Zák. č. 315/2001 Z. z.⁵,
- závodný hasičský útvar (ZHÚ),
- závodný hasičský zbor (ZHZ),
- dobrovoľný hasičský zbor (DHZ), ktorý je zložený z fyzických osôb, činnosť vykonávajú členovia DHZ.

Rozdelenie dobrovoľných hasičských zborov obcí – kategórie:

- A1 – hasičská jednotka prvého nasadenia,
- A – hasičská jednotka prvého nasadenia,
- B – Hasičská jednotka určená na podporu zboru – diaľková doprava vody,
- C – Hasičská jednotka určená na podporu zboru – diaľková doprava vody, tylové zabezpečenie,
- D – Hasičská jednotka určená na podporu zboru – poskytovanie pomoci v oblastiach pri dlhotrvajúcich a zložitejších zásahoch.

Rozdelenie dobrovoľných hasičských zborov špeciál – kategórie:

- špeciál ľahký,
- špeciál ťažký,
- logistický špeciál⁶.

Úlohy hasičských jednotiek DHZ:

- vykonáva záchranu osôb ohrozených požiarom a zdoláva požiare,
- vykonáva záchranu zvierat a majetku ohrozených požiarom,
- vykonáva záchranné práce pri živelných pohromách,
- poskytuje pomoc podľa svojich technických možností a odbornej kvalifikácie pri bezprostrednom ohrození života osôb pri nehodách a iných mimoriadnych udalostiach,
- zabezpečuje akcieschopnosť hasičskej techniky a jej vecných prostriedkov, zriaďuje odborné služby a to strojnú, protiplynovú a spojovaciu,
- vykonáva v určenom rozsahu odbornú prípravu svojich zamestnancov a členov,
- ohlasuje bez zbytočného odkladu okresnému riaditeľstvu zásahy pri zdolávaní požiarov a pri vykonávaní záchranných prác počas živelných pohrôm a iných mimoriadnych udalostí,

⁵ Zákon č. 315/2001 Z.z. o Hasičskom a záchrannom zbore.

⁶ Vyhláška MV SR č. 201/2015 Z.z., ktorou sa mení a dopĺňa vyhláška Ministerstva vnútra Slovenskej republiky č. 611/2006 Z.z. o hasičských jednotkách.

- vypracúva a vedie dokumentáciu hasičskej jednotky⁷,
- poskytuje zdravotnícke zabezpečenie, alebo technickú podporu pri policajných akciách, v prípadoch riešenia vysokoprofilových incidentov, pri pátracích akciách, zameraných na pátranie po nezvestných osobách, prestárlych osobách, osobách duševne chorých, mŕtvych alebo hľadaných osobách.

ODBORNÁ PRÍPRAVA ČLENOV HASIČSKÝCH JEDNOTIEK

Odborná príprava členov je zameraná na dosiahnutie znalosti, zručnosti, fyzickej zdatnosti a návykov potrebných na vykonávanie činnosti pri zdolávaní požiaru a vykonávaní záchranných prác pri živelných pohromách a mimoriadnych udalostiach.

Druh prípravy	Obsah prípravy	Cieľová skupina	Počet hod. prípravy	Periodicita prípravy
Základná	<ul style="list-style-type: none"> - právne predpisy - organizácia výkonu služby - výcvik - BOZP - procesy horenia - fyzická príprava 	<ul style="list-style-type: none"> - zamestnanci - členovia 	40	1x
Zdokonalovacia	<ul style="list-style-type: none"> - právne predpisy - organizácia výkonu služby - technický výcvik s HJ - zákl. procesy horenia - hasiace látky - metodika zdolávania pož. - zákl. poskytovania PP - BOZP na pracovisku - BOZP pri zásahu - fyzická príprava 	<ul style="list-style-type: none"> - zamestnanci - členovia 	72	1x ročne
Špecializovaná	<ul style="list-style-type: none"> - zvyšovanie kvalifikácie pre jednotlivé funkcie (napr. veliteľ DHZ) 	<ul style="list-style-type: none"> - zamestnanci, členovia na jednotlivých funkciách 	24 veliteľ DHZ	1x

⁷ Vyhláška MV SR č. 611/2006 o hasičských jednotkách

Cyklická	– zameraná na prehĺbenie vedomostí, zručností, návykov (napr. veliteľ DHZ)	– zamestnanci, členovia na jednotlivých funkciách	veliteľ DHZ	1x za päť rokov
Fyzická	– zdokonaľovanie fyzickej zdatnosti – zdokonaľovanie pohybových schopností	– zamestnanci – členovia		celoročne

Taktické cvičenie – forma prípravy hasičských jednotiek, vykonáva sa minimálne 1x ročne v presne určenom termíne a mieste konania cvičenia, za použitia dohodnutej techniky zásahu, v súčinnosti s inými zložkami integrovaného záchranného systému a Policajným zborom SR. Slúži na prehĺbovanie schopnosti veliteľov pri riadení síl a prostriedkov a nasadzovaní hasičskej techniky a vecných prostriedkov pri zásahu a precvičovať pripravenosť a akcieschopnosť hasičských jednotiek ako aj súčinnosť týchto jednotiek s ostatnými zložkami a to najmä:

- pri zdolávaní požiarov v objektoch s technológiou so zvýšeným nebezpečenstvom požiaru,
- pri evakuácii osôb z budov,
- pri vykonávaní záchranných prác na vodnej ploche a pod vodnou hladinou,
- pri likvidácii následkov povodní,
- pri zdolávaní lesných požiarov,
- pri likvidácii následkov dopravných nehôd,
- pri požiaroch veľkokapacitných nádrží,
- pri zdolávaní požiarov výškových objektov,
- pri vykonávaní záchranných prác v ťažko prístupných miestach a terénoch.

Previerkové cvičenie – pri tomto cvičení nie je vopred dohodnutý termín a miesto konania, ani potreba síl a prostriedkov. Vykonáva sa v súčinnosti s ostatnými zložkami integrovaného záchranného systému a Policajným zborom SR s cieľom preveriť:

- pripravenosť hasičskej jednotky na zdolávanie požiarov, vykonávanie záchranných prác pri živelných pohromách a iných mimoriadnych udalostiach podľa zadanej situácie,
- pripravenosť veliteľov hasičských jednotiek na riadenie zásahu pri zdolávaní veľkých a zložitých požiarov, vykonávanie záchranných prác pri

živelných pohromách a iných mimoriadnych udalostiach podľa zadanej situácie, akcieschopnosť hasičskej techniky a vecných prostriedkov na vykonávanie zásahovej činnosti.

Súčasný stav základnej prípravy členov hasičských jednotiek – členov dobrovoľných hasičských zborov obce a dobrovoľných hasičských zborov „špeciál“.

Súčasná legislatíva SR v súvislosti so vzdelávaním dobrovoľných hasičov poskytuje len určitý rámec pre vzdelávanie dobrovoľných hasičov, zaoberá sa ním vyhláška MV SR č. 611/2006 Z.z. o hasičských jednotkách⁸. Zriaďovateľ dobrovoľného hasičského zboru je povinný zabezpečiť školenie pre uchádzačov o členstvo DHZ. Školenie DHZ spadá pod základnú prípravu hasičských jednotiek, ktorú je oprávnená vykonať iba právnická osoba alebo fyzická osoba-podnikateľ, ktorá má na jej vykonávanie oprávnenie vydané ministerstvom. Oprávnenie je časovo obmedzené, zamestnanci školiaceho zariadenia sú povinní absolvovať odbornú prípravu. Vyhláška o hasičských jednotkách definuje rozsah a tematické okruhy základnej prípravy. Rozsah základnej prípravy je 40 hodín, pričom počet hodín venovaný jednotlivým tematickým celkom obsahu vzdelávania si určuje školiace stredisko. Rovnako si určuje náplň a teda konkrétny obsah jednotlivých okruhov, držia sa platných predpisov, zásad a legislatívy.

IDENTIFIKOVANÉ PROBLÉMY V RÁMCI DANEJ PROBLEMATIKY

Na základe riadených rozhovorov s odborníkmi z praxe, syntézou ich vyjadrení a tiež analýzou súčasnej legislatívy Slovenskej republiky boli identifikované nasledujúce problémy v rámci základnej prípravy členov hasičských jednotiek (HJ):

- nejednotnosť obsahu základnej prípravy členov HJ v jednotlivých školiacich subjektoch,
- nejednotná forma skúšky na konci základnej prípravy členov HJ,
- nedostatočný legislatívny základ pre jednotný obsah a metodiku základnej prípravy členov HJ,
- minimálna aktivita zo strany štátu v zhotovení inštruktážnych videí a ďalšieho podporného materiálu pre praktickú časť prípravy členov HJ,
- nedostatočný čas venovaný školeniu HJ v oblasti BOZP,
- školenie HJ v oblasti BOZP vykonávané len v rámci základnej prípravy, v zdokonaľovacej a cyklickej príprave sa už nedoškoluje,

⁸ Vyhláška MV SR č. 611/2006 o hasičských jednotkách.

- absencia legislatívnych podmienok využívania moderných informačných a komunikačných technológií a potenciálu digitálneho priestoru pre praktickú implementáciu v rámci odbornej prípravy príslušníkov hasičských jednotiek na národnej úrovni, a absencia originálnej tvorby digitálneho obsahu špecializovaného edukačného nástroja, na základe výsledkov bezpečnostného výskumu, trendov a najlepších praktických skúseností.

ZÁVER

Legislatíva Slovenskej republiky v súčasnosti určuje okruh základnej prípravy členov hasičských jednotiek len veľmi okrajovo. Absentuje jednotný obsah a metodika teoretickej a praktickej časti základnej prípravy. Akreditované školiace subjekty si v rámci týchto veľmi všeobecne stanovených povinných okruhov sami volia obsah a v rámci nich následne zabezpečia materiál na prípravu. Zákon nerozlišuje prípravu členov hasičských jednotiek- členov dobrovoľných hasičských zborov podľa kategórie. Podrobnejšou špecifikáciou jednotlivých, zákonom stanovených okruhov, by sa mal obsah prípravy zjednotiť a kodifikovať. Zjednotiť by sa mala tiež forma a obsah skúšky na konci školenia. Tiež by mala mať legislatívny základ, ako je to napr. v rámci prípravy požiarnych technikov. V súčasnosti si formu a obsah skúšky volia školiace subjekty. Okrem zjednotenia obsahu základnej prípravy by malo dôjsť k úprave počtu vyučovacích hodín v oblasti BOZP. V zdokonaľovacej a cyklickej príprave členov HJ problematika v oblasti BOZP nie je vo väčšine prípadov preškoľovaná vôbec. K zjednoteniu obsahu teoretickej časti základnej, zdokonaľovacej a cyklickej prípravy členov hasičských jednotiek by mohla prispieť aj implementácia a využívanie jednotného modulu všetkými akreditovanými subjektami disponujúcimi oprávnením realizovať prípravu členov HJ. Trend využívania informačno-komunikačných prostriedkov aj v rámci odbornej prípravy hasičov, sa už v zahraničí dlhšie využíva. Legislatíva SR aj v tejto oblasti zaostáva.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

1. Pavlovičová A., *Pohľad na dobrovoľníctvo z pohľadu profesionality a ľudskosti*, [in:] *Poslanie a práca dobrovoľníkov v Trnavskom samosprávnom kraji*, Trnavský samosprávny kraj 2012.
2. Zákon č. 37/2014 Z.z. o dobrovoľnej požiarnej ochrane.
3. Vyhláška MV SR č. 611/2006 o hasičských jednotkách.

4. Marcinek M., *Efektívne využitie dobrovoľných hasičských zborov obcí v celoplošnom rozmiestnení na území slovenskej republiky a ich kategorizácia*, „Košická bezpečnostná revue” 1/2015, <http://www.vsbm.sk/data/revue/revue-1-15.pdf>.
5. Zákon č. 315/2001 Z.z. o Hasičskom a záchrannom zbore.
6. Vyhláška MV SR č. 201/2015 Z.z., ktorou sa mení a dopĺňa vyhláška Ministerstva vnútra Slovenskej republiky č. 611/2006 Z.z. o hasičských jednotkách.
7. Vyhláška MV SR č. 611/2006 o hasičských jednotkách.

Ing. **Jozef TURAC**, MBA, – doktorand 4. ročníka študijného programu Bezpečnosť a obrana štátu. Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika.

SPIS TREŚCI

Juliusz PIWOWARSKI, <i>Trzy filary kultury bezpieczeństwa</i>	5
Krystian BARTOSZ, <i>Prawne aspekty walki z terroryzmem</i>	18
Katarzyna BORKOWSKA, <i>Życie ludzkie jako przedmiot ochrony przepisów prawa ze szczególnym uwzględnieniem momentu objęcia ochroną</i>	40
Joanna JĘDRAK, <i>Prawno-ekonomiczne aspekty podziału nieruchomości</i> ...	60
Agnieszka JUSZCZAK, <i>Rys historyczny przestępczości</i>	74
Sławomir JUSZCZYK, Marta IDASZ-BALINA, <i>Wpływ feminizacji zarządów banków spółdzielczych na ich efektywność finansową</i>	86
Jozef TURAC, <i>Možnosti prípravy členov dobrovoľných hasičských zborov</i> ...	96